HET TRACTAAT „ORTUS ET DECURSUS ORDINIS CARTUSIENSIS”

VAN

HENDRIK EGHER VAN KALKAR

MET EEN BIOGRAPHISCHE INLEIDING

H. B. C. W. VERMEER

HET TRACTAAT „ORTUS ET
ORDINIS CARTUSIENSI
HENDRIK EGHER VAN K

MET EEN BIOGRAPHISCHE IN

US ET DECURSUS
SIENSIS" VAN
VAN KALKAR
SCHE INLEIDING

HET TRACTAAT „ORTUS ET DECURSUS ORDINIS CARTUSIENSIS"

VAN

HENDRIK EGHER VAN KALKAR

MET EEN BIOGRAPHISCHE INLEIDING

PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN DOCTOR IN DE LETTEREN EN WIJSBEGEERTE AAN DE RIJKSUNIVERSITEIT TE LEIDEN, OP GEZAG VAN DEN RECTOR-MAGNIFICUS JHR. MR. W. J. M. VAN EYSINGA, HOOGLEERAAR IN DE FACULTEIT DER RECHTSGELEERDHEID, VOOR DE FACULTEIT DER LETTEREN EN WIJSBEGEERTE TE VERDEDIGEN OP VRIJDAG 21 JUNI 1929 DES NAMIDDAGS TE 4 UUR, DOOR

HENDRINA BEYTJE CLASINA WILLEMINA VERMEER

GEBOREN TE 's-GRAVENHAGE

H. VEENMAN & ZONEN — WAGENINGEN — 1929

Aan mijne Ouders.

VOORWOORD

Hoewel mijn studietijd reeds eenige jaren achter mij ligt, wil ik hier een woord van hartelijken dank spreken tot hen wier onderwijs ik aan de Leidsche Universiteit heb mogen volgen.

Ik dank U, Professor Huizinga, hooggeachte Promotor, voor Uwe colleges, die mijne liefde voor de studie der geschiedenis, door lessen op het Gymnasium bij mij opgewekt, hebben versterkt; en ik dank U voor de belangstelling die U voor mijn proefschrift hebt getoond en voor de hulp die U mij hebt gegeven.

Uwe colleges, Professor Blok, Professor Muller, Professor Uhlenbeck blijf ik in dankbaarheid gedenken.

Een woord van dank wil ik wijden aan de nagedachtenis van de hoogleeraren Verdam en Kalff.

Het is niet alleen aan de Leidsche Universiteit dat ik dank verschuldigd ben. De aard van mijn onderwerp bracht mede dat ik aanraking zocht met Nijmegen. Bijzondere dank vervult mij jegens U, Professor Mulder, dat U mij leiding hebt willen geven bij mijn werk. Ik dank U voor de groote bereidwilligheid waarmede U telkens weer Uw kennis en Uw tijd tot mijne beschikking hebt gesteld, waarmede U mij vóór hebt gelicht op voor mij wel dikwijls onbekend terrein, waarmede U mijn werk hebt gelezen.

Ik had dit werk niet durven beginnen en niet kunnen voortzetten zonder Uw steun, hooggeachte Pater Kruitwagen. Behalve dat U mij Uw waardevolle aanteekeningen ten gebruike afstond, hebt U door Uwe vriendelijke belangstelling en hulp meer voor mij gedaan dan ik zou kunnen uitdrukken.

Warmen dank gevoel ik ook jegens Mr. H. J. J. Scholtens te Houten die mij vóórlichtte met zijn kennis van de Kartuizerorde en mij menigen raad gaf, jegens Dom. J. Huyben O. S. B.

te Oosterhout wiens aanteekeningen mij mijn taak meermalen hebben verlicht.

Ik dank Dr. A. Hulshof en Mej. Dr. J. M. Keyman te Utrecht, die mij hielpen bij het dateeren en beschrijven der handschriften, Prof. Dr. M. van Rhijn te Utrecht, die mij bij de keuze van mijn onderwerp geholpen heeft, Prof. Dr. C. G. N. de Vooys te Utrecht en Dr. M. Schoengen te Zwolle, die mij inlichtingen hebben verschaft.

Ten slotte een woord van dank aan de Bibliotheken die mij steeds groote bereidwilligheid hebben getoond, gedurende mijn studietijd vooral de Rijks-Universiteits-bibliotheek te Leiden en de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag, in de laatste jaren ook de Rijks-Universiteits-bibliotheek te Utrecht en de Universiteits-bibliotheek te Nijmegen. Ook dank ik de buitenlandsche bibliotheken die te mijnen behoeve handschriften hebben uitgeleend, met name de Hessische Landesbibliothek te Darmstadt, die mij toestond een harer handschriften uit te geven.

I

BIOGRAPHISCHE INLEIDING

Hendrik van Kalkar[1] is geboren in de tweede helft van het jaar 1328 te Calcar in het hertogdom Kleef. Zijn geboortedatum is niet bekend, maar moet liggen tusschen omstreeks 24 Juni en 20 December[2].

„Van Kalkar" heet hij naar zijn geboorteplaats. Zijn familienaam is Egher. De naam komt ook voor als Eger, Von Egher, Van den Egher, Von Egheren (nooit Aeger[3]). Deze familie behoorde tot de patricische geslachten van de stad. Leden van de familie Egher hebben in Calcar hooge ambten bekleed[4] en er zijn onder hen, die de stad met rijke schenkingen hebben begiftigd[5]. Toen Hendrik van Kalkar prior was van het arme klooster Mariënberg bij Straatsburg, zonden zijn rijke verwanten een milde ondersteuning voor het klooster en verkregen daardoor op Hendriks verzoek door het generaal kapittel te Florence in 1388 deel aan alle geestelijke werken van de Kartuizerorde[6].

---

1) Oudtijds spelde men den naam meestal met twee k's.

2) Hij overleed 20 December 1408. Toen was hij 80 jaar. Aan het einde van het tractaat *Ortus et decursus ordinis Cartusiensis,* dat hij voltooid heeft ± 24 Juni 1398 noemt Van Kalkar zichzelven: „septuagenarius fere" (zie: *Ortus et decursus,* blz. 139). Toen was hij bijna 70 jaar. Zijn geboortedatum moet dus inliggen tusschen ± 24 Juni en 20 December van het jaar 1328.

3) Wolff, *Geschichte der Stadt Calcar während ihrer Blüthe,* Frankfurt a. M., 1893, S. 58, n. 3.

4) In een oorkonde van 30 Jan. 1379 wordt een schepen Arnold van Eger genoemd.
In een oorkonde van 29 October 1453 een burgemeester Arnt van den Eger.
In een oorkonde van 28 Juni 1456 een schepen Arnt van den Eger. Zie: Meister, *Stadtarchiv zu Kalkar,* Annalen des Historischen Vereins für den Niederrhein LXIV, 1897, S. 103, 121, 122, 123.

5) Wolff, *Geschichte der Stadt Calcar,* S. 58, n. 3.

6) Ibidem.

Hendrik van Kalkar was niet de eerste van zijn familie die studeerde en een titel behaalde. In 1307 wordt nl. vermeld een zekere Jacobus Egher, Clericus en Magister artium. Hij was opvoeder van de zonen van graaf Otto van Kleef[1].

Van de naaste familieleden van Hendrik van Kalkar zijn geen bijzonderheden bekend[2].

Van zijn jeugd weten we alleen dat hij de Latijnsche school te Calcar bezocht heeft en daarna in Keulen verder heeft geleerd[3]. Tijdens den bloeitijd van de stad Calcar schijnt daar het onderwijs hoog te hebben gestaan[4]. Het is waarschijnlijk wel van invloed geweest op Hendriks vorming, dat Calcar, in de jaren dat hij er als jongen leefde, een opkomende stad was, met een hardwerkende burgerij.

Keulen had in dien tijd uitstekende scholen[5]. Op een van deze scholen zal Hendrik van Kalkar zijn kennis hebben uitgebreid, en zal hij den grondslag hebben gelegd voor zijn studie van de artes te Parijs. In Keulen kon men geen graad halen en het was zeer gebruikelijk, dat knappe leerlingen van de Keulsche scholen naar Parijs gingen, om daar hun studie te voltooien en graden te verkrijgen.

Het is niet bekend wanneer hij als student te Parijs aan is gekomen; maar in Maart 1355 werd hij baccalaureus artium aan de Parijsche Universiteit[6]. De regel was, dat men het baccalaureaat pas kon verkrijgen nadat men twee jaar in Parijs college

---

1) Ibidem. Deze Jacobus werd in 1307 begiftigd met het tusschen Calcar en Kleef gelegen riddergoed Moyland, waarvoor hij jaarlijks 2 kapoenen had op te brengen.

2) In 1395 wordt in een Charta v. h. generaal kapittel der Kartuizerorde te Seiz aanbevolen voor de gebeden voor overledenen: Bernardus de Egher, canonicus Leodiensis, zie: Le Couteulx, *Annales Ordinis Cartusiensis*, Monstrolii, VI, p. 543. Ik heb niet kunnen uitmaken of deze Bernardus een broer van Hendrik van Kalkar is, welke mogelijkheid Le Couteulx oppert.

3) Wolff, *Geschichte der Stadt Calcar*, S. 58.

4) Wolff, *Geschichte der Stadt Calcar*, S. 42.

5) Denifle, *Die Entstehung der Universitäten des Mittelalters bis 1400*, Berlin, 1885, S. 387 ff.

6) Denifle, *Auctuarium Chartularii Universitatis Parisiensis*, Parisiis, 1894, I, p. 178, Maart 1355: Determinavit Henricus de Kalkar cuius bursa nichil.

in de logica had gevolgd[1]. Dus men kan aannemen dat hij aangekomen is vóór Maart 1353.

10 April 1356 kreeg hij den titel „magister artium"[2].

10 Maart 1357 vond de ceremonie plaats die „inceptio" genoemd werd[3]. De licentiatus ontving dan in een plechtige zitting der faculteit de muts, het teeken van zijn magisterwaardigheid.

Daar de regel was, dat men de inceptio pas houden mocht, nadat men zes jaar in de artes gestudeerd had[4], kan men wel aannemen, dat Hendrik van Kalkar in Parijs aan is gekomen vóór Maart 1351. 16 December 1359 deed hij zijn intrede in de vergadering der magistri artium[5].

In de jaren 1358 en 1359 staat hij vermeld als „magister regens" d.w.z. als doceerend magister[6].

In Februari en Maart 1359 was hij procurator van de Natio Anglicana[7]. Men werd voor één maand tot procurator gekozen, maar men kon herkozen worden[8].

De bezigheid van den procurator moet geen sinecure geweest zijn. De faculteit der artes was een roerig lichaam en de vergaderingen, zoowel van de faculteit, waar de procurator zijn Natio moest vertegenwoordigen, als van de Natio, waar de Procu-

---

1) Thurot, *De l'Organisation de l'Enseignement dans l'Université de Paris*, Paris-Besançon, 1850, p. 43.

2) Denifle, *Auctuarium*, I, p. 196, 10 April 1356: Licentiatus fuit dominus Henricus dictus de Egher de Kalkar, cuius bursa nichil.

3) Denifle, *Auctuarium*, I, p. 209, 10 Maart 1357: Incepit Henricus Kalkar, cuius bursa nichil.

4) Thurot, *l'Enseignement dans l'Université de Paris*, p. 60.

5) Denifle, *Auctuarium*, I, p. 223, 16 Dec. 1357. Primus introitus congregacionis [magistrorum nationis Anglicanae]: Mag. Henricus de Kalkar.

6) Denifle, *Auctuarium*, I.

7) Denifle, *Auctuarium*, I.
In de Universiteitsbibliotheek te Parijs is een hs. bevattende een soort notulen van het verhandelde in de bijeenkomsten der Natio Anglicana. Deze registers zijn geschreven door de procuratoren zelve. Onder deze gedateerde autographen vindt men: 1359, Henricus dictus de Egher de Kalker. Zie: Hulshof, *Verslag van een onderzoek te Parijs*, Utrecht, 1912, blz. 81, 82.
Een facsimile van een blad van zijn schrift is aanwezig in de Universiteitsbibliotheek te Utrecht.

8) Thurot, *l'Enseignement dans l'Université de Paris*, p. 21.

rator vóórzat, waren dikwijls wanordelijke bijeenkomsten[1]. Van Kalkar's herkozen-worden pleit mogelijk wel voor zijn geschiktheid om leiding te geven. Het is opmerkelijk, dat hij later als Kartuizer altijd met de leiding van kloosters belast werd.

Hendrik van Kalkar heeft in Parijs theologie gestudeerd, maar het staat niet vast of hij baccalaureus theologiae is geweest. Hoogstwaarschijnlijk wèl[2]. De studietijd vóór men het baccalaureaat in the theologie kon verwerven was zes jaar[3]. Hendrik werd magister artium 10 April 1356. Hij komt nog voor als magister regens in de faculteit der artes op een Rotulus van 27 Nov. 1362[4]. Dat hij in 1362 een canonicaat had te Keulen en

---

1) Thurot, *l'Enseignement dans l'Université de Paris*, p. 32: Les assemblées de la Faculté des arts et des nations étaient souvent tumultueuses. Pendant quelque temps, dans la Nation Anglaise, ce n'étaient que clameurs, injures, rixes, les gens raisonnables en étaient dégoutés, et ne venaient plus aux assemblées. (Reg. n. A, septembre 1370, f. 16.)

2) Een zeer waardevol getuigenis voor zijn baccalaureaat is dat van den Kartuizer Gobelinus Speck of Laridius (zie over hem: Le Vasseur, *Ephemerides Ordinis Cartusiensis*, IV, Monstrolii, 1892, p. 553, 2e kolom. Quentin, *Mémoire, sur l'établissement du texte de la Vulgate*, Rome-Paris, 1922, p. 121—127.) Deze Laridius, die ± 1500 leefde in het klooster St. Barbara te Keulen, het klooster waarin Hendrik van Kalkar zijn intrede heeft gedaan en waarin hij zijn laatste levensjaren heeft gewoond, heeft met voor dien tijd buitengewoon kritischen zin in een verzamelhandschrift vele werken, brieven, gezegden en versjes van Hendrik van Kalkar bijeengebracht en ze voorzien van kleine biographische en bibliographische aanteekeningen. Boven zijn afschrift van de brieven van Van Kalkar schrijft hij: Incipiunt epistole quedam religiosi patris domini henrici kalkar magistri artium et sacre theologie baccalaurii Parisiensis (hs. L, fol. 1 r). Hendrik van Kalkar zegt in een van zijn brieven, sprekende over Nicolaas de Lyra en diens aanteekeningen bij den Bijbel: „que ego dono Dei attente *legi* et scripsi cum notabilibus sue expositionis" (de cursiveering is van mij), hs. L, fol. 40. Als *legi* hier de beteekenis heeft die het in het middeleeuwsch Latijn dikwijls heeft, van: heb les gegeven in, zou dit een bewijs zijn dat H. v. K. *baccalaureus cursor* is geweest, d.i. een baccalaureus theologiae die lessen gaf over den Bijbel (men was eerst baccalaureus cursor, dan baccalaureus sententiatus, dan baccalaureus formatus). Maar ik vermoed om de verbinding „legi et scripsi" en ook om het voorafgaande „attente", dat H. v. K. bedoelt dat hij de aanteekeningen van N. de Lyra voor zichzelf heeft gelezen.

3) Thurot, *l'Enseignement dans l'Université de Paris*, p. 137, 138.

4) Denifle-Châtelain, *Chartularium Universitatis Parisiensis*, III,

er nog een bij kreeg te Keizersweerd, zegt niets omtrent zijn verblijfplaats. Hij kan ook als Kanunnik eenigen tijd in Parijs zijn blijven studeeren. Een canonicaat werd wel verlangd om in de gelegenheid te zijn als student in Parijs te blijven.

Magister theologiae kan hij bezwaarlijk zijn geworden, want daarvoor waren veertien jaren studie noodig[1] en hij werd Kartuizer in 1365[2].

Het is zoo goed als zeker dat Hendrik van Kalkar en Geert Groote elkaar in Parijs hebben gekend. Zij komen beiden voor op den Rotulus magistrorum artium der Natio Anglicana actu regentium van 27 November 1362[3]. Het aantal der magistri regentes was niet zóó groot[4], of we kunnen wel aannemen dat deze twee magisters van dezelfde Natio, afkomstig uit dezelfde landstreek, elkaar hebben gekend. Thomas à Kempis, in zijn Vita Gerardi Magni, sprekende over latere relaties tusschen Hendrik van Kalkar en Geert Groote, zegt ook dat ze elkaar

---

p. 92: „Rotulus facultatis artium Parisiensium.... nationis Anglicanae.... magistrorum in artium facultate actu regentium, 27 Nov. 1362.
Magistro Henrico de Egher de Calcar, Colon. dioc. [de canonicatu eccles. Werdensis, eiusd. dioc.].

1) Thurot, *l'Enseignement dans l'Université de Paris*, p. 134.

2) Eén van zijn biografen schijnt te zeggen dat H. v. K. magister theologiae is geweest, nl. Le Vasseur, *Ephemerides*, IV, p. 540: „Lutetiae Parisiorum postea Theologiam egregie didicit, cohonestatus Magisterii laurea."
Vermoedelijk ziet dat „cohonestatus Magisterii laurea" op zijn Magisterschap in de artes.

3) Denifle-Châtelain, *Chartularium*, III, p. 92: Magistro Gerardo Grote de Davantria, Traiect. dioc. [de canonicatu eccles. B. Mariae Aquensis].
Twee regels verder: Magistro Henrico de Egher de Calcar, Colon. dioc. [de canonicatu eccles. Werdensis eiusd. dioc.].

4) Deze Rotulus telt er 55.
Vgl. ook Thurot, *l'Enseignement dans l'Université de Paris*, p. 92: „Le nombre des régents variait beaucoup suivant les Nations.... La Nation Allemande avait en moyenne 11 régents entre 1396 et 1400.
In den tijd dat Hendrik van Kalkar en Geert Groote in Parijs waren, bestond de Natio Alemannica nog niet als een apart lichaam. De studenten uit de Nederlanden en uit Duitschland hoorden bij de Natio Anglicana. Maar we kunnen uit deze opgave wel opmaken, dat in hun dagen het aantal der Nederlandsche en Duitsche magistri regentes niet veel meer dan ± 10 zal hebben bedragen.

reeds kenden[1]. Geert Groote is waarschijnlijk later aangekomen dan Hendrik van Kalkar en langer gebleven[2].
Van Van Kalkar's studie in Parijs is, behalve door officieele bescheiden, ook het een en ander bekend door zijn correspondentie, nl. door brieven die hij in 1405, 1406 en 1407, dus toen hij een oud man was, geschreven heeft aan Johannes Dotzheim, Kartuizer te Mainz[3]. Hij voert met dezen Dotzheim een geleerde correspondentie, en de vragen, die Johannes Dotzheim hem doet aangaande boeken en schrijvers, wekken herinneringen bij hem op aan zijn Parijschen tijd. Zoo vertelt hij met groot pleizier over Buridanus[4], wiens colleges hij gevolgd heeft, toen hij in de artes studeerde[5]; over Nicolaas de Lyra[6], die in 1340 gestorven was maar aan wien de herinneringen in Parijs nog zeer levendig schenen te zijn en

---

1) Thomas à Kempis, *Vita Gerardi Magni,* Opera Omnia ed. Pohl, Freiburg, VII, 1922, Cap. IV, p. 37. Vgl. ook: Brinkerink, *Gerrit de Groote.* In: Middelnederlandsche Biographieën van beroemde mannen uit den Deventer Kring. Archief voor de Geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht, XXVII, 1901, I, blz. 411.

2) Geert Groote werd baccalaureus artium in Maart 1357. H. v. K. in Maart 1355. Geert Groote deed zijn intrede in de vergadering v. d. magistri artium 11 Mei 1358, H. v. K. 16 Dec. 1357. Op een Rotulus van de magistri artium der Natio Anglicana van 16 Juni 1365 komt Geert Groote nog voor. Hendrik van Kalkar niet meer.

3) Zie over hem: Henricus Arnoldi de Alveldia, *Chronica fundationis Carthusiae in Basilea minori.* Basler Chroniken, hrsg. von dem hist. Gesellsch. in Bazel, I, Leipzig, 1872, p. 275, 276; Le Couteulx, *Annales,* VII, p. 419; Le Vasseur, *Ephemerides,* IV, p. 522.

4) Zie over hem: Wagenman-Schmid, *Realencyklopädie für protestantische Theologie und Kirche,* III, 1897, i.v. Buridanus.

5) H. v. K. spreekt over Buridanus hs L, fol. 143r en 143v. Hij vertelt daar o.a. een typische anecdote van een vechtpartij tusschen Buridanus en den lateren paus Clemens VI, toen Benedictijner monnik te Parijs, om een meisje dat H. v. K. nog als getrouwde vrouw te Parijs gekend heeft. Buridanus heeft daarbij den lateren paus zóó aan het hoofd gewond: „quod fluxus sanguinis ipsius purgavit cerebrum suum et factus fuit ex tunc magne memorie in disputacionibus et sermonibus faciendis." Als Clemens VI later aan Buridanus vraagt: „Tu quare percussisti papam?" antwoordt B.: „Pater, papam percussi sed non percussi papam," wat H. v. K. zóó uitlegt: „id est hominem tunc non papam sed nunc."

6) Zie over hem Schmid, *Realencyklopädie,* XII, 1903, i.v. Nicolaas de Lyra.

wiens aanteekeningen bij den Bijbel hij bestudeerd heeft[1]. Hij vertelt van een eed dien de licentiati artium af moesten leggen en waarbij ze beloofden, op bepaalde punten het geloof te zullen verdedigen tegen de philosophen, welken eed hij ook heeft gezworen[2]. Hij vertelt van de bestudeering van de Sententiae van Petrus Lombardus in zijn tijd, en hoe hij zelf college's hierover gevolgd heeft van een zeer geleerd man, wiens naam hij niet noemt[3].

Levendig vertelt deze oude Kartuizer (hij was bijna 80 jaar toen hij deze brieven schreef) over zijn studietijd. Men krijgt wel den indruk, dat het voor hem een zeer belangrijke tijd is geweest, waar hij met groot genoegen aan terugdenkt.

Ik vermoed dat Hendrik van Kalkar, behalve met de theologie, zich ook bezig gehouden heeft met de studie van het canonieke recht. Uit zijn werk en zijn brieven blijkt zijn kennis van dit recht en van de geschiedenis van het Corpus juris Canonici[4].

Het is niet bekend wanneer hij uit Parijs weg is gegaan. Op een Rotulus van magistri artium der Natio Anglicana van 16 Juni 1365 komt hij niet meer voor[5].

Hij was toen reeds in het bezit van twee canonicaten, één van de Ecclesia Sancti Georgii te Keulen en één van de Ecclesia

---

1) Hs. L, fol. 40^r, 40^v en fol. 89^v, 90^r.
Op fol. 40^v vertelt H. v. K. hoe de studenten den populairen professor naar zijn woning wilden geleiden en hoe Nicolaas de Lyra die hulde afwees met de woorden: „Ite vias vestras, nolo habere caudam."

2) Hs. L, fol. 43^r: Oportet licentiatos jurare quod in illis locis, sicut contra philosophos, defendant fidem prout ego juravi Parisius.
H. v. K. bespreekt hier de quaestie waarom het boek van Thomas van Aquino „contra gentiles" te Parijs in de scholen niet behandeld werd, terwijl hij het toch met dat oogmerk geschreven had.

3) Hs. L, fol 87^r, 87^v: Ego audivi summas puto tribus annis semel a doctissimo viro tandem cancellario.

4) Hs L, fol. 87^v, 88^r, 88^v, 89^r.
H. v. K. spreekt hierover het tot stand komen van het Decretum Gratiani en van de Decretales. Ook vertelt hij dat hij een soort berijmde inhoudsopgave van Decretum en Decretales heeft gemaakt. In hs. is dit werk, wat betreft het Decretum, aanwezig in het British Museum in de verzameling: Arundel Mss. 330. Zie ook: Le Couteulx, *Annales*, VII, p. 231.

5) Denifle-Châtelain, *Chartularium*, III, p. 132.

Sancti Swiberti te Keizersweerd[1]. Aan het canonicaat van St. Georgius was een jaarlijksch inkomen verbonden van 15 zilvermarken, aan dat van St. Swibertus een jaarlijksch inkomen van 10 zilvermarken.

Aan deze inkomsten en aan dit waarschijnlijk vrij zorgelooze bestaan van kanunnik heeft hij zelf een einde gemaakt doordat hij verkoos Kartuizer te worden[2].

Wat hem gebracht heeft tot de keus van dit zeer strenge monniken-leven is niet bekend. We weten niet hoe het innerlijk leven van dezen man zich tot op den tijd van zijn overgang ontwikkeld heeft. Ik zou hier willen aanhalen de woorden van H. C. Taylor, den schrijver van: „The Mediaeval Mind", die in hunne algemeenheid, toch dezen Hendrik van Kalkar typeeren[3]: „Cartusia was no broad way for the monastic multitude. Its monks were relatively few and holy, the select of God. Men of devout piety, they must be. It was also needful that they should be possessed of such intellectual endowment and meditative capacity as would with God's grace yield provision for a life of solitary thought."

Wat deze landstreken Nederland en West-Duitschland betreft, de Kartuizerorde was hier vrijwel de eenige die niet verslapt was, die zijn oorspronkelijk streng karakter zuiver had bewaard[4].

---

1) *Regesta Avenionensia,* 151, fol. 558^v, n. 744. Een schrijven van Urbanus V aan den Deken van St. Andreas te Keulen: 27 Nov. 1362 om aan „Henricus de Egher de Calcar, canonicus ecclesiae St. Georgii Coloniensis, magister in artibus" een canonicaat te bezorgen: „in ecclesia Verdensi. Colon. dioc.".

2) *Reg. Aven.,* 162, fol. 313, Schrijven van Urbanus V van 12 Febr. 1366 over het canonicaat van Keizersweerd, dat vacant zal komen zoodra Henricus de Kalkar, die reeds als monnik aangenomen is in het Kartuizer klooster te Keulen, zijn professie zal hebben gedaan.
Reg. Aven., 162, fol. 167. Schrijven van Urbanus V van 28 Febr. 1366. Hetzelfde als vorige met betrekking op het canonicaat van St. Georgius te Keulen.

3) Taylor, *The Mediaeval Mind,* Londen, 1925, I, p. 401.

4) Bij de getuigenissen die Acquoy, *Het Klooster te Windesheim en zijn invloed,* Utrecht, 1875—1880, I, p. 23, n. 1, hieromtrent aanbrengt, voege men nog:
1e. een uitlating van Ruusbroec, *Van den gheesteleken Tabernacule*

Hendrik van Kalkar heeft zijn intrede gedaan in het Klooster St. Barbara te Keulen in 1365, waarschijnlijk voor den 24en Juni[1]. Zijn professie moet een jaar daarna hebben plaats gehad, dus vóór 24 Juni 1366. Uit den reeds gemelden brief van Urbanus V van 28 Februari 1366[2] blijkt, dat Hendrik van Kalkar op dien datum nog niet geprofest was. De professie moet dus geweest zijn tusschen 28 Februari en 24 Juni van het jaar 1366. Van 1366 tot 1368 was hij een gewoon Kartuizer monnik[3], zooals hij dat later alleen nog maar geweest is de laatste twaalf jaren van zijn leven. Want de overige jaren is hij altijd prior geweest.

Men schijnt hem tot prior te hebben benoemd zoo gauw dit maar eenigszins geoorloofd was, misschien zelfs al iets eerder[4].

II, Gent, 1858, p. 193: „Siet, aldus moechdi merken, dat alle ordenen ende religien ghedaelt sijn van haer beghinne, ende sijn ghelijc der werelt worden, sonder deghene die niet ute en gaen. als die Sarteroise...."

2e. een van Thomas à Kempis, in zijn *Vita Gerardi Magni*, p. 37: „....Apud Carthusienses vero lux vitae caelestis remansit occulta: et carnalibus videbatur satis austera, erat tamen Deo gratissima et spiritu ferventibus optabilis atque jucunda."

3e. een van Zuster Greete Scheren in haar Kroniek van het Meester Geerts-huis te Deventer, aangehaald door Schoengen, in zijn uitgave van *Jacobus de Voecht, Narratio*, Amsterdam, 1908, blz. 2, n. 1: „Want doe ter tijt en was hier te lande nargent een guet cloester noch vergaderinge anders dan die Kartusers."

[1]) Even voor het einde van het tractaat *Ortus et Decursus*, dat voltooid is ± 24 Juni 1398 zegt H. v. K. van zich zelven, blz. 78: „Ego.... septuegenarius fere et *plus quam triginta tribus annis in ordine.*"

[2]) Zie noot 2 bij blz. 8.

[3]) Zie voor de leefwijze van een Kartuizermonnik: *Ortus et Decursus* passim, en vooral: van blz. 135—138.

Moll, *Kerkgeschiedenis van Nederland voor de hervorming*, Arnhem, 1867, II, ii blz. 122—124.

Boutrais, *La Grande Chartreuse par un Chartreux*, Grenoble, 1881, p. 294—309.

Een Boek over Karthuizers. In het licht gegeven door Mr. H. J. J. Scholtens, Roermond, 1924.

Kauffmann, *Les Chartreux et la Vie Cartusienne.*

Baumann, *Les Chartreux*, Paris, 1928.

[4]) Volgens de statuten mocht niemand tot prior benoemd worden tenzij twee jaar na zijn professie. Volgens eenige van H. v. K.'s biografen waren er bij hem geeneens volle twee jaar verloopen.

Hartzheim, *Bibliotheca Coloniensis*, Colon. 1747, p. 117, col. 2: „Biennio

In 1368 nl. was hij reeds prior van Monnikhuizen bij Arnhem en hij bleef dit tot 1373[1].[2]
Men neemt veelal aan dat Hendrik van Kalkar, tijdens zijn prioraat te Monnikhuizen een beslissenden invloed heeft gehad op de bekeering van Geert Groote[3], door een samentref-

---

a professione facta nedum expleto...."
Paquot, *Mémoires pour servir à l'histoire littéraire des dix-sept provinces des Pays-Bas*, Louvain, 1764, IV, p. 88, spreekt van ± 20 maanden. Zoo ook Kronenburg: *Maria's Heerlijkheid in Nederland*, Amsterdam, III, blz. 421.

[1]) We weten van Hendrik van Kalkar zelf, hoe lang hij de verschillende prioraten heeft bekleed. Een van zijn brieven bevat nl. een klein stukje auto-biographie. Johannes Dotzheim heeft hem gevraagd in welke huizen H. v. K. prior is geweest. En H. v. K. antwoordt hem: Hs L, fol 38^{v}: „Prior indignus fui in domo primo Gelrie per quinque annos. Postea rector Ruremunde fere per quinque annos. Postea prior Colonie septem annis, Argentine XII annos...." Dus vijf jaar was hij prior in Monnikhuizen. In 1373 werd hij in Monnikhuizen opgevolgd door Hendrik van Coesfeld (zie: Le Couteulx, *Annales*, VII, blz. 280).
Nu we weten dat hij in 1366 geprofest is, dat er ± twee jaar verliepen vóór hij prior werd, dat hij in 1373 in Monnikhuizen door een ander werd vervangen na er vijf jaar prior te zijn geweest, kunnen we aannemen dat hij in 1368 prior van Monnikhuizen werd.

[2]) Zie voor Monnikhuizen: *Ortus et decursus*, blz. 109—110. Van Berchen, *De nobili principatu Gelriae*, ed. Sloet v. d. Beele, Den Haag, 1810, p. 99, 127, 134, 136.
Dorland, *Chronicon Cartusiense*, Colon., 1608, p. 354, 355.
Raissius, *Origines Cartusiarum Belgii*, Duaci, 1632, p. 58—60. Lindeborn, *Historia episcopatus Daventriensis*, Colon., 1670, p. 179—182. Molin, *Historia Cartusiana*, Tornaci, 1904, II, p. 91—94. Le Couteulx, *Annales*, V, p. 399—402. Bondam, *Charterboek der hertogen van Gelderland*, Utrecht, 1783, blz. 324. G. van Hasselt, *Kroniek van Arnhem*, Arnhem, 1790, blz. 71, 104, 201, 216, 233, 258; dezelfde, *Arnhemsche Oudheden*, Arnhem, 1804, I, blz. 242, II, blz. 17, 52. Van Spaen, *Historie van Gelderland*, Utrecht, 1814, blz. 537 vv. Nijhoff, *Gedenkwaardigheden uit de geschiedenis van Gelderland*, Arnhem, 1830, I, blz. 339, 444, IV, blz. 84, 92, 93, 142, 170; dezelfde, *Wandelingen in de Omstreken van Arnhem*, Arnhem, 1836, blz. 96 vv. Moll, *Kerkgeschiedenis van Nederland*, II, ii, blz. 119 vv. Acquoy, *Windesheim*, I, p. 28. Mohrman, *Het klooster Monnikhuizen*, Geldersche Volksalmanak, 1876, blz. 83—92.

[3]) Zie: Mooren, *Nachrichten über Thomas à Kempis*, Arnhem, 1855, S. 44.
Delprat, *Verhandeling over de Broederschap van G. Groote*, Arnhem, 1856, blz. 10.
Hirsche, *Prolegomena zu einer neuen Ausgabe der Imitatio Christi*, Berlin, 1873, S. 514, 515.
Acquoy, *Windesheim*, I, blz. 22—24.

fen te Utrecht, waarbij Van Kalkar Geert Groote op de eeuwige dingen wees. Wij komen hier tot een zeer belangrijk punt van de levensgeschiedenis van Van Kalkar, nl. zijn invloed op Geert Groote en indirect daardoor op de geheele beweging der Devotio Moderna.

Voor de oudere berichten hieromtrent moeten wij afgaan op de biografen van Geert Groote.

Degenen die vertellen van de ontmoeting tusschen den prior van Monnikhuizen en Geert Groote zijn: Thomas à Kempis in zijn Vita Gerardi Magni[1], en de schrijver der Middelnederlandsche biographieën van mannen uit den Deventer Kring[2], die echter zijn verhaal aan Thomas à Kempis ontleend heeft.

Thomas à Kempis vertelt het volgende:

Erat namque in terra Gelrensi apud oppidum Arnemense religiosus quidam, prior ordinis Carthusiensis in Monichusen: vir litteratus et devotus, magistro Gerardo olim in saeculo familiariter notus. Hic caritatis visceribus plenus et zelo animarum erga proximum concitatus, coepit cogitare qualiter cum magistro Gerardo posset habere sermonem, et secreto de eius tractare salute: ne tantus vir eruditusque magister in saeculo deperiret, sed de diaboli laqueis ereptus, Dei auxilio, electorum numero jungeretur.... Interea accidit, ut praenominatus prior causa emergente Traiectum tenderet; ibique dilectum magistrum Gerardum adesse percipiens, ad eius colloquium desideranter properat: moxque ad extrahendum piscem hunc magnum de saeculi fluctibus, sanctae exhortationis rete opportune relaxat. Aggreditur ergo familiarem amicum, salutat comitem antiquum; hortatur sapienter hospitem benignum, cum docto loquitur de summo bono, proponit praemia eterna: terret judicio futuro, miscet blandis tristia, laudat religionem, mundi vituperat cursum, ostendit sub sole cuncta esse peritura.

Heimbucher, *Orden und Kongregationen*, Paderborn, 1896, I, S. 260.
Brucker, *Bulletin d'histoire théologique*. Etudes publieés par les Pères de la Comp. de Jésus, 37e année, T. 83, Paris, 1900, p. 691 ss.
Knierim, *Dirc van Herxen*, Amsterdam, 1926, blz. 13.

[1]) Thomas à Kempis, *Vita Gerardi Magni*, p. 37—39.

[2]) Brinkerink, *Biographieën*, I, *Gerrit de Groote*, blz. 411—415.

Nam mors imminet inquit, incerta dies mortis et hora: sed o quanta sectoribus Christi sunt dona promissa. Inter haec sancta mutuaque colloquia saepius repetita: adest gratia divina. Mollitur animus audientis, fidem praebet dictis magister reverendus, assentit veris: ducitur rationibus, trahitur promissis, firmatur sanctorum exemplis. Tandem proponit vitam mutare in melius: et mundanis renuntiare fastibus Deo favente. His prior perceptis, exhilaratur altius quod semen Dei in terram bonam cecidit: gaudetque gaudio magno de ceto grandi Christi hamo capto, citius de marinis turbinibus extrahendo. Redit laetus ad socium suum, gratias agit Deo a quo omne bonum: fatetur se non frustra texuisse sermonem. Quia cepi inquit ut spero magistrum Gerardum et confido de eius conversione: quod bonum propositum velit tenere, et factis comprobare...."

Petrus Horn in zijn Vita magistri Gerardi Magni[1] vertelt van een ontmoeting te Utrecht tusschen *Johannes van Arnhem*[2] en Geert Groote, waarvan de bekeering van Groote het gevolg zou zijn geweest. Maar hij teekent er bij aan: „Nota, quod alibi invenitur, sicut communiter dicitur, quod magister Henricus Calker eum convertit, qui tunc prior in Monichusen fuit, sed possibile est quod ambo[3]. Dus in den tijd dat Petrus Horn schreef, d.i. 1445, *werd algemeen gezegd* dat Hendrik van Kalkar de bekeering van Geert Groote had bewerkt[4].

Het lijkt zeer waarschijnlijk dat inderdaad Hendrik van Kalkar de prior is geweest die bij een samenkomen te Utrecht de bekeering van Geert Groote beïnvloed heeft. Het jaartal van de

---

[1]) Petrus Horn, *Vita magistri Gerardi Magni*, ed. Kühler. Nederlandsch Archief voor Kerkgeschiedenis, Nieuwe Serie, VI, 1909, p. 339.

[2]) Johannes van Arnhem, Kanunnik van St. Pieter te Utrecht. Zie: Acquoy, *Windesheim*, II, blz. 10, n. 1.
Nolte, *Sieben unausgegebene Briefe von Gerhard Groote*, Theologische Quartalschrift, LII, 1870, S. 299.

[3]) Horn, *Vita Gerardi Magni*, p. 339.

[4]) Vermoedelijk ziet niet op de ontmoeting te Utrecht wat in de *Berijmde Levensschets van Geert Groote*, ed. Becker, De Katholiek, 1886, dl. 90, p. 200, verteld wordt van een *voorspelling* van Groote's bekeering door een „doctor" te Arnhem. Horn, *Vita Gerardi Magni*, p. 333, 334, vertelt hetzelfde, maar daar gebeurt het te Aken.

bekeering staat niet vast. Terwijl Hendrik van Kalkar prior van Monnikhuizen is geweest van 1368—1373, wordt als het jaar van de bekeering van Geert Groote door de 19-eeuwsche en tegenwoordige historici algemeen genoemd 1374. Dit is een tegenstrijdigheid[1]. Maar de mededeeling van het jaartal 1374 berust op zeer losse gronden.

De oudere biografen noemen geen jaartal van bekeering, behalve Jacobus de Voecht in zijn Narratio, die het jaartal 1377 geeft[2].

Vast staat dat Geert Groote is gaan prediken in 1380 of einde 1379. Maar hoe lange tijd er verstreken is tusschen het tijdstip van zijne bekeering en dat van zijn openbaar optreden is niet zeker. De dichter van de berijmde levensschets van Geert Groote spreekt van acht jaar[3]. Dier van Muiden zegt vijf jaar[4]. Thomas à Kempis vertelt alleen dat hij in dien tusschentijd drie jaar bij de Kartuizers heeft gewoond[5].

Dus volgens het bericht van de Berijmde Levensschets, een zeer oude en daarom wel betrouwbare bron, zou de bekeering al plaats gehad kunnen hebben in 1371 of 1372. Dit bericht, gevoegd bij de mededeelingen dat de bekeering plaats had toen Hendrik van Kalkar prior van Monnikhuizen was, maakt het zeer waarschijnlijk dat de bekeering van Geert Groote niet in 1374 maar eerder is gebeurd.

Men zou zich af kunnen vragen, hoe Hendrik van Kalkar, prior van Monnikhuizen, in Utrecht kwam; wat hij daar te doen had. Want een Kartuizer gaat niet „zoo maar eens" op reis. Vermoedelijk zal Van Kalkar's verblijf te Utrecht verband hebben gehouden met pogingen tot oprichting van een Kartuizer klooster aldaar. Inderdaad is in 1391 gesticht het klooster Nieuw-

---

1) Op deze tegenstrijdigheid werd het eerst de aandacht gevestigd door Scholtens, *Gozewijn Comhair, Karthuizer en Bisschop van IJsland*. Archief voor de Geschiedenis van het Aartsbisdom, Utrecht, 1925, blz. 111, n. 2.

2) De Voecht, *Narratio*, blz. 3, 4.

3) Becker, *Berijmde Levensschets*, p. 201.

4) Dier van Muiden, *Scriptum de Magistro Gherardo Grote*, ed. Dumbar, Analecta Daventria, I, Deventer, 1719, p. 5.

5) Thomas à Kempis, *Vita Gerardi Magni*, p. 46.

licht bij Utrecht, en reeds jaren tevoren was men daarover doende, getuige een bul van Gregorius XI, houdende een bevel aan de abten der abdijen van Sint Paulus en van Sint Laurens in Oostbroek, om mede te werken ter verkrijging van geschikte terreinen voor de stichting van een Kartuizer klooster buiten Utrecht, Juni 1375[1].
Ook wordt algemeen aangenomen dat Hendrik van Kalkar prior van Monnikhuizen was toen Geert Groote daar eenige jaren in teruggetrokkenheid heeft geleefd. Hendrik van Kalkar zou dus in deze jaren van retraite zijn geestelijke leidsman zijn geweest[2].
De oudere biografen van Geert Groote geven hieromtrent geen enkele aanwijzing. Uit hunne berichten blijkt met zekerheid dat Geert Groote eenige jaren in Monnikhuizen heeft gewoond[3]. Ook dat dit verblijf twee à drie jaar heeft geduurd[4]. Maar nergens staat er eenige aanwijzing wie toen de prior van Monnikhuizen was. Ook is uit de bronnen niet met zekerheid op te maken of Geert Groote zich onmiddellijk na zijn bekeering in Monnikhuizen terug heeft getrokken, of eerst later. Uit den gang van het verhaal bij Thomas à Kempis, en bij Jacobus de Voecht, zou men geneigd zijn op te maken dat de jaren in Monnikhuizen eerder liggen aan het einde van de periode tusschen

---

1) *Reg. Aven.*, 197, fol. 133v.
2) De oudste mededeelingen hieromtrent zijn die van Harzheim en van Paquot in hunne levensberichten over Hendrik van Kalkar. Harzheim, *Bibliotheca Coloniensis*, p. 117, col. 2: Biennio a professione facta nedum expleto, domui Monachorum prope Arnheimium praeficitur, ubi Gerardum cognomento magnum discipulum vitae interioris et sanctorum scientiae nactus est, eique viam pandit ad ardua mysteria, quibus gustandis eum Deus olim adnoturus erat."
Deze mededeeling is niet geheel duidelijk en kan ook wel alleen betrekking hebben op de ontmoeting met Geert Groote te Utrecht.
Paquot, *Mémoires*, IV, p. 88 ss.: „Environ vingt mois après, on le fit supérieur de la Chartreuse de Monnickhuysen près d'Arnhem; et ce fut là qu'il se chargea de la direction de Gérard le Grand, qui s'y était mis en retraite...."
3) Thomas à Kempis, *Vita Gerardi Magni*, p. 41—46.
Brinkerink, *Biographieën I Gerrit de Groote*, p. 413—415. De Voecht, *Narratio*, p. 4.
4) Thomas à Kempis, *Vita Gerardi Magni*, p. 46. De Voecht, *Narratio*, p. 4.

bekeering en openbaar optreden, dan aan het begin. En de kans dat Hendrik van Kalkar toen prior van Monnikhuizen was is dus wel zeer gering.
In 1373 is Hendrik van Kalkar naar Roermond vertrokken en in Monnikhuizen is hij opgevolgd door Hendrik van Coesveld[1], die ± drie jaar prior van Monnikhuizen was.
Het zal vermoedelijk onder zijn prioraat, of mogelijk onder dat van zijn opvolger zijn geweest dat Geert Groote in Monnikhuizen heeft gewoond.
Er is niets bekend van eenig contact dat er in later jaren geweest zou zijn tusschen Hendrik van Kalkar en Geert Groote. Noch in de correspondentie van Hendrik van Kalkar, noch in die van Geert Groote is daar een spoor van te vinden.
Hendrik van Kalkar heeft als Prior te Monnikhuizen ook invloed gehad op Herman van Deventer, † 1404, die mede daardoor Karthuizer werd en later als prior en visitator in de orde een belangrijk persoon werd[2].
Deze Herman van Deventer was van 1387 tot zijn dood in 1404 prior van St. Barbara te Keulen. Hendrik van Kalkar was daar als gewoon monnik van 1396 tot zijn dood in 1408. Herman van Deventer is dus nog de prior van Hendrik van Kalkar geweest, toen deze als oud man van alle ambtsbezigheden ontslagen in Keulen leefde. Van Kalkar heeft Herman van Deventer overleefd en zal dus bij het sterfbed van Van Deventer tegenwoordig zijn geweest[3].
Het is zeer waarschijnlijk dat Hendrik van Kalkar als prior van Monnikhuizen in aanraking is gekomen met de hertogen van Gelre. Het klooster Monnikhuizen is in 1340 gesticht door Reinout II van Gelre. Diens opvolgers worden geprezen als weldoeners van het klooster[4]. Er zal dus stellig een zekere band hebben bestaan. Hendrik van Kalkar zal vermoedelijk in aan-

---

1) Le Couteulx, *Annales*, VII, p. 279—289 en Scholtens, *Gozewijn Comhaer*, blz. 111, n. 2.
2) Zie over hem: Le Vasseur, *Ephemerides*, III, p. 26. Le Couteulx, *Annales*, VII, p. 106, 108, 170, 171. Scholtens, *Nieuw Nederlandsch Biographisch Woordenboek*, VII, 1927, i.v. Herman van Deventer.
3) Als een Kartuizer sterft, vereenigen alle paters zich in zijn cel.
4) Le Couteulx, *Annales*, V, p. 402.

raking zijn geweest met Eduard van Gelre, die hertog was van 1361—1371[1], mogelijk ook nog met Reinout III die na Eduard nog drie maanden regeerde. Tijdens de opvolgingstwisten daarna zal er niet veel contact met Monnikhuizen zijn geweest. In 1373 werd Hendrik van Kalkar rector[2] van het nieuwe klooster Bethleem B. V. Mariae te Roermond[3]. Hij zal als prior te Monnikhuizen een goeden naam hebben gehad dat men hem de leiding durfde opdragen van een pas gesticht klooster. Van deze jaren in Roermond zijn geen nadere bijzonderheden omtrent hem bekend. Uit latere getuigenissen blijkt dat hij ook te Roermond een goede herinnering achterliet[4]. Het is zeer wel mogelijk dat zijn tradities nog voortleefden in de Chartreuse van Roermond, toen Dionysius de Kartuizer daar zijn vroom leven leidde en zijn geweldigen arbeid verrichtte[5].

---

1) In een zijner brieven vertelt hij (hs. L, fol. 59^v) hoe, kort voordat hij zelf prior van Monnikhuizen was, de hertog van Gelre (dit moet wel Eduard zijn geweest) eens in de kloosterkerk zeer getroffen was hierdoor, dat geen der monniken zich door zijn komst van den dienst af had laten leiden.
In een anderen brief (hs. L, fol. 43^r) noemt hij de hertogen van Gelre in verband met een beschouwing over kinderlooze huwelijken.
2) H. v. K. noemt zichzelven *rector* van dit klooster, niet *prior*. Hs. L, fol. 38^r postea rector Ruremunde fere per quinque annos.... Het klooster was nl. nog niet bij de Kartuizerorde geïncorporeerd en zoolang droeg degeen die aan het hoofd stond den titel *rector*.
3) Zie voor dit klooster: *Ortus et decursus*, p. 112. Dorland, *Chronicon*, p. 355, 356. Raissius, *Origines*, p. 86—89. Molin, *Hist. Cart.*, II, p. 236—278. Le Couteulx, *Annales*, VI, p. 135—140, 373. Habets, *Geschiedenis v. h. Bisdom Roermond*, III, 1892, blz. 715, 716. Mougel, *Denys le Chartreux*, Montreuil sur mer, 1896, p. 13.
4) Havensius, *Historica Relatio*, Gent, 1608, Caput I, p. 2: „....Fuit olim Prior Cartusiae Ruremundensis.... D. Henricus Kalckar.... Cui (domui) laudabiliter admodum prefecit aliquot annis".
Mougel, *Denys le Chartreux*, p. 12.
Si la Chartreuse de Ruremonde était petite, si on y vivait pauvrement, en revanche, elle avait eu l'heureuse fortune d'être gouvernée presque à ses débuts par un homme supérieur, qui l'anima de son esprit. Nous voulons parler de Henri de Kalkar.... Si tous ses successeurs ne l'égalèrent pas, tous du moins eurent à coeur de suivre ses traces et de maintenir ses traditions."
5) Dionysius kwam in het klooster te Roermond in 1423 en hij bleef daar, afgezien van eenige korte onderbrekingen (zijn reis met kardinaal Nicolaas van Cusa, en zijn prioraat te 's-Hertogenbosch), tot aan zijn dood in 1471.

Hendrik van Kalkar bleef ± 5 jaar in Roermond[1]. In dezen tijd, nl. in 1375[2] is hij visitator geworden in zijn orde. De visitatoren der Kartuizerorde moesten om de twee jaar alle kloosters hunner provincie bezoeken.
Hendrik van Kalkar was visitator van de provincie Alemannia inferior. Deze provincie omvatte echter in zijn tijd zoovele kloosters, dat het practisch onmogelijk was ze alle op tijd te visiteeren. Dit blijkt uit een nieuwe indeeling van de orde-provincies in 1400. Dan wordt juist deze provincie in tweeën gesplitst: „quia per gratiam Dei in Provincia Alemaniae inferioris, Ordinis monasteria sunt satis multiplicata, et non possunt ex hoc a duobus visitatoribus hactenus constitutis, congruis temporibus visitari, nec diligenter illis, ut est expediens, provideri, et ex hoc non modicum detrimentum verisimiliter dictis domibus sequitur[3].
Ofschoon we weten welke kloosters tot de provincia Alemanniae inferioris hebben behoord[4], kunnen we daarom toch nog niet zeggen welke kloosters hij heeft gevisiteerd en hoe dikwijls.

---

1) Hs. L, fol. 38^v: .....„Prior indignus fui in domo primo Gelrie per quinque annos; postea rector Ruremunde fere per quinque annos.
2) Volgens de Akten van het Generaal Kapittel geraadpleegd door Le Couteulx werd H. v. K. in 1396 van alle ambten ontslagen (Le Couteulx, *Annales*, VII, p. 3). Uit de woorden door Le Couteulx aangehaald zou men op kunnen maken dat H. v. K. ook toen pas als visitator ontslagen werd.
Volgens zijn eigen zeggen is H. v. K. bijna 20 jaar visitator geweest, hs. L, fol. 38^v. „....Semper heu tamen visitator etiam fere per XX annos."
Eén jaar, van 1381 op 1382 was hij in verband met zijn houding in het Schisma van zijn visitatorschap ontslagen. Hij zou dus volgens deze gegevens in 1375 voor 't eerst visitator zijn geweest.
Hiermede klopt een mededeeling in een van zijn brieven. In een brief, door Laridius gedateerd 1404, zegt H. v. K. sprekende over het Kartuizerklooster bij Mainz: „Hic est tricesimus annus quo primo visitavi eam" (hs. L, fol. 11^v). Dus dan zou hij in 1404 29 jaar geleden dat klooster, hebben gevisiteerd, dat is dus in 1375.
3) Le Couteulx, *Annales*, VII, p. 112.
4) De Provincia Alemanniae inferioris omvatte tot 1400 de volgende kloosters: Mainz, Straatsburg, Freiburg i. Breisgau, Coblenz, Trier, Keulen, Monnikhuizen, Roermond, Utrecht, Amsterdam, Würzburg, Grünau, Tückelhausen, Neurenberg, Nordlingen, Erfurt, Eisenach, Hildesheim, Lübeck, Rostock vgl. Le Couteulx, *Annales*, VII, p. 112.

Behalve in deze veelomvattende provincie was hij volgens eigen zeggen ook nog daarbuiten visitator.... „visitans etiam uno anno Picardiam, Galliam et Alemanniam inferiorem, et aliquando visitator Pragae in Bohemia et etiam in Brunna in Moravia[1]. In de Annales der orde wordt hij driemaal apart als visitator vermeld, eens in 1380 in verband met de stichting van het Klooster van Neurenberg[2]; eens in 1387 waar hij de opdracht krijgt het klooster van Praag te visiteeren[3], en eens in 1393 in verband met het in de orde opnemen van het Kartuizerklooster van Amsterdam[4].

In een van zijn brieven herinnert Hendrik van Kalkar zich een visitatie te Mainz in 1375[5]. Uit een der weinige aan hem gerichte brieven die we nog bezitten, blijkt hoe men hem te Coblenz als visitator op prijs heeft gesteld. Een brief nl. van een zekeren Gerlach, Kartuizer en gewezen Prior te Coblenz, die juist door een visitatie in moeilijkheden was geraakt, eindigt met deze verzuchting: „o karissime pater, quotiens fit memoria patris Kalkariensis quondam visitatoris in visitacionibus nunc currentibus. O, quotiens revolvo que olim audivi a vobis de futuris continentibus, Amen[6]. Van Kalkar zelf schrijft in 1404 aan iemand die pas prior is geworden en dien hij tot lankmoedigheid vermaant: „Habeatis pre oculis cum vestris quod semper visitavi cum pace et socialitate, defendendo magis quam

---

1) Hs. L, fol. 38^v.

2) Le Couteulx, *Annales*, VI, p. 261: „Rem narrat autor fide dignus ac testis oculatus, Henricus Kalkar, eiusdem provinciae eo tempore (= 1380) visitator, cuius consensus ad novam hanc erigendam plantationem necessario requirendus erat."

3) Acten v. h. Generaal Kapittel der Urbanisten te Maurbach, medegedeeld door D. Palémon Bastin, Florence, 1925: „Priori domus Pragae non fit misericordia et committimus prioribus Argentinae et Herbipolis quod visitent domum suam...." (Argentina = Straatsburg. H. v. K. was toen prior te Straatsburg; Herbipolis = Würzburg).

4) Le Couteulx, *Annales*, VI, p. 503, 504: „Provinciam Alemaniae Inferioris visitabunt Priores Argentinae et Herbipolis (scilicet Henricus Calkar et Joannes a S. Burckardo). Et committimus eis quod vadant ad Amstelredam...."

5) Hs. L, fol. 11^v: „Hic est tricesimus annus quo primo visitavi eam" (= het klooster van Mainz), Brief van 1404.

6) Hs. L, fol. 24^v.

turbando fratres[1]." In 1377 werd Hendrik van Kalkar prior van het klooster St. Barbara te Keulen[2], hetzelfde klooster waar hij in 1366 zijn professie had gedaan. Hij is daar zeven jaar prior geweest, van 1377—1384[3].

Het was tijdens dit prioraat, nl. in 1380, dat er een scheuring kwam in de Kartuizerorde tengevolge van het schisma in de kerk. Sinds 1378 waren er twee pretendenten voor het pausschap: Urbanus VI te Rome en Clemens VII te Avignon.

April 1380 werd het generaal kapittel der orde naar gewoonte gehouden in de Grande Chartreuse[4]. Hendrik van Kalkar, prior van Keulen, was aanwezig en behoorde ook bij de acht die voor dit kapittel tot diffinitores werden gekozen[5]. Het diffinitorium nam voorzichtiglijk het besluit dat, daar het niet aan hen was uit te maken wie de ware paus was, iedere prior met zijn convent de partij zou houden die de bisschop, onder wien het klooster ressorteerde, gekozen had. Maar de scheuring was niet meer te voorkomen. In de algemeene vergadering ontstond een tumult; de Clementisten, die de meerderen in aantal waren, wisten hun wil door te zetten, en de generaal der orde, Dom Guillaume de Raynal, verklaarde zich voor Clemens.

Nu was de strijd in de orde ontbrand. De aanhangers van Urbanus verlieten de Grande Chartreuse. Voortaan waren er twee

---

1) Hs. L, fol. 12^v.

2) Zie over dit klooster: *Ortus et decursus*, p. 109. Dorland, *Chronicon*, p. 353—354. Molin, *Hist. Cart.* II, p. 21—37. Le Couteulx, *Annales*, V, p. 345—347. Braunsberger, *Die Kölner Kartause*, Stimmen der Zeit, Bd. 94, 1918, S. 134—152.

3) Hs. L, fol. 38^v: „....postea rector Ruremunde fere per quinque annos, postea Prior Coloniae septem annis."
H. v. K. geeft het aantal jaren dat hij in Roermond is geweest niet *precies* op. Hij zegt: „bijna zoo lang als in Arnhem", d.i. ongeveer vijf jaar. Er zou dus twijfel kunnen bestaan of hij tot 1377 of tot 1378 in Roermond was. Ik meen tot 1377 te mogen besluiten op grond van het volgende: Na Roermond was hij volgens zijn eigen opgave (hs. L, fol. 38^v) zeven jaar in Keulen en twaalf jaar in Straatsburg. Toen, en dat was in 1396, werd hij van alle ambten ontslagen (zie n. 2, bij blz. 17). Tellen we nu terug dan zou hij in 1377 in Keulen zijn gekomen.

4) Zie voor het verhaal van het verloop van dit generaal kapittel. Le Couteulx, *Annales*, VI, p. 248—250.

5) Le Couteulx, *Annales*, VI, p. 248.

partijen in de orde: de Urbanisten en de Clementisten, en elk der twee partijen hield haar eigen kapittel[1]. Ofschoon er uitzonderingen waren, kan men zeggen dat de Duitsche Kartuizers Urbanisten waren. Hendrik was aanvankelijk zulk een uitzondering: hij was Clementist. Wat zijn beweegredenen zijn geweest, is niet bekend. In zijn brieven spreekt hij nergens over deze gebeurtenissen. Uit officieele gegevens[2] kan men opmaken dat het voor hem een zeer bewogen tijd moet zijn geweest. In 1381 is hij door het buitengewoon kapittel der Urbanisten, gehouden te Rome, afgezet als visitator[3]. In 1382 kwam van het generaal kapittel der Urbanisten te Rome deze boodschap: „Priori domus Coloniae non fit misericordia, et remittitur sibi pronunc quod non venit ad capitulum; sed in futuro capitulo, omni excusatione remota, comparebit, alias graviter portaremus si obedire recusaret[4]. In hetzelfde jaar 1382 ging hij over naar de Urbanisten en werd hersteld in zijn vroeger ambt van visitator[5].

In 1384 werd hij prior van het klooster Mons S. Mariae te Straatsburg[6]. Hij bleef het 12 jaar, van 1384—1396[7]. Niet lang voor zijn komst, nl. in 1377 was in datzelfde klooster gestorven

---

1) Zie voor de geschiedenis van het Schisma in de Kartuizerorde: Le Couteulx, *Annales*, onder de jaren van 1380—1410 (deelen VI en VII) en voor een korte en duidelijke samenvatting: Boutrais, *La Grande Chartreuse par un Chartreux*, p. 81—86.

2) De akten van het Generaal Kapittel tijdens het schisma zijn in de Fransche Revolutie verloren gegaan. Le Couteulx heeft deze akten gebruikt. Nu zijn er nog slechts uittreksels van over. Eenige bijzonderheden daaruit, betrekking hebbende op Hendrik van Kalkar, werden door Dom. Palémon Bastin O. Cart., Archivaris v. d. Kartuizerorde, Cartosa del Galuzzo te Florence, in een brief van 16 Sept. 1925 medegedeeld aan Mr. H. J. J. Scholtens, die mij dezen brief welwillend afstond.

3) Le Couteulx, *Annales*, VI, p. 297, sub anno 1382: „Noster quoque Kalkariensis Prior Coloniae qui hactenus Clementinus fuerat, Urbanista factus est, ac propterea in pristinum Visitatoris locum (unde anno praecedente deciderat) restitutus...."

4) Brief van Dom. Palémon Bastin.

5) Zie boven n. 3.

6) Zie voor dit klooster *Ortus et decursus*, p. 110, 111. Dorland, *Chronicon*, p. 358—360. Molin, *Hist. Cart.* II, p. 47—59. Le Couteulx, *Annales*, V, p. 358—362, 391—395, VII, p. 101—110, 258.

7) Hs. L, fol. 38^v „....fui prior ....Argentinae, XII annos."

Ludolph van Saksen[1], de schrijver van het bekende „Vita Christi". Hendrik van Kalkar was hier prior in een periode van moeizame maar gestadige opkomst van dit klooster. Van de oprichting in 1335 af heeft dit klooster met armoede te kampen gehad, en het heeft tot 1400 geduurd eer het alle noodige gebouwen bezat. Tot degenen, die den nood hielpen lenigen, hebben de familieleden van Hendrik van Kalkar behoord[2]. Ook gedurende dit prioraat was Hendrik van Kalkar visitator.
Behalve de reizen, die dit ambt met zich bracht, heeft hij zich tijdens zijn verschillende prioraten eenige malen naar de plaats van het generaal kapittel moeten begeven. Tweemaal heeft hij het generaal kapittel in de Grande Chartreuse bijgewoond[3]. Een van deze beide keeren wordt hij in de annalen afzonderlijk vermeld, nl. in 1380[4]. Na 1380 hielden de Urbanisten hunne vergaderingen niet meer in de Grande Chartreuse maar afwisselend te Rome, Maurbach, Bologna, Florence, Montello, en vanaf 1391 geregeld te Seitz in Stiermarken. Wij weten dat hij driemaal een van deze vergaderingen heeft bijgewoond[5]. Uit een passage in het tractaat „Ortus et decursus" blijkt dat hij in ieder geval één van die drie keeren in Seitz is geweest[6]. De vijf malen dat hij het generaal kapittel bijwoonde, werd hij tot Diffinitor gekozen[7].

---

1) Zie: Le Couteulx, *Annales*, V, p. 391, 392. Molin, *Hist. Cart.*, II, p. 49. Moll, *Johannes Brugman*, Amsterdam, 1854, blz. 34—38. Mougel *The Catholic Encyclopedia*, IX, i.v. Ludolph of Saxony.
Daar Hendrik van Kalkar sinds 1375 visitator was, en Ludolph van Saksen in 1377 in het klooster te Straatsburg is overleden, is het zeer wel mogelijk dat zij elkander persoonlijk hebben gekend.
Ook komt het mij zeer waarschijnlijk voor, dat Van Kalkar in zijn spiritualiteit door Ludolph van Saksen beïnvloed is.
2) Wolff, *Geschichte der Stadt Calcar*, p. 58. Zij kregen daarvoor op verzoek van H. v. K. door het Generaal Kapittel te Florence van 1388 deelname aan alle geestelijke werken van de orde. Zie ook boven blz. 1.
3) Over H. v. K. en het generaal kapittel zijn we door hem zelf ingelicht: hs. L, fol 38ᵛ: „Tres feci sermones in capitulo generali. Item in quinque capitulis diffinitor", en in margine: li-argentine (d.i. uit het hs. van Straatsburg): Bis fui in carthusia maiori vel prima; tres feci sermones in capitulis nostre partis. Ita quod in quinque fui capitulis semper diffinitor."
4) Zie boven, blz. 19.
5) Zie boven, noot 3.
6) *Ortus et decursus*, p. 107: „....Unde in domo fui Sclavonie...." Domus Sclavonie — het klooster Vallis S. Joannis Baptistae te Seitz.
7) Zie boven, noot 3.

De diffinitoren[1] hadden een groote en zeer verantwoordelijke taak. Tijdelijk rustte alle gezag in hun handen. Het zegt daarom wel iets van den persoon van Hendrik van Kalkar, dat men hem, al de keeren, dat hij het generaal kapittel bijwoonde, dezen post heeft toevertrouwd. Hij vertelt, dat hij de drie malen dat hij het generaal kapittel der Urbanisten bijwoonde, een predikatie heeft gehouden voor de paters[2]. Dit ziet vermoedelijk op het in zijn tijd reeds oude gebruik, dat, bij het begin der twee eerste zittingen van het generaal kapittel, een der leden in het Latijn een plechtige toespraak hield[3]. Verder zijn er van hem in verband met het generaal kapittel geen bijzonderheden bekend. Evenmin van zijn prioraat te Straatsburg. Aan het einde van deze periode was hij een oud man van 67 of 68 jaar en hij wenschte de levensjaren, die hem nog restten, door te brengen zonder door ambtsbeslommeringen af te worden geleid van zijn eeuwig heil.
Voor dat wij spreken over zijn laatste ambtelooze jaren in Keulen, wil ik uit zijn correspondentie nog het een en ander mededeelen, dat hem als prior eenigermate kan kenschetsen. Van 1368 tot 1396 is hij prior geweest. Misschien is er wel een persoonlijke

---

[1]) Zoodra het generaal kapittel vergaderd is, kiest het uit zijn midden de electoren, die weer 8 diffinitoren kiezen. Deze vormen met den prior-generaal het diffinitorium, dat met groote bevoegdheid wordt bekleed. Tijdelijk vragen zelfs de generaal der orde en alle priors ontheffing van hun ambt en hebben de diffinitoren alle macht. Dit lichaam heeft in de orde een buitengewoon heilzamen invloed geoefend. Hieraan voor een groot deel schrijft men het toe, dat de orde zich door de eeuwen heen zoo zuiver heeft bewaard. De Windesheimer Congregatie, die zich de Kartuizerorde meermalen ten voorbeeld stelde, nam deze instelling van haar over (zie Acquoy, *Windesheim*, II, p. 274 noot 1).

[2]) Zie blz. 21, n. 3.

[3]) Zie: Boutrais, *La grande Chartreuse par un Chartreux*, p. 213. Dit zijn niet van Kalkar's sermones capitulares, die in handschrift bewaard zijn gebleven. Sermones capitulares zijn korte preeken, die in alle Kartuizer-kloosters op bepaalde feestdagen werden gehouden. Zie: Bostius, *De praecipius aliquot Cartusianae Familiae Patribus....* Studio Theodori Petrei Col., 1609, p. 38. Ducange, *Glossarium*, i.v. Festa Capituli. Acquoy, *Windesheim*, II, p. 315—317. Over de preeken van H. v. K. zie: Landmann, *Das Predigtwesen in Westfalen in der letzten Zeit des Mittelalters*, Münster, 1900, S. 48. Landmann prijst H. v. K. als prediker hoog: „Sie (= zijn preeken) haben bedeutenden mystischen Gehalt, und man merkt dass man es mit einem Meister für diese Art der Kanzelberedsamkeit zu thun hat."

klank in deze woorden van het tractaat „Ortus et decursus": „Ve illi et lamentacio qui ex eis in priorem eligitur quia quasi de paradiso in lacum miserie mundi projicitur....[1]
Zijn vriend Johannes Dotzheim schreef hem eens, nadat hij zelf als prior was ontslagen: „Intelligo enim quod prius non intellexi que in tractatu vestro de ordine nostro inter cetera scribitis de illo qui prior erit...."[2], waarop Hendrik van Kalkar dit antwoordt: „scribitis vos didicisse in officio prioratus que prius non intellexistis. Laudetis Deum semper qui ita vos custodivit ab omni malo et direxit ad prioratum ut experiremini miserias....[3]
Over het priorschap correspondeerde hij met Johannes Kesseler, een Kartuizer, die prior was geworden te Mainz. De raad, dien Hendrik van Kalkar hem met grooten nadruk geeft, is: „wees zacht, wees medelijdend": „semper magis vos flectentes ad partem miserie quam rigoris, quia Dominus graciosus est et misericors...."[4]. In dat geval wil hij hem bijstaan met raad en daad: „ero vobis solacii, consilii et auxilii, ubicunque et quandocunque et quotiens volueritis....[5] en iets verder: „.....vester sum et ero totus in Cristo, tantum sitis graciosus et mitis, affabilis, consolativus et pro Cristo familiaris"[6]. Toen Van Kalkar dit schreef was hij zelf prior in Straatsburg. Later blijkt dat Johannes Kesseler het prioraat met grooten tegenzin bekleedt. Het schijnt[7] dat hij Van Kalkar geraadpleegd heeft over een mogelijk aftreden en naar aanleiding daarvan spreekt deze vrij uitvoerig over het priorschap. Eerst vermaant Hendrik van Kalkar hem door hem te wijzen op de hoogheid van het ambt: „Dico vobis ex theologia sancta et canonibus quod status vestra, scilicet prelatio et pastoratus vel prioratus, sequens vel secundus est in ecclesia post episcopatum.....[8] Dan[9] spreekt

1) *Ortus et decursus*, p. 138.
2) Hs. L, fol. 37^v.
3) Hs. L, fol. 39^r, 39^v.
4) Hs. L, fol. 86^v.
5) Ibidem.
6) Ibidem.
7) De brief van J. K. is er niet meer.
8) Hs. L, fol. 69^r, 69^v.
9) Hs. L, fol. 69^v—71^r.

hij over de drie gevaren — „wolven" noemt hij ze — die een prior bedreigen:
1°. Duivelsche verzoekingen, waarmee een prior, die zich krachtens zijn ambt zoo veel met het tijdelijke moet bezig houden, meer dan een ander wordt bezocht.
2°. Onmin van de zijde der monniken.
3°. Bezorgdheid over de materieele nooden van het klooster.
Tegen den eersten wolf moet de prior doen, wat hij als gewoon monnik deed, de verzoekingen verdrijven door te denken aan het lijden van Christus. In dat lijden moet hij zich dikwijls verdiepen, maar voor ambtsbezigheden moet hij zich van zijn contemplatie los maken „sal man got umb got lassen"[1].
Bij de tweede en derde moeilijkheid raadt Hendrik van Kalkar aan, de dingen rustig aan God over te geven; als de monniken tegen hem mochten ageeren: „hoc committas Deo ut fiat voluntas Dei de absolvendo et permanendo in officio et stabis in quiete.... Als het klooster materieele tegenspoed heeft: „noctis tempore in vigiliis quinquagenalibus vel alias in quiete tua debes rogare Deum quod procuret tibi necessaria pro te et pro filiis tuis...."
Een mooi gevoel voor de hooge waarde van het ambt spreekt uit den aanhef van een brief aan een prior, die hem blijkbaar in eenigszins kruiperige termen heeft aangesproken: „....Non placet quod verbis ita humilibus et quasi vilificantibus vos michi pauperi de vobis scribitis.... non me super vos estimo sed socium tuum in tribulacionibus officii et temptacionibus. Quod pro vobis in Cristo possem, semper facerem, non pro verniculo et peccatore, sed patre et domino atque ordinis sancti priore....[2].
In 1396 werd Hendrik van Kalkar bij besluit van het generaal kapittel te Seitz van alle ambten ontslagen[3]. Hij ging terug naar

---

1) H. v. K. gebruikt hier, zooals meermalen in zijn brieven, eenige Duitsche woorden. Het zijn altijd slechts eenige woorden, een uitroep of een vaste uitdrukking tusschen het Latijn in. Eén brieffragment hebben we hs. L, fol. 139^v, 140^r, dat bijna geheel Duitsch is.
2) Hs. L, fol. 79^v.
3) Le Couteulx, *Annales*, VII, p. 3. Hoc anno (1396). Henricus Egher,

Keulen, naar St. Barbara, het klooster waar hij zijn professie had gedaan.
Zelf spreekt hij hierover in deze bewoordingen: „Cultello enim visitacionis sancte circumciderunt me patres mei benedicti visitatores.... Prescidentes michi eciam funem alti prioratus et deponentes in ymum monachatus ubi securior michi vita, quietior et purior in cristo et letior[1].
Reeds vrijwel in het begin van dezen rusttijd, in den zomer van 1398, voltooide hij het tractaat „Ortus et decursus ordinis cartusiensis"[2]. Dit is het eenige van zijn werken dat gedateerd is.
Van Hendrik van Kalkar kennen we, behalve „Ortus et decursus", de Epistolae[3] en de Sermones Capitulares[4], die ik reeds genoemd heb:

---

vulgo dictus Calkariensis, post triginta et octo annos, tum in Domorum sibi commissarum regimine, tum in variis Provinciarum Visitationibus cum magno labore transactos, ut tandem sibi soli vacaret, repetendi solitudinis portum licentiam obtinuit. Ab omnibus itaque officiis liber, Domum suae professionis Coloniensem rediit ut ubi spiritu coeperat, ibi et cursum suum fide servata consummaret, nec altera illum terra tegeret mortuum, quam illa in qua Christo servatori, vitam suam sacris votis consecrarat." „Triginta et octo" moet foutief staan voor „viginti et octo". H. v. K. werd in 1368 prior, heeft dus 28 ambtsjaren gehad.

1) Brief aan Johannes de Cervicorno, miles, vertoevende bij de Kartuizers te Mainz.
Hs. L, fol. 23 r.

2) *Ortus et decursus*, p. 141: „.....Datum scriptum et actum Anno eiusdem Domini Jhesu Cristi 1398, circa festum beati Johannis Baptiste."

3) Bij de hier volgende opgaven der handschriften van H. v. K.s werken maak ik geen aanspraak op volledigheid. Van die handschriften die ik niet zelf heb gezien of waarvan mij geen opgave van de betrokken bibliotheek zelve gewerd, noem ik den auteur bij wien ik deze handschriften vermeld vond.
Hss. v. d. Epistolae.
Landesbibliothek te *Darmstadt*, 710. Een verzameling brieven.
Regia Bibliotheca Paulina te *Münster*, 760. Dezelfde verzameling brieven.
Landesbibliothek te *Darmstadt*, 819. Een grooter verzameling brieven dan in de twee bovengenoemde hss. (door mij geciteerd hs. L).
Stadtbibliothek te *Mainz*, 310 (cart. 555). 3 brieven (opgave van Dr. M. Schoengen in een brief van 18 Jan. 1929).
Stadtbibliothek te *Trier*, 713. 1 brief, 784. 1 brief (opgave van Mr. H. J. J. Scholtens in een brief van 18 Aug. 1928).
Universiteitsbibliotheek te *Bazel*, A VII, 20. Fragmenten van brieven in het tractaat:
Johannes Policraticus, *De fundamento observancie carthusiensium ex*

Loquagium de rhetorica[1];
Cantuagium de musica[2];
Contemplativa metrica[3];
Scala spiritualis exercitii[4];
Libellus exhortatorius ad Petrum monachum Carthusie Confluentie[5];
Articula pro collatione facienda[6];
Collatio pro eligendo priore[7];
Psalterium Beatae Mariae[8];

---

jure, et epistolis prioris Kalkar. A, VI, 6, 1 brief (opgave Autore, *Dictionnaire de Theologie Catholique,* IV, 1911, i.v. Egher).
Drukken v. d. Epistolae:
Een fragment van een brief aan Johannes Dotzheim, nl. het meermalen door mij geciteerde stukje autobiographie is het eerst gedrukt bij Petraeus, *Bibliotheca Cartusiana,* 1609, p. 131 en is door latere biografen meermalen overgenomen, o.a. door Le Couteulx, *Annales,* VI, p. 54.
Een fragment van een brief aan Johannes de Bacharach bij Le Couteulx, *Annales,* VII, p. 563.
4) Zie noot 3 op blz. 22 en Landmann, *Predigtwesen,* S. 48, 79, 87, 88 en 111.
Hss. v. d. Sermones.
Landesbibliothek te *Darmstadt,* 710.
Regia Bibliotheca Paulina te *Münster,* 760.
Universiteitsbibliotheek te *Bazel,* A, VIII, 2 en A, IX, 29 (opgave van Autore, *Dict. de Theol. Cath.,* IV, i.v. Egher).
1) Preussische Staatsbibliothek te *Berlijn.* Mus. ms. Theor., 1325, Mus. acc. 810.
Universiteitsbibliotheek te *Utrecht.* Hs. 251, Med. Aevi, script. eccles. (no. 824 van den catalogus). Een excerpt van het Loquagium.
2) Preussische Staatsbibliothek te *Berlijn.* Mus. ms. Theor., 1325. Mus. acc., 810.
3) Preussische Staatsbibliothek te *Berlijn,* Qu. 372.
4) Landesbibliothek te *Darmstadt,* 819.
Koninklijke bibliotheek te *Brussel,* 2587 (opgave van Autore, *Dict. de Theol. Cath.,* IV, i.v. Egher).
5) Landesbibliothek te *Darmstadt,* 819 en 1086. (1086 opgave van De Vooys, *De Handschriften van Hendrik van Kalkar's Werken.* Nederl. Arch. voor Kerkgesch., Nieuwe Serie, II, 1903, blz. 306 vv.).
Stadtbibliothek te *Mainz,* 310 (Cart. 555) (opgave van Dr. M. Schoengen in een brief van 18 Jan. 1929).
6) Ook wel: De modo faciendi collationes more Cartusiano. Landesbibliothek te *Darmstadt,* 819.
Zie over dit werkje: Landmann, *Predigtwesen,* S. 48, 122.
7) Landesbibliothek te *Darmstadt,* 819.
8) Landesbibliothek te *Darmstadt,* 710 en 819. (Vervolg dezer noot p. 27).

Commentariolum in Decretum Gratiani et Decretales[1]; De continentis et distinctione scientiarum[2].

Stadtbibliothek te Trier, 565.
Gedrukt:
Hortulus devotionis, Colon., 1541, fol. 74, Colon. 1576, p. 803.
Petraeus, *Bibl. Cart.*, p. 131—134.
Molin, *Hist. Cart.*, II, p. 24, 25.
Acquoy, *Een weinig bekend gedicht van Hendrik van Calkar*, Arch. voor Nederl. Kerkgesch., I, 1885, p. 350—352.
Dreves, *Psalteria Rhytmica*, Leipzig, Reisland, 1901, (Analecta hymnica hrsg. von Blume und Dreves, Bd. XXXVI, S. 5—6.
Een Middelnederlandsche vertaling bevindt zich in handschrift op de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag. (Enen Psalter toe laven der glor. jofferen Maria, die Henricus Calcar Carthuser gemaect hevet.) Deze vertaling is gepubliceerd door Kronenburg, *Mar. Heerl. in Ned.*, III, blz. 507.

1) In het British Museum te Londen. The Arundel Mss. 330 bevindt zich: Registrum super Decretum per versus (opgave van Dom. J. Huyben, O. S. B. te Oosterhout). Vgl. Brief van Hendrik van Kalkar aan Johannes Dotzheim (hs. L, fol. 88^r, 88^v) en Le Couteulx, *Annales*, VII, p. 231: „....asservabatur in bibliotheca Montis Dei, sed alio in dispersione eiusdem bibliothecae translatus fuit."

2) Vele bibliografen geven een opsomming van werken van Hendrik van Kalkar nl.:
Eisengrein, *Catalogus testium veritatis*, Ingolstadii, 1566, V. ad annum 1390.
Bozius, *De Signis Ecclesiae*, Romae, 1592, L. XXII, C. III.
Trithemius, *Catalogus illustrium Virorum*, Frankfurt a. M., 1601, p. 148; en: *De Scriptoribus ecclesiasticis*, Frankfurt a. M., 1601, p. 330—331.
Possevinus, *Apparatus Sacer*, II, Venet. 1603—1606, fol. 18.
Bostius, *De Praecipius Patribus*, 1609, C. XII.
Sutor, *De Vita Cartusiana*, Colon., 1609, L. II, C. VII, p. 587—588.
Petraeus, *Bibl. Cart.*, p. 131—134.
Sweertius, *Athenae Belgicae*, Antverpiae, 1628, p. 331.
Valerius Andreas, *Bibliotheca Belgica*, Lov., 1643, p. 356.
Molin, *Hist. Cart.*, II, p. 24.
Spizelius, *Scriptores bibliothecarum arcanis retectis*, Aug. Vind., 1668.
Morotius, *Theatrum Chronologicum Sacri Cartusiensis Ordinis*, Taurini, 1681, p. 76.
Le Vasseur, *Ephemerides*, IV, p. 540—543.
Le Couteulx, *Annales*, VI, p. 54, VII, p. 231.
Oudin, *Commentarius de Scriptoribus Ecclesiae*, Lipsiae, 1722, III, col. 2240—2241.
Fabricius, *Bibliotheca latina mediae et infimae aetatis*, III, Hamburg, 1735, p. 665.
Foppens, *Bibliotheca Belgica*, I, Bruxelles, 1739, p. 451.
Hartzheim, *Bibl. Col.*, p. 117, col. 2. (Vervolg dezer noot p. 28).

Afzonderlijk moet genoemd worden het werk:
„Tractatus de cotidiano holocausto spirutualis exercitii," het bekendst onder den naam:
Exercitatorium monachale[1], ook wel genoemd: „Tractatus

Paquot, *Mémoires,* IV, p. 90—91.
De opgave van Petraeus is wel zeer betrouwbaar, omdat hij voor het maken van die opgave de bibliotheek van St. Barbara onderzocht heeft. Verscheidene van de hier bovengenoemde bibliografen hebben zijn opgave overgenomen, zoo Valerius Andreas, Morotius, Le Couteulx e.a.
Trithemius, die ook over 't algemeen veel werd afgeschreven, geeft van Hendrik van Kalkar's werken slechts een heel beknopt lijstje. Hij heeft trouwens zelf de handschriften niet gezien, want hij geeft geen incipits, wat hij wèl doet als hij de handschriften zelf gezien heeft (zie Kruitwagen, *Gerard van Saint Quentin en Petrus van Kamerijk.* Neerlandica Franciscana, III, 1920, blz. 207 vv.).

1) Hss. v. h. Exercitatorium monachale:
Bibliotheek te *Brussel,* 4981 en 11889 (deel van een codex, 11885—11893) (opgave Hirsche, *Prolegomena,* I, S. 468, 469).
Quedlinburg, Gymnasialbibliothek, no. 87 (opgave Hirsche, *Prolegomena,* I, S. 468, 469; en Schulze, *Zur Thomas à Kempis Frage,* Zeitschrift für Kirchengeschichte, hrsg. von Th. Brieger, IX, 1888, S. 121, 122; en Autore, *Dict. de Theol. Cath.,* IV i.v. Egher).
Hamersleben, zie Hirsche en Schulze, als boven.
Gräflich-Stolberg-Bibliothek te *Wernigerode* (Schulze, *Zur Thom. à Kemp. Frage,* S. 119—129.)
Landesbibliothek te *Darmstadt,* no. 819.
Stadtsbibliothek te *Mainz,* 310 (cart. 555) (opgave De Vooys. *Hss. v. H. v. K.,* blz. 306 v.).
Stiftsbibliothek te *St. Gallen,* Cod. 780, S. 15, γ 462—474.
Ibidem, Cod. 917, S. 15, γ 251—262.
„ , Cod. 972*b*, S. 15.
Wolfenbüttel, 3 hss. Zie Hirsche en Schulze als boven, en Brucker. *Bulletin,* p. 691 ss.
Regia Bibliotheca Paulina te *Munster,* G.L. 48 (Pohl, *Über ein Werk von Thom. v. Kempen,* 1895, p. XXVII, n. 1 en Autore, *Dict. de Theol. Cath.,* IV, i.v. Egher).
Parijs, Bibliothèque Nationale. Lat. 14586 (Brucker, *Bulletin,* S. 694).
Bamberg, volgens Autore nu te Rome, Bibliotheca Casanatana, C. v, 44 (Autore, *Dict. de Theol. Cath.,* IV i.v. Egher).
Drukken van het *Exercitatorium monachale::*
In de zestiende eeuw gedeeltelijk in Blomevenna, *Enchiridion Sacerdotum,* Col. 1532.
In zijn geheel werd het uitgegeven als een werk van Dionysius den Kartuizer onder den naam: *De Via purgativa.* Zie: *Dionysius Cartusianus Opera Minora,* Col. 1532, p. 494—496. (Zie voor andere drukken van het werk op naam van Dionysius: Autore, *Dict. de Theol. Cath.,* IV, i.v. Egher).
In de negentiende eeuw is het meermalen gedrukt in verband met de vraag

proficere volentibus", „Speculum peccatorum", Exercitium Carthusianum, Monachale Exhortatorium.

Men heeft in de eerste helft van de negentiende eeuw dit werk toegeschreven aan Thomas à Kempis[1]. Het staat vast dat men zich hierin vergist heeft[2]. Het moet wel met Hendrik van Kalkar in verband worden gebracht. Alleen er blijft een vraag: In het hs. uit Darmstadt (afkomstig uit St. Barbara te Keulen), dat geschreven is door Laridius, staat onder het tractaat hs. L, fol. 122*r*: Explicit tractatus magistri Henrici de Kalkar Carthusiensis fundamentum posuit sed alter largius latinizavit[3] istud fundamentum posuit et in libro maguncie repperi scriptum manu p. Kalkar prout michi apparebat omnino." Op fol. 115^v, waar het tractaat begint, staat naast den tekst geschreven: „Iste tractatus est extensio quedam per quendam....[4] tractatuli precedentis M. Henrici Kalkar." Aan het tractaat gaat vooraf: fol. 113^v—115^v: „Tractatulus Henrici Kalkar de quotidiano holocausto spiritualis exercitii," een kort stuk dat in de eerste hoofdstukken van het erop volgende tractaat verwerkt is. Het zou dus zeer wel mogelijk zijn, dat het zgn. Exercitatorium, een uitvoerige bewerking en uitbreiding is door een onbekende, van Van Kalkar's *Tractatulus*[5].

---

of het een werk was van Thomas à Kempis. Zelfs kwamen er een Fransche en een Italiaansche vertaling (zie Brucker, *Bulletin*, p. 693 en Autore, *Dict. de Theol. Cath.*, IV, i.v. Egher).
Een zeer nauwkeurige uitgave heeft Karl Hirsche bezorgd, Hirsche, *Prolegomena*, I, S. 482—504.

1) Het eerst Th. A. Liebner, die in 1842 het handschrift van Quedlinburg uitgaf.

2) Voor de behandeling van deze quaestie, voor de bespreking van verschillende handschriften van het Exercitatorium monachale en voor een uitgebreide litteratuuropgave, verwijs ik naar: Hirsche, *Prolegomena*, I, S. 464—520; Schulze, *Zur Thom. à Kemp. Frage*, S. 119—129; Brucker, *Bulletin*, p. 691—696; Autore, *Dict. de Theol. Cath.*, IV, i.v. Egher. G. Bonet-Maury beschouwt het *Exercitatorium monachale* als een bron door den schrijver van de *Imitatio* gebruikt (zie Bonet-Maury, *De Imitatione Christi*, Parisiis, 1878, p. 14—20.

3) Hetzelfde stond onder het tractaat in het hs. van Straatsburg, dat verbrand is. Zie: Schulze, *Zur Thom. à Kemp. Frage*, S. 126.

4) Door beschadiging onleesbaar geworden.

5) De verklaring van Schulze, *Zur Thom. à Kemp. Frage*, S. 126, dat H. v. K. het „Exercitatorium" in het Nederduitsch geschreven heeft en

En zijn Tractatulus heeft Hendrik van Kalkar aan Hugo de Balma's Mystica Theologia[1] ontleend, zoodat ook zelfs het „Tractatulus" niet als zijn eigen werk kan beschouwd worden. Nu ik den naam van Thomas à Kempis noemde in verband met Hendrik van Kalkar, wil ik er even op wijzen, dat Hendrik van Kalkar een der velen is, aan wien men de „Imitatio Christi" toe heeft geschreven[2].

Hij moet tusschen de jaren 1396 en 1408 veel gecorrespondeerd hebben. Van de brieven die gedateerd zijn, zijn de meeste uit dezen tijd. Hij bleef correspondeeren tot in zijn hoogen ouderdom. Uit dezen tijd zijn de aardige brieven met Parijsche herinneringen aan zijn vriend Dotzheim[3], brieven die ook getuigen van zijn kennis en belezenheid. Hij stelt het op prijs dat Johannes Dotzheim zich altijd nog tot hem wendt met zijn wetenschappelijke problemen: ....gaudeo quod ita paupertate mea magnipenditis interrogando de me dubia vestra et dimittitis alios undiquaque doctores[4].

Sommige zijner brieven fungeerden haast als zendbrieven. Zoo ontving Johannes Dotzheim te Mainz een brief van Hendrik van Kalkar, hem uit Coblenz gezonden:

---

een ander het voor hem in het Latijn heeft vertaald, is nu we hs. L kennen niet meer afdoende.

In verband met deze onzekerheid betreffende het auteurschap van het Exercitatorium is het te gewaagd, om op grond van dit werk aan H. v. K. een zeer grooten geestelijken invloed toe te schrijven.

1) *Sancti Bonaventurae Opuscula*, Lugd. 1647, II, Appendix, 679 ss. Het *Tractatulus* komt woordelijk overeen met Hugo de Balma's Mystica Theologia, Cap. I, Particula II, de modo purgativo. Ook het *Exercitatorium* houdt verband met dit gedeelte van de Mystica Theologia.

2) Casteel: *Controversiae historico-ecclesiasticae*, p. 540, 541. Zie voor de weerlegging hiervan Hirsche, *Prolegomena*, S. 519 ff.

De onderstelling berustte op eenige woorden in een Brusselsch handschrift (no. 14069—14088 v. d. Koninklijke Bibliotheek), afkomstig van het Kartuizer-klooster Domus Capellae S. Mariae bij Edingen (Enghien). Dit bevat no. 14, „Incipit libellus quidam devotus (=lib. I—III v. d. Imitatio Christi) copulatus a quodam cartusiense domus gelriae. No. 136 Chronica priorum domus maioris Carthusiae, gevolgd door de woorden: compilata sunt haec a. M. Kalkar sub anno 1398, circa festum B. Johannis Baptistae. Zie over dit handschrift Bijlage, blz. 81, 82.

3) Zie boven, blz. 6 en 7.

4) Hs L, fol. 87^r.

....Scripsistis noviter epistolam, michi optime placentem, fratribus nostris juxta Confluenciam, quam accomodaverunt michi rescribendam[1]. Daaruit blijkt wel hoe men zijn brieven waardeerde. Hendrik van Kalkar schijnt voor zijn ordeleden gezag te hebben gehad op theologisch gebied, op het gebied van het kanonieke recht, in zaken die de Kartuizerorde in het bijzonder betroffen, zoowel de geschiedenis van de orde als hare statuten en hare ritueele gebruiken.

En dan zijn daar de vele brieven waarin van dergelijke zaken geen quaestie is, maar die geschreven zijn tot geestelijke opwekking, tot waarschuwing, of tot troost.

Een brief aan Johannes Dotzheim heeft hij een tijd lang onvoltooid moeten laten, doordat hij in den nacht van 1 Januari door een verlamming getroffen werd. Maar hij zet hem voort zoodra hij kan: „....Dilecte fili hucusque scripsi sanus sed nocte circumcisionis percussit me Dominus paralisi in coxa sinistra, quod ire vix potui, sedere, jacere vel stare. Nunc igitur ex caritate vestra ultra scribo adhuc debilis[2]. En hij vat de draad weer op — de brief was afgebroken midden in een passage over het liber decretalium — en helder en rustig betoogt hij verder. Deze brief is voltooid 2 Februari 1407. Aan het eind schrijft hij: „forte non diu manebo hic, sed intrabo terram vivencium"[3].

Voor ik tot het einde van dit levensbericht kom, wil ik nog stilstaan bij de verschijning van de H. Maagd aan Hendrik van Kalkar, en zijn bijzondere Maria-vereering[4]. Al tijdens zijn leven werd er in de Kartuizerorde verteld, dat de H. Maagd hem verschenen was. Johannes Dotzheim schreef er hem zelf over in een brief van 1400[5]: Quidam de fratribus senioribus dixit michi olim a vobis percepisse quod Beata Virgo Maria quadam vice apparuit vobis in visione dicens: „Ego cognosco

---

1) Hs. L, fol. 62^v.
2) Hs. L, fol. 89^r.
3) Hs. L, fol. 90^r.
4) Le Couteulx, *Annales*, VII, p. 3, deelt mee, dat Hendrik van Kalkar reeds van zijn kindsheid af (ab infantia) een zeer vroom vereerder van de Heilige Maagd is geweest. Ik heb niet kunnen vinden waar die mededeeling op berust.
5) Hs. L, fol. 44^r.

desiderium tuum quod libenter gracius servicium impenderes si scires. Igitur dico tibi pro vero quod famulatum michi multum gratum et acceptum exhibebis si cotidie angelicam salutacionem quinquaginta vicibus prostratus in terra devote et attente persolves. Et postea multos docuistis qui talia similiter fecerunt quemadmodum vos sicut alias et sepe percepi."

Van Kalkar antwoordt zeer kort hierop: „....sciatis quod jubileus est numerus misticus gracie et remissionis ideo quinquaginta dicere placet Beate Domine et gloriose Virgini Marie....[1]

Hij bevestigt dus het visioen niet, maar hij ontkent het ook niet. Zijn kortheid lijkt mij hier opzettelijk: De Kartuizers spraken liever niet over deze dingen. Hun nederigheid verbood het hun. Hendrik van Kalkar deelt deze zienswijze.[2]

In het Kartuizer-klooster van Keulen schijnt men later de plek te hebben kunnen toonen waar deze verschijning plaats had gehad.[3] Ook is er sprake van een Maria-beeld dat daar in groote eere werd gehouden omdat dit beeld Hendrik van Kalkar zou hebben toegesproken.[4]

Ook heeft men later verband gelegd tusschen Hendrik van Kalkar en een bepaalde manier van rozenkrans-bidden, nl. met

---

1) Hs. L, fol. 44^v.

2) *Ortus et decursus*, p. 115: „si quid aliquando senserint gracie in visionibus vel revelacionibus consolacionibus aut aliis sanctis visitacionibus, celant cum propheta ut secretum meum michi, secretum meum michi...."

3) In hs. K van „Ortus et decursus" afkomstig uit St. Barbara te Keulen heeft een latere hand onder het tractaat geschreven: fol. 16^v: „Scriptum istud collegit venerabilis quidam pater et grandevus nomine Hynricus Kalkar prior domus Colonie ordinis Carthusiensis vir magne devocionis nam ut a fide dignis audivimus Beata Virgo sibi visibiliter apparuit in domo Colonie....

Petraeus schrijft bij L. V, Cap. X van Dorland's *Chronicon Cartusiense* ed. Petraeus, Colon. 1608, waar verteld wordt van een verschijning van een der maagden v. d. H. Ursula aan een monnik in Keulen, „Henricus" genaamd, p. 282 in margine: „Forte hic fuit P. Henricus Kalkar, *cui dicitur Diva virgo opparuisse*" (de cursiveering is van mij.)

Petraeus zegt in de *Notae ad Chronicon Dorlandi*, p. 133: „Habetur vero etiam nunc hic Coloniae in honore locus ille, in quo Diva Virgo praefato P. Henrico apparuisse dicitur."

4) Morotius, *Theatr. Chron.*, p. 176: „....Virginis puerperae devotissima familiaria eius colloquia promeruit, nam et Imago ę qua eum passim

15 Paternosters en 150 Ave Maria's[1]. Een Chronicon Cartusiae Coloniensis, geschreven door Joannes Lotley († 1686), zoekt bij Hendrik van Kalkar den oorsprong van dezen rozenkrans en schrijft indirekt aan hem toe de verspreiding van dezen rozenkrans over Engeland[2]. Le Vasseur en Le Couteulx gaan op dit Chronicon terug waar zij het volgende vertellen: „Fuit toto vitae suae spatio cultor piissimus Beatissimae Virginis Mariae. Et quia miro modo eam diligebat, in die aperta visione, inter caetera colloquia B. Virgo docuit illum quomodo Psalterium sibi componere posset, dicens: „Primo recitandum unum Pater noster, deinde 10 Ave Maria, rursum unum Pater noster, deinde 10 Ave Maria et sic consequenter usque ad 15 Pater noster et 150 Ave Maria. Quam revelationem ipse communicavit uni Priorum Ordinis nostri in Anglia et exinde per totam quasi Angliam sic divulgatum fuit hoc Psalterium, sive modus iste colendi Deiparam, ut pene nullus civis foret ibidem qui non haberet Rosarium 15 decadum, nec cibum gustaret, nisi prius sanctissimae Dei genetrici persoluto hoc devotionis suae penso...."[3] Dit klopt wel niet geheel met wat we weten uit de briefwisseling tusschen Hendrik van Kalkar en Johannes Dotzheim; en men constateert tegenwoordig het gebruik van den rozenkrans met 150 Ave Maria's al in vroeger tijden[4]; maar toch geloof ik dat we

---

alloquuta fertur, in Coloniensi eius stationis Coenobio magno adhuc in honore habetur...."

1) Deze wijze van rozenkrans-bidden werd in de vijftiende eeuw zeer aanbevolen door den Dominicaan Alanus de Rupe (Van de Klip, † 1475). Zie over hem Coulon, *Dictionnaire d' histoire et de géographie ecclésiastiques*, I, 1912, i.v. Alain de la Roche en Huizinga, Herfsttij der Middeleeuwen, blz. 258, 285 vv., 296, 324.

2) Een handschrift van dit Chronicon heb ik niet kunnen vinden. Daarom wordt hier verwezen naar Le Vasseur en Le Couteulx, die op Lotley teruggaan.
Ni c k l è s, *La Chartreuse du Val. S. Marguérite à Bâle*, Porrentruy, 1903, p. 70, spreekt van een Kartuizer van Trier, in de zeventiende eeuw, die een „leven" van Hendrik van Kalkar zou geschreven hebben, dat niet uitgegeven is. Dit „leven" zal wel identiek zijn met het levensbericht in het chronicon Cartusiae Coloniensis van Dom Joa. Lotley.

3) Le Vasseur, *Ephemerides*, IV, p. 540.
Le Couteulx, *Annales*, VII, p. 3, geeft bijna woordelijk hetzelfde.

4) Ronse, *Het Wees Gegroet*, Brugge-Eindhoven, 1926, p. 42.

wel aan kunnen nemen dat Hendrik van Kalkar zijn omgeving op heeft gewekt tot de devotie van de Heilige Maagd en dat hij ook in Kartuizer kringen een zeker gezag had in de wijze waarop deze devotie werd verricht.

Op een allegorisch prentje uit de eerste helft der zeventiende eeuw[1] is Hendrik van Kalkar afgebeeld met een rozenkrans in de hand. Dit ziet waarschijnlijk op dezelfde traditie.

Zou er mogelijk ook verband zijn tusschen Van Kalkar en het zgn. bidden van den rozenkrans met mysterie's ?[2] Dit schijnt in ieder geval uit Kartuizer kring afkomstig te zijn en uit het begin der 15e eeuw. Men zoekt den oorsprong van dit gebruik echter meestal in het Kartuizer-klooster van Trier. Van Dominicus van Trier († 1461) is nl. afkomstig het verhaal, dat Dorland in zijn Chronicon[3] hem navertelt, van een monnik die gewoon was de rozenkrans met mysterie's te bidden en aan wien de Heilige Maagd met de engelenschaar meermalen verscheen om hem dit te leeren en om te toonen hoe welgevallig deze devotie haar was. Dorland neemt zonder meer aan, dat deze monnik Dominicus van Trier zelve moet zijn geweest, maar dit is niet bewezen. Dezelfde legende komt ook voor in de Marialegenden, verzameld door De Vooys[4]: „Van een Carthuser die in den gheest vertoent wert hoe die heilighen in den hemel songhen onser vrouwen crens." En wel eigenaardig, de monnik van deze legende was een oud man en meer dan 42 jaar in de orde.

Eén keer schrijft Hendrik van Kalkar zelf openlijk over een bijzondere betrekking tusschen de Maagd Maria en hem. Het was zijn liefde voor den Kartuizer-monnik Johannes de Ba-

---

1) Uit de collectie v. d. Bibliothèque nationale te Parijs. Zie voor de beschrijving van dit prentje blz. 38.

2) Bij ieder „Ave Maria" overdacht men een episode uit het leven van Jezus. Zie b.v. het Roosen-Kransken van Devotie van d'Alder-heylighste Maghet Maria, met de H.H. Mysteriën van het Leven en de Passie ons Heeren Jesu Christi, geschreven van B. N. Carthuyser tot Trier, gedrukt te Antwerpen, 1640.

Ook het bidden van den rozenkrans met mysterie's werd aanbevolen door Alanus de Rupe (zie boven, blz. 33 n. 1).

3) Dorland, *Chronicon*, L. VII, C. II, p. 385—387.

4) De Vooys, *Middelnederlandsche Maria-legenden*, Leiden, n. 204 (I, p. 445).

charach[1] te Straatsburg, die hem hier deed spreken. Deze Johannes verkeerde geestelijk in groot gevaar. Hendrik van Kalkar schreef hem om hem te helpen en te versterken, een warmen brief, streng en teeder, en hij eindigt met deze woorden: „Rogo, saluta michi meam benedictam Mariam Virginem, dicendo ter Ave Maria. Et dicas ei in oracione ut te recipiat loco mei et quod ego capellanus eius mando ei hoc"[2].

Sommige biografen spreken ook van een verschijning van een der maagden van de H. Ursula aan Hendrik van Kalkar. Zij denken daarbij aan de mooie legende in Dorland's Chronicon[3] van een monnik te Keulen, genaamd Hendrik, die een bijzondere vereering had voor de H. Maagd en voor de H. Ursula met hare gezellinnen. Op een nacht verschijnt een der maagden hem in den slaap en leert hem een gebedje, waarmee hij dikwijls de H. Maagd moet groeten:

„O Virgo Regina Virginum
„Summum Trinitatis sacrarium,
„Angelorum Speculum
„Scala sanctorum omnium
„Tutum peccatorum refugium
„Cerne, o pia, nostrum periculum
„In morte tuum placatum nobis ostende filium
„Et tuum vultum gratiosum."

Als hij wakker wordt kent hij het gebedje niet meer en is bedroefd. Hij bidt opdat hij 't weer moge leeren. De maagd verschijnt weer na eenige dagen en leert het hem. De monnik bidt nu het gebedje dagelijks en na eenigen tijd verschijnt hem de maagd met vele andere gezellinnen en zingt hetzelfde gezang ten aanhooren van frater Henricus[4].

Petraeus teekent in margine hierbij aan[5]: „Forte hic fuit P.

---

1) Zie over hem Le Couteulx, *Annales*, VII, p. 563.
2) Hs. L, fol. 10^v. Ook gedrukt bij Le Couteulx, *Annales*, VII, p. 563.
3) Dorland, *Chronicon*, Lib. V, Cap. X, p. 282, 283.
4) Voor de paraphrase van deze Latijnsche legende gebruik ik hier de woorden van Pater B. Kruitwagen O. F. M., die in één der aanteekeningen die hij mij welwillend afstond, dit verhaaltje zóó vertelde.
5) Dorland, *Chronicon*, Lib. V, Cap. X, p. 282.

Henricus Kalkar, cui dicitur Diva virgo apparuisse." En op grond hiervan vertellen sommige biografen deze verschijning als zeker aan Hendrik van Kalkar gebeurd[1].

In het begin van het jaar 1407 moet Van Kalkar ziek zijn geworden. Uit een brief aan Johannes Dotzheim weten we, dat hij in den nacht van 1 Januari 1407 door een verlamming werd getroffen[2]; ook dat hij ten gevolge daarvan ongeveer een maand lijdende was. Hij kon dezen brief den 2 Februari voltooien: „adhuc debilis"[3]. Van het jaar 1407 zijn er nog verschillende brieven, b.v. een zeer uitvoerig antwoord op vragen van een zekeren Godefridus, monnik te Coblenz[4]. Ook een brief aan Johannes Dotzheim[5]. Deze beide brieven geven den indruk dat zijn geest nog zeer helder was. Van het jaar 1408 is niets bekend. Op den 20 December 1408 is Hendrik van Kalkar overleden. In 1409 kondigde het generaal kapittel zijn overlijden aan: „Obiit Domnus Henricus Calkar, monachus et sacerdos domus Coloniae, habens monachatum et tricenarium sibi specialiter reservatum, in vigilia S. Thomae scribatur cum sequenti Anniversario[6].

Treffend is dat kleine berichtje dat Laridius van zijn begrafenis geeft: „Inhumatus sub gutticidis (ut ferunt) imbricis. In cemiterio."[7]

En we denken aan de sobere wijze waarop Kartuizers hunne dooden begraven: niet in een doodkist, maar gewikkeld in de

---

1) Molin, *Hist. Cart.*, II, p. 25. Kronenburg, *Mar. Heerlijkheid in Ned.*, II, p. 422, 423.

2) Zie boven, blz. 31.

3) Zie boven, blz. 31.

4) Hs. L, fol. 46^r—63^r. Zie ook boven, blz. 30 en 31.

5) Hs. L, fol. 63^v—69^r.

6) Le Couteulx, *Annales*, VII, p. 230. In hs. L, fol. 90^r teekent Laridius aan, onder een brief van 1407: „vixit usque vigiliam S. Thome apostoli anni sequentis id est † 1408 iam octogenarius."
Op het schutblad van hs. L staat: Kalkar huc inter vivos agebat. Anno 1408 Colonie diem clausit extremum. Inhumatus sub gutticidis (ut ferunt) imbricis. In cemiterio.
Laridius schreef onder *Ortus et decursus* hs. L, fol. 165^r „....finitus anno 1508 in profesto Beati Thome apostoli que erat dies anniversaria obitus predicti patris anni centesimi precise."

7) Zie noot 6.

pij, waarvan de kap over het gelaat is dichtgemaakt, wordt het lichaam in de aarde gelegd. Een zwart houten kruis zonder opschrift wordt op het graf geplaatst.

Hendrik van Kalkar is gestorven in roep van heiligheid. Werner Rolevinck[1], die niet lang na zijn dood monnik werd in St. Barbara, zegt in de voorrede van zijn uitgave van Van Kalkar's werken: ....quem sanctum patrem ut pie confidemus nunc habemus in celestibus pium advocatum et patronum singularem"[2].

Hiermede stemt overeen, dat hij op is genomen in Martyrologia, nl. in het Martyrologium Usuardi van Herm. Grevenius O. Cart.[3] en in het zgn. Martyrologium van Canisius[4], gedrukt te Dillingen: „Der XX. Tag im Christmondt.... Item selige gedachtnusz Heinrici Calkar, Priesters und Beichtigers Cartheuser Ordens, so ein Mann grosser hailigkeit gewesen[5].

Het klooster St. Barbara heeft een beeltenis van Hendrik van Kalkar gehad. In 1637 nl. is door een schilder, in dienst van Kardinaal Martio Ginetti, die in 1636 door Urabnus VIII naar Duitschland was gezonden, in het klooster te Keulen, met de beeltenis van andere beroemde Kartuizers, ook die van Hendrik van Kalkar geschilderd[6].

Deze beeltenis is verloren geraakt.

Ook komt Hendrik van Kalkar voor op een allegorisch prentje

---

1) Zie voor Werner Rolevinck: Hoofdstuk: De handschriften van Ortus et decursus, blz. 62.

2) hs. R. fol 1^r. Ook gedrukt bij *Le Couteulx, Annales,* VII, p. 230.

3) Op 20 Dec. Keulen 1515 en 1521.

4) Zie voor dit Martyrologium: Le Bachelet, *Dict. de Theol. Cath.* i.v. Canisius.

5) In den druk van 1583, fol. 380^r.

Zie ook: Eisengrein, *Catalogus omnium orthodoxae matris ecclesie Doctorum.* Raissius, *Ad natales sanctorum Belgii,* Duaci, 1626, p. 378, 379. J. Hartzheim, *Bibl. Col.,* p. 117, col. 2.

6) In de Annales v. h. Keulsche klooster, geschreven door D. Joannes Bungartz († 1750), vindt men bij 1637 vermeld: „Imagines Sanctorum et beatorum P. N. Brunonis, Hugonis episcopi Gratianopolitani et Lincolnensis. N. Albergati, Anthelmi episcopi Bellicensis, Stephani episcopi Diensis, Dionysii Ruremundensis, Henrici Egher Kalckariensis ab eminentissimi cardinalis Ginetti pictore pretio 55 imperialium delineatae in refectorio V. Patrum, hospitis maiori et cella prioris sunt suspensae."

uit de eerste helft der zeventiende eeuw[1]. Deze prent stelt symbolisch voor, de stichting en de ontwikkeling van de Kartuizerorde. Het is een boom, die door S. Bruno wordt geplant en door S. Hugo wordt begoten. Het randschrift om den boom heen is: „S. Bruno plantavit, S. Hugo rigavit, Deus incrementum dedit," De stam splitst zich in drie takken, de drie phasen van het geestelijk leven. De aan die takken ontloken bloemen dragen in hun kronen monniken, die in een dier drie phasen hebben uitgemunt. De middelste tak (de trap der verlichting verbeeldende) draagt: Laurentius Surius uit Keulen, Ludolphus Saxo uit Erfurt en Hendrik Egher uit Kalkar[2].

---

1) In de collectie v. d. Bibliothèque Nationale te Parijs.
2) De mededeeling omtrent de beeltenis in het Keulsche klooster en omtrent de allegorische prent, zoo ook de beschrijving van die prent en hare symbolische verklaring, dank ik aan Mr. H. J. J. Scholtens te Houten.

II

HET TRACTAAT ORTUS ET DECURSUS ORDINIS CARTUSIENSIS

Het tractaat „Ortus et decursus Ordinis Cartusiensis" is door Hendrik van Kalkar voltooid omstreeks den 24 Juni van het jaar 1398 in het Kartuizer-klooster St. Barbara te Keulen. Den titel „Ortus et decursus ordinis Cartusiensis" draagt dit tractaat in handschrift R, het handschrift dat de grondslag is van deze uitgave. In andere handschriften komen nog de volgende vormen van den titel voor:

„De ortu decursuque ordinis Cartusiensis."
„De ortu ac progressu ordinis Cartusiensis."
„De ortu et processu ordinis Cartusiensis."
„Libellus de cursu ordinis Cartusiensis."
„De Origine ac processu sive progressu ordinis Cartusiensis."

Hendrik van Kalkar heeft zelf zijn tractaat gedateerd: „Datum, scriptum et actum anno eiusdem Domini Jhesu Cristi MIII^c^XCVIII circa festum Beati Johannis Baptiste; duracionis vero ordinis Cartusiensis anno tricentesimo quarto decimo".[1]

In 1398 woonde Hendrik van Kalkar in St. Barbara te Keulen. In het tractaat zelf is bovendien een aanwijzing dat het in St. Barbara geschreven is. Waar Hendrik van Kalkar nl. spreekt over de stichting van St. Barbara door Walram, den aartsbisschop van Keulen, zegt hij: „Walramus.... dum quondam *hanc istam* domum Sancte Barbare Coloniensis fundare volens"[2] (de cursiveering is van mij).

Van de werken van dezen schrijver is dit, met het „exercita-

---

[1]) *Ortus et decursus*, blz. 141.
[2]) *Ortus et decursus*, blz. 109.

torium monachale"[1] het meest verspreide[2]. Behalve de elf handschriften, die ik heb kunnen vergelijken (het autograaf + tien afschriften[3]), zijn er stellig meer afschriften in de verschillende Kartuizer-kloosters geweest[4]. Zoo is het bekend dat het klooster van Straatsburg er een bezat, maar het is bij het beleg van 1871 verbrand[5]. Ook Roermond had er een dat zoek is geraakt[6]. St. Barbara te Keulen zal, behalve de drie handschriften die nu in Darmstadt en in Berlijn worden bewaard, nog een handschrift hebben bezeten; want Th. Petraeus in zijn Notae ad Chronicon Dorlandi[7], spreekt over een handschrift van „Ortus et decursus" „....in cuius frontispicio ita scriptum repperi: Henricus à Kalkar fuit Magister Parisiensis et antea Canonicus ad S. Georgium Coloniae, intravit autem ordinem Cartusiensem aetatis anno 37, in quo vixit annos 43. Obiit vero anno 1408 in vigilia S. Thomae Apostoli cum esset octogenarius. Functus est Prioratu in Cartusia Coloniensi, annis septem, in Argentinensi duodecim, in Ruraemundensi quinque, exercens officium Visitatoris Provinciae ad annos bis denos: adeo ut in quinque generalibus Capitulis Diffinitor fuerit; trinaque vice capitularem illic in in (sic!) frequentissimam conscriptorum Patrum coronam Sermonem seu Orationem habuerit...."

---

1) Zie voor het *Exercitatorium monachale* hoofdstuk: Biographische Inleiding, blz. 28—30.

2) Vergelijk de opgave der handschriften van de verschillende werken van Hendrik van Kalkar in het hoofdstuk: Biographische Inleiding, blz. 25—29.

3) Zie het hoofdstuk: „De Handschriften van het tractaat „Ortus et decursus ordinis Cartusiensis".

4) Le Couteulx, *Annales*, I, p. LVII zegt, sprekende over Ortus et decursus: „cuius multa exemplaria variis in bibliothecis asservantur".

5) Medegedeeld in een brief van den Administrateur général de la Bibliothèque Nationale aan de conservatrice van de Universiteitsbibliotheek te Utrecht, 13 Augustus 1928.

6) Havensius, *Historica Relatio*, Cap. I, p. 2:
„Hic (= D. Henricus Kalckar) tractatum de origine et progressu ordinis Cartusiensis conscripsit, quem ipsa domus Ruraemundensis non impressum sed scriptum conservat."
Over de lotgevallen van de bibliotheek van het Kartuizer klooster van Roermond, zie Mougel, *Dionysius der Karthäuser*, Mühlheim a. d. Ruhr, 1898, S. 101—105.

7) Petraeus, *Notae*, p. 132, 133.

In geen der handschriften van St. Barbara, die ik zag, komt dit levensbericht voor.
Le Couteulx spreekt van een handschrift te Dijon[1] maar ook dit is weggeraakt. Vermoedelijk bevindt zich ook in Engeland een handschrift maar het is mij niet bekend waar het is[2].
De meeste afschriften zijn uit de vijftiende eeuw[3].
Ook buiten de Kartuizerorde gold het toen als een belangrijk werk. Zoo doelt Jan Mombaer er op in zijn Tabula librorum praecipue legendorum[4]. Voor de oudere schrijvers die Hendrik van Kalkar noemen schijnt „Ortus et decursus" het belangrijkste van zijn werken te zijn geweest. Arnoldus Havensius noemt alleen dit van zijn werken, geen ander[5]. Th. Petraeus weidt in zijn Notae ad Chronicon Dorlandi over dit werk uit: „....Qui (= Hendrik van Kalkar) de exordio adeoque et progressu Cartusiensis Ordinis peculiarem quendam conscripsit Tractatum quem etiamnum manu scriptum penes nos conservamus, typis nunquam promulgatum...."[6]
Zoo ook Le Couteulx in de „Annales Ordinis Cartusiensis", waar hij deze woorden citeert uit Bostius: „De viris illustribus Ordinis Cartusiensis Cap. XII: „....Considerans quoque quod spirantia domesticae virtutis exempla ad bonas virtutes, decus et gloriam non solum excitant, verum etiam vehementer impellunt, librum de ortu et decursu mirifico sacri Ordinis Cartusiensis scripsit, copiosa divinae gratiae benedictione perfusum...."[7]
Het tractaat wordt ook genoemd door G. J. Vossius: „....Scripsit de ortu ac progressu Ordinis Carthusiensis opus hactenus ineditum sed laudatum...."[8]

---

1) Le Couteulx, *Annales*, I, p. LVII.
2) Oxford werd mij als verblijfplaats van een handschrift genoemd, maar daar bevindt zich er geen.
3) Alleen hs. G uit de Grande Chartreuse is van ± 1700.
4) Deze „Tabula" is uitgegeven in Debongnie, *Jean Mombaer de Bruxelles*, Louvain-Toulouse, 1928. Appendice C, p. 319—331.
5) Havensius, *Historica Relatio*, C. I, p. 2.
6) Petraeus, *Notae*, p. 132.
7) Le Couteulx, *Annales*, VI, p. 55.
8) Vossius, *De historicis latinis*, opera omnia IV, Amsterdam, 1699, L. III, C. 6, p. 168, col. 2.

Eigenaardig is het dat er ± 1700 nog een afschrift is gemaakt, nl. het handschrift G van de Grande Chartreuse[1]. En veelzeggend is de aanteekening aan het einde (fol. 72^v): „Traité de Henry Kalkar d'ou il faut extraire ce qui regarde les maisons ou personnes de l'ordre affin de les mettre en leur place comme j'ay desja fait de quelques-uns."

Het tractaat „Ortus et decursus" is tot nu toe nooit gedrukt en evenmin vertaald[2].

De schrijver heeft, zooals de titel aanduidt, een verhandeling willen geven over het ontstaan en de ontwikkeling zijner orde. Ofschoon er passages zijn, waar hij zich houdt aan de chronologische volgorde, is toch het chronologisch verband te los dan dat men van een *Kroniek* zou kunnen spreken. De naam *Tractaat* is zeer juist.

Ik wil in het kort den inhoud van het tractaat schetsen:

Na een inleiding over den droevigen toestand van de Kerk aan het einde der elfde eeuw, en over het concilie van Clermont

---

1) Zie het hoofdstuk: „De Handschriften van het tractaat Ortus et decursus ordinis Cartusiensis", blz. 65.

2) Men zou kunnen denken een Middelnederlandsche vertaling te hebben in een werkje, dat zich in handschrift bevindt in het British Museum, no. 25042, getiteld: *Dit es d' begin van der Sartroysen oerdenen* (zie: De Flou en Gaillard, *Beschrijving van Middeleeuwsche Hss. in Engeland.* Verslagen en Mededeelingen der Koninkl. Vlaamsche Acad. voor Taal en Letterkunde, Gent, 1895, blz. 151 v. en De Vreese, *De handschriften van Jan van Runsbroec's Werken,* Gent, 1902, 2e stuk, 1e aflevering, blz. 518 v.). Maar het incipit hiervan is:

„Als ons segghen de oude vaders ende men oec vint in den coroniken, hoe van beghintsel die ordene van Sartroysen begonste, doen men screef M ende LXXXIII jare in deser manieren. In dien tiden so was een meester in der Godheyt selve regerende ende....

Vergelijken we hiermede het incipit van een Latijnsch werkje „Qualiter ordo Carthusiensis fuit institutus", geschreven door Jan van Metz, Kartuizer van Mont-Dieu, ± 1320:

„Sicut patres nostri narraverunt nobis fuit quidam magnus clericus regens actu Parisiis in theologia....

dan zien we dat er verband bestaat tusschen dit Latijnsche werkje en het Middelnederlandsche in Londen, maar niet tusschen dit laatste en „Ortus et decursus".

Zie over het werkje van Jan van Metz en de handschriften die daarvan bekend zijn: Wilmart, *La Chronique des premiers Chartreux,* Revue Mabillon, mars 1926, p. 36, 37.

(blz. 87—88), komt het wonderverhaal, de stichtingslegende van de Kartuizer-orde, nl. het verhaal van den gestorven doctor te Parijs, die bij de begrafenisplechtigheden tot driemaal toe zijn stem verhief; eerst om te zeggen dat hij voor den Rechter was geroepen, dan dat hij geoordeeld, eindelijk dat hij verdoemd was (blz. 88—89). Hierbij sluit aan, na de wonderverhalen van den aanvang der Cluniacensers en Cisterciensers (blz. 89—91), het begin van de Kartuizerorde, het stichten van de Grande Chartreuse bij Grenoble door Bruno en zijn gezellen, Hugo van Grenoble (blz. 91—94); de regel die de Kartuizers aannamen (blz. 94—95); het weggaan van Bruno naar Rome (blz. 95—96); de nederzetting van Bruno in Calabrië (blz. 96—98); de dood van Bruno (blz. 98—99); de lotgevallen van de vroegste bewoners der Grande Chartreuse (blz. 99—100), het begin — op het voorbeeld der Kartuizers — van de Cisterciensers en Premonstratensers (blz. 100—101), het Prioraat van Guigo (blz. 101—102).

Een nieuw gedeelte[1]: De pauselijke bevestiging van hunne statuten, pauselijke brieven, privileges en schenkingen (blz. 102—104); hun steeds grootere bekendheid, dank zij deze pauselijke gunst (blz. 104—105); de relaties tusschen de Orde en St. Bernard met verhalen over St. Bernard (blz. 105—106). De met wonderen gepaard gaande stichtingen van elf Kartuizerkloosters (blz. 106—114).

Een nieuw gedeelte[2]: De groote eenvoud der Kartuizers, hun neiging om bijzondere hemelsche vertroostingen voor anderen te verzwijgen en om hooge ambten te weigeren (blz. 114—116); als uitzonderlijk geval de beide Kartuizers die bisschop geworden zijn en gecanonizeerd zijn: St. Anthelmus, bisschop van Belley, en St. Hugo, bisschop van Lincoln (blz. 116—117). De vele hemelsche voorteekenen die den Kartuizers gegeven worden — een prior krijgt een voorteeken van de komst der predikorden (blz. 117—118) — en andere goddelijke vertroostingen (blz. 118—120); het tegenwicht daartegen: de pogingen van Satan

---

1) *Ortus et decursus*, blz. 102 regel 11: „Ex tunc enim vita eorum...."
2) *Ortus et decursus*, blz. 114, regel 3 : „Crevit igitur ordo...."

om de Kartuizers te verleiden (blz. 120—123). In aansluiting daaraan het ontstaan van de orde der Cauliten (blz. 123—124). *Een nieuw gedeelte*[1]: Moeilijkheden waarin de orde komt door hen, die de orde beschuldigen van te groote strengheid (blz. 124—125). Het wonder van vleesch dat in visschen verandert (blz. 125—126); dank zij dit wonder breidt zich de orde uit; vrouwen-kloosters; uitbreiding van de orde in Engeland (blz. 127—128). Nieuwe moeilijkheden wegens de strenge onthouding, geschrift van Arnoldus de Villanova, Johannes Andreas een vriend van de orde (blz. 128—131).
Een nieuw gedeelte[2]: Nieuwe uitbreiding van de orde, pauselijke gunsten. Een resumé van de goede gevolgen van het wonder te Parijs aan den aanvang der orde (blz. 131—132). Verschillende orden, sommige geheel vervallen (blz. 132—133). Ontstaan der Paulinen of Pauliten; kettersche secten. Nog eenige orden die vervallen zijn (blz. 133—135). De Kartuizers niet vervallen; oorzaken daarvan; hun leefwijze, hun officie, hunne onthoudingen, het bestuur van hun orde (blz. 135—138). Afkeer van het prior-ambt, blijdschap over de gewone monniken-staat (blz. 138). Lofrede op de Kartuizers en aanmoediging om tot de orde toe te treden (blz. 138—140). Bronnen van zijn tractaat; reden waarom hij het geschreven heeft. Weerlegging van de bewering, dat veel Kartuizers door de te groote gestrengheid hun verstand verliezen. Slot (blz. 140—141).

Het karakter van het tractaat is zeer wisselend. Soms is het een historisch relaas, zooals in het eerste gedeelte tot en met het prioraat van Guigo, en zooals in de passage over de stichting van 11 nieuwe Kartuizer-kloosters. Soms een legenden-verzameling voor de Kartuizerorde (zooals Cesarius van Heisterbach maakte voor de Cisterciensers); soms een verdedigingsgeschrift tegen aanvallen op de orde. Soms een lofrede.
Een draad die door het geheele tractaat heen loopt is het wonderverhaal van de „dampnacio Parisiensis". Hendrik van Kalkar

---

1) *Ortus et decursus*, blz. 124, regel 12: „Stabat igitur ordo...."
2) *Ortus et decursus*, blz. 131, regel 1: „Decoctis igitur sic bene carnibus".

vertelt het verhaal zelve heel kort, hij perst het in één zin samen[1].

Voor het betere verstaan van zijn tractaat geef ik het verhaal hier in een meer uitgebreiden vorm, zooals het voorkomt in een kroniek die van groot belang is geweest voor de Kartuizerhistoriographie, nl. de kroniek „Laudemus"[2], geschreven ± 1250: „....cum reverendi viri feretrum in quo funus jacebat elevare vellent ad ecclesiam deferendum subito cunctis stupentibus, qui mortuus videbatur et erat, elevato capite, resedit in feretro et, omnibus audientibus, alta ac terribili voce clamavit: „Justo Dei judicio accusatus sum" et, hoc dicto, caput deposuit et decubuit mortuus sicut prius.

Quo voce cuncti attoniti et territi deliberaverunt ipsum illo die nullo modo fore sepeliendum, sed usque in crastinum reservandum. Mane ergo sequenti, cum multitudo maxima convenisset et dictum funus, sicut prius, vellent ad ecclesiam deportare, defunctus, sicut prius, elevato capite, dolorosa ac terribili voce intonuit: „Justo Dei judicio judicatus sum". Quam vocem multitudo quę aderat clare audiens et intelligens stupuit plus quam prius et, alterutrum conquirentes quid sibi vellent innuere tam insoliti et inexperti defuncti clamores, adhuc determinaverunt ipsum usque ad alium crastinum nullatenus tumulandum. Tercio vero die, cum propter ista prodigia fere tota civitas convenisset et funus, cunctis preparatis, vellent ad tumulum deportare, defunctus, sicut prius iam tercio, altissimo et mestissimo clamore personuit „Justo Dei judicio condempnatus sum."[3]

Deze geschiedenis is voor Hendrik van Kalkar het begin van de orde, hieruit vloeit al het verdere voort. Dit verhaal beheerscht zijn geheele tractaat. Tegen het einde van zijn werk zegt Hendrik van Kalkar dan ook:

„Vide nunc denuo quanta statuum ut supradixi reformacio et

---

1) Zie over de oorzaak van die kortheid: blz. 50.
2) Zoo genoemd naar het eerste woord der Inleiding (*Laudemus* viros gloriosos....), door Wilmart, *La Chron. des Prem. Chartr.*
3) Zie Wilmart, *La Chron. des prem. Chartr.*, p. 42, 43.

vitarum renovacio facta sit in universali ecclesia, ex illa et post illam dampnacionis sentenciam parisius auditam...."[1]

Het belang van de Kartuizerorde, is de band die dit tractaat tot een éénheid maakt. Haar geschiedenis bekend te maken, haar te verdedigen, haar te eeren en tot het intreden in de Orde aan te moedigen moet het doel van den schrijver zijn geweest.

Wat de bronnen betreft, door Hendrik van Kalkar gebruikt: Aan het einde van zijn tractaat zegt hij: „Hec paucula, inter et post multa que adhuc Cartusienses habent de Ordine suo scripta, et ego conscripsi, pro caritate fraterna, ex libris autenticis, testimoniis veridicis, experienciis propriis, quippe qui prior fui, licet indignus, diu et in diversis domibus."[2]

Hij noemt dus drie soorten van bronnen:

1. libri autentici;
2. testimonia veridica;
3. experienciae propriae.

Het eerste gedeelte van „Ortus et decursus" nl.: het wonder te Parijs, het begin van de orde, tot en met het Prioraat van Guigo, vertoont sterke gelijkenis met de kroniek „Laudemus" die ik juist noemde[3]. Deze kroniek bevat: het ontstaan der Kartuizerorde en de geschiedenis van de eerste vijf priors, d.i. tot en met Guigo. Twee plaatsen in „Ortus et decursus" komen *woordelijk* overeen met „Laudemus".

1. Beide citeeren, over Bruno sprekende, de woorden uit Guigo's: „Vita Sancti Hugonis Gracianopolitani":

Adest magister Bruno vir religiosus, scienciaque famosus, honestatis et gravitatis, ac totius maturitatis quasi quoddam simulacrum."[4]

---

1) *Ortus et decursus*, blz. 131, regel 17—regel 19.
In het Museum Meermanno-Westrheenianum te 's-Gravenhage bevindt zich in een uitgave van de „Statuta ordinis Cartusiensis a domno Guigone priore Cartusie edita" op pag. 2^{r} een aardige prent voorstellend in 9 afbeeldingen: het wonder te Parijs, het gaan van Bruno met zijn gezellen naar den heremiet, de droom van Hugo van Grenoble, het komen van Bruno en zijn gezellen bij Hugo van Grenoble, het bouwen van de huisjes der Grande Chartreuse, de eerste Kartuizers contempleerend in hun cel.

2) *Ortus et decursus*, blz. 140.

3) Zie boven, blz. 45.

4) *Ortus et decursus*, blz. 98, regel 19: *Laudemus*, hs. K, fol. 52^{v}. *Laude-*

Het is wel niet uitgesloten dat Van Kalkar zelf Guigo's Vita heeft geraadpleegd, maar het verband waarin hij het citeert doet sterk vermoeden dat hij hier „Laudemus" volgt.

2. Ze stemmen woordelijk overeen in deze passage: „Bruno igitur vir sanctissimus et gemina sciencia preditus, tam divina scilicet quam humana eloquencia tuliana preclarus...." etc. tot: „rector exstitit et minister"[1].

Bij verdere vergelijking blijkt dat Hendrik van Kalkar „Laudemus" als bron gebruikt moet hebben, of misschien een kroniek waarin „Laudemus" woordelijk was opgenomen. Al komen verder geen geheele passages letterlijk overeen, toch is de gelijkenis zóó groot, ook in de woordenkeus, dat men wel aannemen moet dat „Laudemus" hier direct of indirect de bron is geweest. Een andere bron, zeer waarschijnlijk door Hendrik van Kalkar gebruikt is de kroniek „Quoniam"[2], geschreven ± 1367. Deze kroniek bevat: het ontstaan van de Kartuizerorde en de geschiedenis van de 23 eerste priors van de Grande Chartreuse. Zij eindigt met den dood van prior Helisarius in 1367. In het eerste gedeelte, het ontstaan der orde en de eerste vijf priors, tot en met Guigo, is de Kroniek „Laudemus" *woordelijk* opgenomen. Het is daarom heel wel mogelijk dat Hendrik van Kalkar, die hoogstwaarschijnlijk de kroniek Quoniam gekend en gebruikt heeft, niet zelf „Laudemus" kende, maar voor die ge-

---

mus las ik in het hs. uit St. Barbara te Keulen, nu in Berlijn (Cat. Theol. Fol. 712), door mij genoemd hs. K, waarin zich ook *Ortus et decursus* bevindt. De kroniek *Laudemus* begint op fol. 51^v en eindigt op fol. 55^v. Zij is gedeeltelijk gedrukt bij Wilmart, *La Chron. des prem. Chartr.*, p. 41—52, gedeeltelijk ook bij Van Hasselt, *Net Necrologium van het Kartuizer-klooster Nieuwlicht of Bloemendaal buiten Utrecht.* Bijdragen en Mededeelingen van het Hist. Genootschap te Utrecht, IX, 1886, blz. 141 vv.

1) *Ortus et decursus*, blz. 99, regel 3.
Laudemus, hs. K, fol. 54^v. Bij Wilmart, *La Chron. des prem. Chartr.*, p. 45, 46.

2) Zoo genoemd naar het eerste woord der Inleiding, bij Wilmart, *La Chron. des prem. Chartr.* De kroniek heet ook wel: *Chronicon (of Chronica) priorum maioris Cartusie*, maar deze naam is verwarrend omdat met dezelfde naam ook aangeduid wordt een latere kroniek die een uitbreiding en voortzetting is van de kroniek *Quoniam*.

deelten die dicht bij „Laudemus" staan, ook voor die gedeelten die *woordelijk* „Laudemus" weergeven[1], teruggaat op de kroniek Quoniam.

Ofschoon Hendrik van Kalkar niet zegt dat hij „Quoniam" gebruikt heeft, en nergens geheele passages ontleent[2] dringt het zich bij vergelijking toch op dat er zeer waarschijnlijk verwantschap bestaat. Voor de volgende gedeelten van „Ortus et decursus" is Quoniam vermoedelijk de bron geweest:

1. De geschiedenis van Bruno en den graaf (Roger) van Calabrie[3].

2. De passage over Hugo, bisschop van Lincoln[4].

3. Het verhaal van de wonderen op een graf in de Grande Chartreuse, die op een bestraffing van den prior ophouden te gebeuren[5].

Een bron door Hendrik van Kalkar zelf genoemd is het *Speculum historiale van Vincentius van Beauvais.*

Hij citeert het Speculum historiale op de volgende plaatsen:

1. Het wonderverhaal van een zekeren Euticius, die na zijn dood terugkeert en tot zijn medebroeders spreekt[6].

2. Deze woorden over Bruno en Hugo van Grenoble: „Bruno, nacione teutonicus, ex urbe Colonia, litteris apprime eruditus, Remensis ecclesie Canonicus, et Scolarum magister, relicto seculo, heremum Cartusie fundat, propositumque monastice conversacionis satis arduum instituit. Huius sancti propositi coaptator, existens bone memorie Hugo Gracianopolitanus

---

1) Zie boven, blz. 46 en 47.

2) Behalve dan in de twee passages, die ook woordelijk met *Laudemus* overeenstemmen, zie boven, blz. 46 en 47.

3) *Ortus et decursus,* blz. 97, regel 5 tot blz. 98 regel 17.
Quoniam citeer ik uit het handschrift afkomstig uit de Grande Chartreuse, nu in Grenoble (Bibliothèque de la Ville, no. 420) waar ook „Ortus et decursus" in voorkomt. *Quoniam* loopt daar van fol 1^r—44^v. Ik noem het hs. G.
De passage over Bruno en Roger v. Calabrie, hs. G, fol. 7^v—8^r.

4) *Ortus et decursus,* blz. 117, regel 1—7. *Quoniam,* hs. G, fol. 17*a*—24*b*.

5) *Ortus et decursus,* blz. 115, regel 8—blz. 116 regel 5. *Quoniam,* hs. G, fol. 25^v—26^v.

6) *Ortus et decursus,* blz. 89, regel 13—19. *Speculum historiale* Duaci, 1624, T. IV, L. 24, C. 59, p. 982, 983.

Episcopus ab eodem Brunone habitum monasticum sumpsit, cunctisque ibi habitantibus insigne exemplum prebuit"[1].
3. Passage over Anthelmus, bisschop van Belley[2].
Ook noemt hij zelf als bron: *Cesarius: Liber exemplorum*, nl. voor het wonderverhaal van den abt van Morimond die uit den dood werd opgewekt[3].
Bij de passage over de aanvallen op de Kartuizerorde wegens het niet eten van vleesch, haalt Hendrik van Kalkar aan: *Johannes Andreas, Novella*, nl. de woorden waarmee Johannes Andreas het tractaat van Arnoldus de Villanova citeert[4].
Bij dezelfde passage zegt Hendrik van Kalkar dat hij *gelezen* heeft (quem perlegi) het tractaat dat *Arnoldus de Villanova* voor de Kartuizers geschreven heeft[5]. Bepaald *ontleend* heeft hij niet aan dit tractaat, behalve misschien het argument voor het niet-eten van vleesch: dat de menschen van Adam tot op Noach geen vleesch aten en gezonder waren dan de menschen na Noach[6].
Hendrik van Kalkar gebruikt zijn geschreven bronnen zeer vrij. Hij citeert ze maar zelden woordelijk. Vandaar dan ook dat zijn werk geenszins het karakter van een compilatie draagt. Hij ver-

---

1) *Ortus et decursus*, blz. 93, regel 8—15. *Speculum historiale*, L. 25, C. 82 p. 1030.
2) *Ortus et decursus*, blz. 116, regel 16—19. *Speculum historiale*, L. 29, C. 17, p. 1191.
3) *Ortus et decursus*, blz. 90, regel 3—blz. 91, regel 10. Caesarius v. Heisterbach, *Dialogus Miraculorum*, ed. Strange, Coloniae, Bonnae, Bruxellis, 1851, Dist. I, C. 32, p. 36—39.
4) *Ortus et decursus*, blz. 130, regel 3—6. Hendrik van Kalkar duidt niet nader aan uit welke van Johannes Andreas' Novellae hij citeert. Hs. G heeft hier een verduidelijkende aanteekening nl.... „in novella super librum decretalium tertium, in caput 2 *consilium*, tituli 5b de observacione jejuniarum Cartusiensium....
5) *Ortus et decursus*, blz. 129.
6) *Ortus et decursus*, blz. 125, regel 11—14.
Het tractaat van Arnold de Villanova staat in het hs. uit Bazel (Universiteitsbibliotheek, A, VII, 20) waarin zich ook *Ortus et decursus* bevindt. Het loopt van fol. 140^r—144^v. De bedoelde passage is deze: fol. 144^r: „Constat eciam quod in prima etate mundi vixerunt homines diucius quam in aliqua ceterarum, in qua tamen nulli communiter carnibus vescebantur sed terre nascentibus. Ade siquidem fuit dictum: comedes herbas. Noe vero et filiis eius a quibus inchoavit secunda etas dictum est: Omne quod movetur et vivit erit vobis in cibum."

werkt de berichten die hij van anderen heeft tot een geheel, dat sterk zijn eigen persoonlijk karakter draagt; zelfs in het eerste gedeelte van zijn tractaat, waar hij toch de kroniek „Laudemus" (al of niet door bemiddeling van de kroniek „Quoniam") vrij dicht volgt. Een uitzondering maakt hij met de berichten over Bruno. Zonder veel verband geeft hij al de authentieke berichten, die hij over Bruno heeft verzameld, en herhaalt zich daardoor eenige malen.
Ook citeert hij altijd *woordelijk* het Speculum historiale.
Iets meer is nog op te merken over zijne verhouding tot de kroniek „Quoniam". — „Quoniam" is bepaaldelijk een kroniek van de 23 eerste priors der Grande Chartreuse. Hendrik van Kalkar geeft een algemeene orde-geschiedenis. Nu lijkt het dat hij „Quoniam" aan heeft willen vullen, dat hij met zijn tractaat een werk heeft willen schrijven dat te zamen met „Quoniam" een vrij volledig beeld zou geven van de geschiedenis der Kartuizer-orde. Vandaar waarschijnlijk dat hij zoo heel kort is waar „Quoniam" uitvoerig is. B.v. in het verhaal van het wonder te Parijs, dat hij in één zin samenperst. In de geschiedenis van Roger van Calabrie: „Quoniam" is hier duidelijk en uitvoerig; Van Kalkar zóó beknopt dat het verhaal haast niet meer te begrijpen is. Vandaar waarschijnlijk ook dat hij maar enkele van de vele verhalen van wonderen in Kartuizerkloosters vertelt, die „Quoniam" geeft, maar met een reeks nieuwe wonderverhalen komt, Quoniam zoodoende aanvullend[1].
Dit aanvullende karakter van Van Kalkar's werk heeft ook aanleiding gegeven tot het ontstaan van een later tractaat (ws. kort na 1409 geschreven), meestal genoemd: „Chronica priorum maioris Cartusie" waarin de kroniek „Quoniam" en het

---

[1]) Slechts twee wonderverhalen hebben ze beide, en juist in die twee verhalen is H. v. K. weer zóó kort alsof hij bekendheid met het uitvoerige verhaal vooronderstelt: 1e. het verhaal van de wonderen op het graf in de Grande Chartreuse (*Ortus et decurcus*, blz. 115, regel 8—blz. 116, regel 5). *Quonium*, hs. G, fol. 25^{v}—26^{v}; en 2e. het verhaal van een Maria-beeld in de Grande Chartreuse, dat zich afwendt van een monnik die het klooster gaat ontvluchten (*Ortus et decursus*, blz. 122, regel 17—21. *Quonium*, hs. G, fol. 39^{v}—40^{v}).

tractaat „Ortus et decursus" tot één geheel zijn verwerkt[1]. Deze kroniekschrijver is zóó te werk gegaan. Hij heeft de kroniek „Quoniam" in haar geheel overgenomen, maar heeft op drie plaatsen belangrijke gedeelten uit „Ortus et decursus" er in gevoegd[2]. Verder heeft hij de kroniek „Quoniam" verlengd met een kort bericht over den 24en prior, met het verhaal van den brand van de Grande Chartreuse in 1371, met een bericht over de poging van paus Urbanus V om den regel der Kartuizers te verzachten, met een overzicht over het Schisma en de Kartuizer-orde, en eindelijk met vele stukken uit „Ortus et decursus". Zoo geeft hij eenigszins verkort en gewijzigd de stichtingsverhalen van de Kartuizer-kloosters uit „Ortus et decursus".
Wat Hendrik van Kalkar vertelt van den strijd over het niet-vleesch eten, is hier, in het Chronicon, verwerkt in één hoofdstuk „de Carnibus"[3]. En zoo weet de kroniekschrijver alles uit

---

1) Gedrukt bij Martène—Durand, *Veterum Scriptorum Amplissima Collectio*, VI, Parisiis, 1729, p. 151—216. Zie ook: Bijlage, blz. 80, 82 en 83. Autore, *Dict. de Theol. Cath.*, IV, i. v. Egher, stelt de zaak anders voor. Hij noemt nl. de Benedictijnen Martène en Durand, de uitgevers van de „Veterum Scriptorum Amplissima Collectio" als degenen die de Kroniek *Quoniam* met gedeelten uit Hendrik van Kalkar's *Ortus et decursus* zouden hebben aangevuld. Dus Martène en Durand zouden dan de samenstellers zijn van deze verlengde en uitgebreide kroniek *Quoniam*. Opschrift en voorrede bij Martène—Durand weerspreken deze niet gemotiveerde mededeeling. Het opschrift luidt nl. (Martène—Durand, *Vet. Script. Ampl. Coll.*, VI, p. 149, 150). „Brevis Historia Ordinis Carthusiensis Auctore Anonymo, ex ms. codice abbatiae S. Laurentii Leodiensis." En in de voorrede lezen we, p. 149, 150: „....sequentem historiam ex Leodiensis. S. Laurentii monasterii codice manuscripto acceptam piis religiosisque lectoribus offeremus."
Dus niets van eenige aanvulling *door hen zelve* uit het tractaat van Hendrik van Kalkar.

2) Martène—Durand, *Vet. Script. Ampl. Coll.*, VI, p. 158, 159: „Acceperant autem fratres ipsi.... Quieverunt igitur sic fratres ipsi annis fere sex in pace Christi" (*Ortus et decursus*, blz. 94, regel 2—blz. 95, regel 9. Martène—Durand, *Vet. Script. Ampl. Coll.*, VI, p. 59: „Residentibus igitur in pace.... nec pro vita nec pro morte seperari poterant a caritate Cristi" (*Ortus et decursus*, blz. 99, regel 16—blz. 100, regel 11. Martène—Durand, *Vet. Script. Ampl. Coll.*, VI, p. 168, 169: „....idem sanctus abbas ad fratres.... Deo vacabat secrecius (*Ortus et decursus*, blz. 105, regel 9—blz. 106, regel 23).

3) De schrijver heeft hier Van Kalkar's relaas zóó gewijzigd dat het veel beter loopt dan in *Ortus et decursus*. Het maakt nl. bij Hendrik van Kalkar

het werk van Van Kalkar nog te plaatsen, wat hij niet reeds in „Quoniam" in had gevoegd: de wonderverhalen, Van Kalkar's berichten over kettersche bewegingen, over vervallen kloosterorden enz.

Als men alle stukken van „Ortus et decursus" uit dit Chronicon uitzoekt en aan elkaar past ziet men dat hier werkelijk een zeer groot deel van „Ortus et decursus" verwerkt is. Maar terwijl de samensteller van het Chronicon „Quoniam" intact liet, op een paar invoegsels na, handelde hij met „Ortus et decursus" naar eigen goedvinden en zeer willekeurig[1].

Misschien was hij wel de eerste die „Ortus et decursus" als bron voor een geschiedenisverhaal gebruikte. Hij is door anderen gevolgd. „Ortus et decursus" heeft een vrij groote beteekenis gehad voor de Kartuizer historiographie. Voor de stichting van de elf in dit tractaat vermelde nieuwe Kartuizer-kloosters schijnen de verhalen van Hendrik van Kalkar een voorname bron te zijn geweest.

Het stichtingsverhaal van Monnikhuizen bij Arnhem, zooals het in „Ortus et decursus" verteld wordt (blz. 109, regel 11—blz. 110, regel 12) komt bijna geheel in denzelfden vorm voor in de oude Geldersche kroniek van *Wilhelmus de Berchen:* De Nobili Principatu Gelrie et eius origine, geschreven ± 1460[2]. Mogelijk heeft Van Berchen het aan „Ortus et decursus" ontleend. De compilator van het Speculum exemplorum voor het eerst verschenen te Deventer in 1481 bij Richard Paefroed[3], heeft in

den indruk alsof er twee maal hetzelfde verteld wordt. Nl. het komen van „docti viri" in een Kartuizer-klooster, die dan strijd aanbinden met de orde over de te groote strengheid, komt tweemaal in *Ortus et decursus* voor, blz. 124, regel 14—blz. 125, regel 17 en blz. 128, regel 4—blz. 129, regel 17). Dit geheele gedeelte van *Ortus et decursus* heeft iets verwards. De schrijver van het „Chronicon" voegde de twee verhalen tot één geheel samen.

1) Men kan dan ook bezwaarlijk zeggen dat *Ortus et decursus* door Martène en Durand in zijn geheel uitgegeven is. Daarvoor is het in dit Chronicon te veel versnipperd en gewijzigd.

2) Wilhelmus de Berchen, *De Nobili Principatu Gelrie et eius origine*, ed. Sloet van de Beele, Den Haag, 1870, p. 99.
Via Van Berchen is dit verhaal overgegaan in Van Spaen, Historie van Gelderland, I, Utrecht, 1814, p. 537.

3) Men heeft het lang toegeschreven aan Gillis de Goudsmid (Aegidius

de 9e Distinctie van zijn werk, waar hij exempelen samenbrengt uit wel vijftig bronnen geput, drie exempelen ontleend aan Hendrik van Kalkars „Ortus et decursus", nl. 9e Distinctie, exempel I = het wonder van het vleesch dat in visschen veranderde;[1] 9e Distinctie, exempel VI = het verhaal van den monnik die door zijn zuster verleid werd het klooster te verlaten, waarna beiden door een wild dier werden verscheurd.[2] 9e Distinctie exempel LXXX = het visioen van den heremiet, die door Paus Innocentius pleegt bezocht te worden.[3] [4]

Petrus Dorlandus heeft naar zijn eigen getuigenis Hendrik van Kalkar als bron gebruikt voor zijn Chronicon Cartusiense, geschreven ± 1500. Hij zegt het tweemaal, in verband met Liber VI van zijn Chronicon. Caput 28 van Liber VI begint met deze woorden:[5]

„Honorabilis dominus Henricus Kalkar, Prior quondam domus nostrae Coloniensis, in suo tractatu, quem edidit de ortu Cartusiano, dicit, rarissime domos Ordinis nostri uspiam fundari, nisi divinis miraculis praeeuntibus, et celesti attestatione prodente. Ex hoc viro cuncta habemus, quae hic scribimus, ne Lector nos putet fabulos texere, et de nostris, quae hic scribimus, sensibus fabricare. Hic igitur Kalkar scribit suo tempore...."

Volgt dan het verhaal van de stichting van het Kartuizerklooster Nieuwlicht bij Utrecht[6].

Aurifaber) een Kartuizer, † 1466. Over de onwaarschijnlijkheid hiervan en over de vraag aan wien het wel moet worden toegeschreven, zie Kruitwagen, *Het „Speculum exemplorum"*, Bijdragen voor de Geschiedenis v. h. Bisdom van Haarlem, XXIX, 1905, blz. 329—368.

1) Vgl. *Ortus et decursus*, blz. 125, 126.

2) Vgl. *Ortus et decursus*, blz, 122, 123.

3) Vgl. *Ortus et decursus*, blz. 107, 108.

4) Exempel XCVII = het bekende verhaal van het wonder te Parijs, dat voor Bruno de aanleiding zou zijn geweest van het stichten der Kartuizerorde, begint wel met de woorden: Legitur in libro de ortu Carthusiensi, evenals de exempelen I en VI, maar het is ontleend aan de kroniek *Quoniam*, evenals de exempelen CXIII en CXIV, die dan ook beginnen met: „Legitur in cronica priorum domus maioris carthusie."

5) Dorland, *Chronicon*, p. 363, 364.

6) *Ortus et decursus*, blz. 112, regel 22—blz. 113, regel 16. De vergissing als zou dit stichtingsverhaal gelden de Chartreuse Mariae de Pratis bij Montreuil sur mer, is het gevolg van een foutief opschrift van Petraeus boven

En in de Conclusio van het zesde boek zegt Dorland: „Non dubium est, praeter ea, quae iam titigimus, nonnullas alias nostri Ordinis domos fuisse supernis illustrationibus, aut miraculis institutas. Non enim Henricus Kalkar, de cuius testimonio haec habemus, quae scripsimus, omnia aut nosse potuit, aut indagare: sicuti nec alium quempiam, quantumlibet studiosum, reor facere potuisse"[1].

Men zou geneigd zijn te denken dat Dorland al de stichtingsverhalen van Kartuizer-kloosters, die hij in Liber VI doet aan Van Kalkar ontleend heeft. Toch is dit niet het geval. De mededeeling van Dorland kan niet geheel juist zijn. „Ortus et decursus" zal de bron zijn geweest voor Cap. 20, de stichting van het Kartuizer-klooster bij Neurenberg[2], Cap. 21, Kartuizer-klooster van Keulen[3], Cap. 22, van Arnhem[4], Cap. 23, van Roermond[5], Cap. 24, van Coblenz[6], Cap. 25, van Straatsburg[7], Cap. 26, van Axpach[8], Cap. 27 van Doornik[9] en Cap. 28, van Utrecht[10]. Het kan niet de bron zijn geweest voor: Cap. 29, de Chartreuse Mont-Dieu[11], Cap. 30, het Kartuizer-klooster van Luik[12], Cap.

Caput. 28, Liber VI van Dorland, zie: Le Couteulx, *Annales*, VI, p. 447, 448.

1) Dorland, *Chronicon*, p. 379.

2) Dorland, *Chronicon*, p. 351—353. *Ortus et decursus*, blz. 111, regel 24—blz. 112, regel 10.

3) Dorland, *Chronicon*, p. 353, 354, *Ortus et decursus*, blz. 109, regel 4—10.

4) Dorland, *Chronicon*, p. 354—355. *Ortus et decursus*, blz. 109, regel 11—blz. 110, regel 12.

5) Dorland, *Chronicon*, p. 355—356. *Ortus et decursus*, blz. 112, regel 11—21.

6) Dorland, *Chronicon*, p. 356—358. *Ortus et decursus*, blz. 108, regel 9—20.

7) Dorland, *Chronicon*, p. 358—360. *Ortus et decursus*, blz. 110, regel 13—blz. 111, regel 2.

8) Dorland, *Chronicon*, p. 360—361. *Ortus et decursus*, blz. 111, regel 3—13.

9) Dorland, *Chronicon*, p. 362—363. *Ortus et decursus*, blz. 111, regel 14—23.

10) Dorland, *Chronicon*, p. 363—365. *Ortus et decursus*, blz. 112, regel 22—blz. 113, regel 16.

11) Dorland, *Chronicon*, p. 365—370.

12) Dorland, *Chronicon*, p. 370—372.

31, van Antwerpen[1], Cap. 32, van Parijs[2], Cap. 33, van Brugge[3], daar Hendrik van Kalkar de stichtingsverhalen van deze laatste vijf kloosters niet in „Ortus et decursus" heeft opgenomen[4]. Dorland maakt een zeer vrij gebruik van zijn bronnen. Het is daarom moeilijk iets met zekerheid te zeggen van bronnen die hij gebruikt heeft, als hij zelf geen aanwijzingen geeft; maar toch lijkt het niet onwaarschijnlijk dat hij ook „Ortus et decursus" als bron gebruikt heeft voor de eerste zes capita van Liber VI[5], verschillende verhalen bevattend over novicen in de Kartuizer-orde. Zoo ook voor Caput 39 en 40 van Liber V[6], ook over novicen, en voor Caput 41 van Liber V[7], over het niet-vleescheten door de Kartuizers, en den strijd die daarover tegen hen gevoerd werd.

Van Kalkar's stichtingsverhaal van het klooster te Roermond is de bron geweest voor *Arnoldus Havensius* toen hij in zijn werkje over de twaalf Roermondsche martelaren, geschreven omstreeks 1600, het ontstaan van het klooster van Roermond

---

1) Dorland, *Chronicon*, p. 372—374.
2) Dorland, *Chronicon*, p. 374—376.
3) Dorland, *Chronicon*, p. 376—379.
4) In *Ortus et decursus* (blz. 128) spreekt Hendrik van Kalkar even over het ontstaan van de Chartreuse bij Parijs, maar zeer terloops, en het behoort niet tot de reeks met wonderen gepaard gaande stichtingen, die voornamelijk de bron van Dorland zijn geweest.
5) Vgl. Dorland, *Chronicon*, Lib. VI, Cap. 1, blz. 329, 330, met *Ortus et decursus*, blz. 118, regel 16—regel 20.
Vgl. Dorland, *Chronicon*, Lib. VI, Cap. 2, blz. 330 met *Ortus et decursus*, blz. 118, regel 20—blz. 119, regel 2.
Vgl. Dorland, *Chronicon*, Lib. VI, cap. 3, blz. 331, 332 met *Ortus et decursus*, blz. 119, regel 12—20.
Vgl. Dorland, *Chronicon*, Lib. VI, cap. 4, blz. 332, 333 met *Ortus et decursus*, blz. 121, regel 20—22.
Vlg. Dorland, *Chronicon*, Lib. VI, cap. 5, blz. 334, 335 met *Ortus et decursus*, blz. 122, regel 22—blz. 123, regel 7.
Vgl. Dorland, *Chronicon*, Lib. VI, cap. 6, blz. 335, 336 met *Ortus et decursus*, blz. 123, regel 8—13.
6) Vgl. Dorland, *Chronicon*, Lib. V, cap. 39, blz. 322, 324 met *Ortus et decursus*, blz. 122, regel 4—11.
Vgl. Dorland, *Chronicon*, Lib. V, Cap. 40, blz. 324, 325 met *Ortus et decursus*, blz. 122, regel 11—16.
7) Vgl. Dorland, *Chronicon*, Lib. V, Cap. 41, blz. 325—327 met *Ortus et decursus*, blz. 124, regel 12—blz. 131, regel 1.

En in de Conclusio van het zesde boek zegt Dorland: „Non dubium est, praeter ea, quae iam titigimus, nonnullas alias nostri Ordinis domos fuisse supernis illustrationibus, aut miraculis institutas. Non enim Henricus Kalkar, de cuius testimonio haec habemus, quae scripsimus, omnia aut nosse potuit, aut indagare: sicuti nec alium quempiam, quantumlibet studiosum, reor facere potuisse"[1].
Men zou geneigd zijn te denken dat Dorland al de stichtingsverhalen van Kartuizer-kloosters, die hij in Liber VI doet aan Van Kalkar ontleend heeft. Toch is dit niet het geval. De mededeeling van Dorland kan niet geheel juist zijn. „Ortus et decursus" zal de bron zijn geweest voor Cap. 20, de stichting van het Kartuizer-klooster bij Neurenberg[2], Cap. 21, Kartuizer-klooster van Keulen[3], Cap. 22, van Arnhem[4], Cap. 23, van Roermond[5], Cap. 24, van Coblenz[6], Cap. 25, van Straatsburg[7], Cap. 26, van Axpach[8], Cap. 27 van Doornik[9] en Cap. 28, van Utrecht[10]. Het kan niet de bron zijn geweest voor: Cap. 29, de Chartreuse Mont-Dieu[11], Cap. 30, het Kartuizer-klooster van Luik[12], Cap.

Caput. 28, Liber VI van Dorland, zie: Le Couteulx, *Annales*, VI, p. 447, 448.

1) Dorland, *Chronicon*, p. 379.

2) Dorland, *Chronicon*, p. 351—353. *Ortus et decursus*, blz. 111, regel 24—blz. 112, regel 10.

3) Dorland, *Chronicon*, p. 353, 354, *Ortus et decursus*, blz. 109, regel 4—10.

4) Dorland, *Chronicon*, p. 354—355. *Ortus et decursus*, blz. 109, regel 11—blz. 110, regel 12.

5) Dorland, *Chronicon*, p. 355—356. *Ortus et decursus*, blz. 112, regel 11—21.

6) Dorland, *Chronicon*, p. 356—358. *Ortus et decursus*, blz. 108, regel 9—20.

7) Dorland, *Chronicon*, p. 358—360. *Ortus et decursus*, blz. 110, regel 13—blz. 111, regel 2.

8) Dorland, *Chronicon*, p. 360—361. *Ortus et decursus*, blz. 111, regel 3—13.

9) Dorland, *Chronicon*, p. 362—363. *Ortus et decursus*, blz. 111, regel 14—23.

10) Dorland, *Chronicon*, p. 363—365. *Ortus et decursus*, blz. 112, regel 22—blz. 113, regel 16.

11) Dorland, *Chronicon*, p. 365—370.

12) Dorland, *Chronicon*, p. 370—372.

31, van Antwerpen[1], Cap. 32, van Parijs[2], Cap. 33, van Brugge[3], daar Hendrik van Kalkar de stichtingsverhalen van deze laatste vijf kloosters niet in „Ortus et decursus" heeft opgenomen[4]. Dorland maakt een zeer vrij gebruik van zijn bronnen. Het is daarom moeilijk iets met zekerheid te zeggen van bronnen die hij gebruikt heeft, als hij zelf geen aanwijzingen geeft; maar toch lijkt het niet onwaarschijnlijk dat hij ook „Ortus et decursus" als bron gebruikt heeft voor de eerste zes capita van Liber VI[5], verschillende verhalen bevattend over novicen in de Kartuizerorde. Zoo ook voor Caput 39 en 40 van Liber V[6], ook over novicen, en voor Caput 41 van Liber V[7], over het niet-vleescheten door de Kartuizers, en den strijd die daarover tegen hen gevoerd werd.

Van Kalkar's stichtingsverhaal van het klooster te Roermond is de bron geweest voor *Arnoldus Havensius* toen hij in zijn werkje over de twaalf Roermondsche martelaren, geschreven omstreeks 1600, het ontstaan van het klooster van Roermond

---

1) Dorland, *Chronicon*, p. 372—374.
2) Dorland, *Chronicon*, p. 374—376.
3) Dorland, *Chronicon*, p. 376—379.
4) In *Ortus et decursus* (blz. 128) spreekt Hendrik van Kalkar even over het ontstaan van de Chartreuse bij Parijs, maar zeer terloops, en het behoort niet tot de reeks met wonderen gepaard gaande stichtingen, die voornamelijk de bron van Dorland zijn geweest.
5) Vgl. Dorland, *Chronicon*, Lib. VI, Cap. 1, blz. 329, 330, met *Ortus et decursus*, blz. 118, regel 16—regel 20.
Vgl. Dorland, *Chronicon*, Lib. VI, Cap. 2, blz. 330 met *Ortus et decursus*, blz. 118, regel 20—blz. 119, regel 2.
Vgl. Dorland, *Chronicon*, Lib. VI, cap. 3, blz. 331, 332 met *Ortus et decursus*, blz. 119, regel 12—20.
Vgl. Dorland, *Chronicon*, Lib. VI, cap. 4, blz. 332, 333 met *Ortus et decursus*, blz. 121, regel 20—22.
Vlg. Dorland, *Chronicon*, Lib. VI, cap. 5, blz. 334, 335 met *Ortus et decursus*, blz. 122, regel 22—blz. 123, regel 7.
Vgl. Dorland, *Chronicon*, Lib. VI, cap. 6, blz. 335, 336 met *Ortus et decursus*, blz. 123, regel 8—13.
6) Vgl. Dorland, *Chronicon*, Lib. V, cap. 39, blz. 322, 324 met *Ortus et decursus*, blz. 122, regel 4—11.
Vgl. Dorland, *Chronicon*, Lib. V, Cap. 40, blz. 324, 325 met *Ortus et decursus*, blz. 122, regel 11—16.
7) Vgl. Dorland, *Chronicon*, Lib. V, Cap. 41, blz. 325—327 met *Ortus et decursus*, blz. 124, regel 12—blz. 131, regel 1.

vertelde[1]. Ook *Raissius* in „Origines Cartusiarum Belgii" van 1632 beroept zich voor zijn verhaal over de stichting van het Kartuizer-klooster te Roermond, op Hendrik van Kalkar[2]. Hij doet het in bijna dezelfde bewoordingen als Havensius. Vermoedelijk heeft hij dus niet „Ortus et decursus" *direct* gebruikt. Voor zijn stichtingsverhaal van Monnikhuizen[3] verwijst Raissius naar Dorland. Dus ook daar was „Ortus et decursus" indirect de bron.

Molin in zijn Historia Cartusiana, geschreven begin zeventiende eeuw, maakt geen *direct* gebruik van „Ortus et decursus". Voor de stichting van het klooster van Coblenz gebruikt hij Caput 24 van Dorland's Chronicon, Lib VI[4] en dit gaat terug op „Ortus et decursus". Voor de geschiedenis van het klooster van Roermond beroept hij zich op Hendrik van Kalkar en verwijst daarvoor naar Havensius.[5]

Het lijkt niet onwaarschijnlijk (ofschoon Molin hier zijn bronnen niet noemt) dat hij indirect op Van Kalkar teruggaat voor de stichting van Monnikhuizen[6] en van het klooster bij Doornik[7]

Hendrik van Kalkar's tractaat wordt ook genoemd door *Morotius* in zijn „Theatrum Chronologicum Sacri Cartusiensis Ordinis" van 1681, ook naar aanleiding van het klooster van Roermond[8]. Ik vermoed dat hij niet *direct* op „Ortus et decursus" teruggaat. Via Dorland's Chronicon, Lib. 6, cap. 28 citeert hij Van Kalkar's stichtingsverhaal van Nieuwlicht bij Utrecht[9].

---

1) Havensius, *Historica Relatio*, Cap. I, p. 2. Vgl. *Ortus et decursus*, blz. 112, regel 11—21.

2) Raissius, *Origines*, p. 86, 87.

3) Raissius, *Origines*, p. 58—60.

4) Molin, *Hist. Cart.*, II, p. 13.

5) Molin, *Hist. Cart.*, II, p. 236.

6) Molin, *Hist. Cart.*, II, p. 91. Vgl. *Ortus et decursus*, blz. 109, regel 11—blz. 110, regel 12.

7) Molin, *Hist. Cart*, II, p. 236. Vgl. *Ortus et decursus*, blz. 111, regel 14—23.

8) Morotius, *Theatr. Chron.*, p. 274, n. cv.
Sommige schrijvers hebben nl. als jaartal van de stichting gegeven 1229 en als stichter Graaf Gerard III van Gelre. Men beriep zich op Hendrik van Kalkar voor een veel later stichtingsjaar en voor Werner van Swalmen als stichter.

9) Morotius, *Theatr. Chron.*, p. 257, n. LXVI. Tengevolge van het fou-

Le Couteulx kende zelf het tractaat en maakte er een veelvuldig en dankbaar gebruik van voor zijn Annales, geschreven op het einde der zeventiende eeuw:

In het Prooemium van deel I, de „Vita Sancti Brunonis" pleit Le Couteulx voor de historische waarheid van het wonderverhaal te Parijs. Nadat hij als getuigenissen bijgebracht heeft het bericht van dit wonder in:

1. Het „Tractatus de origine et veritate perfecte religionis".[1]
2. de kroniek „Laudemus" (door Le Couteulx genoemd: „Anonymus noster", of „Anonymus").
3. De kroniek van den „Kartuizer van Meyria (Maiorevensis)[2] (door Le Couteulx genoemd: alter Anonymus).
4. De kroniek „Quoniam" (door Le Couteulx genoemd „alter Anonymus).

komt het bericht van Hendrik van Kalkar als een wel zeer waardevol getuigenis: Hendrik van Kalkar dan, vertelt volgens Le Couteulx het wonder „verbis quidem concisioribus, sed integram, prout in veteri Anonymo habetur, narrationem comprehendentibus, affirmatque id se retulisse „ „prout hoc apud Cartusienses communiter reperitur scriptum"." Et sub totius operis finem: „ „Ego frater quidam pauper Cartusiensis.... haec paucula inter et post multa, quae adhuc Cartusienses habent de Ordine suo scripta, et ego scripsi.... ex libris autenticis, testimoniis veridicis ac experientiis propriis...." "

Quis haec legens audeat dicere hanc Historiam „ „recens ab otiosis hominibus inventam" " quam e contra Henricus Calkar vir gravis et doctus attestatur sic „ „apud Cartusienses communiter reperiri scriptam, se legisse et accepisse ex libris autenticis et testimoniis veridicis?" "[3]

In deel II van de Annales haalt Le Couteulx „Ortus et decursus"

---

tieve opschrift van Petraeus boven dit hoofdstuk van Dorland, meende ook Morotius dat deze geschiedenis de stichting van de Chartreuse bij Montreuil sur mer gold. Zie noot 6 op blz. 53.

[1]) Zie voor dit tractaat en voor den schrijver en de dateering van dit tractaat Wilmart, *La Chron. des Prem. Chartr.*, passim.

[2]) Zie Wilmart, *La Chron. des Prem. Chartr.*, p. 36.

[3]) Le Couteulx, *Annales*, I, LVII. Zie ook *Ortus et decursus*, p. 88 en 89.

aan, sprekende over vrouwenkloosters in de Kartuizer-orde.[1] Ook in deel II, sub anno 1178, wordt Hendrik van Kalkar geciteerd in verband met de quaestie in welk jaar de Chartreuse van Liget gesticht is. Le Couteulx citeert nl. van Kalkar's woorden over de Chartreuses die Hendrik II van Engeland als penitentie stichtte.[2] Ook hier weer wordt Van Kalkar genoemd als een autoriteit door wiens getuigenis de meening van anderen wordt versterkt (roboratur).

Le Couteulx haalt in deel III, sub anno 1188 Van Kalkar aan in verband met het ontstaan der „Cauliten".[3] Le Couteulx acht de voorstelling die Van Kalkar hier geeft niet geheel juist en hij vermoedt dat Van Kalkar zijn verhaal heeft door mondelinge overlevering: „unde facile potuit dissonantias quasdam committere, nostrae traditioni non congruentes.[4]

In deel III, sub anno 1206 citeert Le Couteulx van Kalkar's woorden in verband met een openbaring van de komst der predikorden, aan een zekeren prior.[5]

In deel IV, sub anno 1295 spreekt Le Couteulx over een bekenden Kartuizer-prior: Jocerandus. Le Couteulx meent dat op dezen Jocerandus ziet het verhaal van Van Kalkar (dat hij dan ook in zijn geheel citeert)[6] hoe de prior van de Chartreuse bij Parijs last heeft van benijders, en hoe waardig hij één van hen antwoordt op een aanklacht. Sub anno 1303 in deel IV waar Le Couteulx gaat vertellen van den strijd tegen de orde over de strenge vleesch-onthouding citeert hij een belangrijke passage van „Ortus et decursus".[7]

In deel V beginnen de stichtingsverhalen van Kartuizer-kloosters, ontstaan in de veertiende eeuw, en evenals voor de schrijvers die ik hiervóór noemde is ook voor Le Couteulx „Ortus et decursus" een betrouwbare bron.

---

1) Le Couteulx, *Annales,* II, p. 41. *Ortus et decursus,* p. 127.
2) Le Couteulx, *Annales,* II, p. 451. *Ortus et decursus,* p. 127, 128.
3) Le Couteulx, *Annales,* III, p. 68, 69. *Ortus et decursus,* p. 123, 124.
4) Le Couteulx, *Annales,* III, p. 69.
5) Le Couteulx, *Annales,* III, p. 315, 316. *Ortus et decursus,* p. 117, 118.
6) Le Couteulx, *Annales,* IV, p. 425, 426. *Ortus et decursus,* p. 128, 129.
7) Le Couteulx, *Annales,* IV, p. 499, 500. *Ortus et decursus,* p. 124, 125, 129.

Zoo wordt sub anno 1331 Van Kalkar's verhaal over het klooster bij Coblenz aangehaald.[1] Le Couteulx beroept zich op hem bij voorkeur als op een „autor fere synchronus".
Ook de stichting van St. Barbara te Keulen in 1334 vertelt Le Couteulx met Van Kalkar's woorden.[2]
Hij prefereert hier Van Kalkar's lezing boven de eenigszins afwijkende van andere schrijvers, als van een „autor fere coaevus et eiusdem Domus professus".
Sub anno 1356 vertelt Le Couteulx[3] naar aanleiding van de stichting der Chartreuse Villanova, het verhaal van Van Kalkar, hoe Innocentius „ille canonista precipuus" als kardinaal een kluizenaar placht te bezoeken en hoe hij door een visioen van dien kluizenaar een vriend der Kartuizers werd.[4]
Voor de geschiedenis van de stichting van het klooster van Roermond beroept Le Couteulx zich op Hendrik van Kalkar, maar via Havensius „libentius eo in sententiam Patris Domni Henrici Kalkariensis qui (ut refert Arnoldus Havensius) in Tractatu....[5] enz.
Bij de stichting van het klooster bij Doornik oordeelt Le Couteulx het verhaal van Van Kalkar, dat hij citeert[6], eenigszins onduidelijk (Haec Kalkar paulo obscure).
Bij Axpach citeert hij Van Kalkars verhaal als van een autor „synchronus".[7]
Voor het verhaal over het klooster van Neurenberg[8] acht Le Couteulx Hendrik van Kalkar bijzonder betrouwbaar: „Rem narrat autor fide dignus ac testis oculatus Henricus Kalkar eiusdem

---

1) Le Couteulx, *Annales*, V, p. 307, 308. *Ortus et decursus*, p. 108.
2) Le Couteulx, *Annales*, V, p. 346. *Ortus et decursus*, p. 109.
3) Le Couteulx, *Annales*, V, p. 548, 549. *Ortus et decursus*, blz. 107, 108.
4) Er zit hieraan een quaestie vast (zie ook noot 1 bij de uitgave, blz. 108) of deze geschiedenis slaat op Innocentius III en de Chartreuse van Trisultum, of op Innocentius VI en de Chartreuse Villanova. Mijns inziens terecht verbindt Le Couteulx het met Innocentius VI en Villanova.
5) Le Couteulx, *Annales*, VI, p. 135.
6) Le Couteulx, *Annales*, VI, p. 169, 170. *Ortus et decursus*, p. 111.
7) Le Couteulx, *Annales*, VI, p. 258. *Ortus et decursus*, p. 111.
8) Le Couteulx, *Annales*, VI, p. 261, 262. *Ortus et decursus*, p. 111, 112.

provinciae eo tempore Visitator, cuius consensus ad novam hanc erigendam plantationem necessario requirendus erat.[1]
Eveneens voor de gebeurtenissen bij de stichting van het klooster bij Utrecht[2] acht Le Couteulx hem zeer goed op de hoogte: „Henricus Calkar qui tunc florebat, primo huius Domus Rectori eiusque forsan fundatori notus".[3]
Waar Le Couteulx, sub anno 1361, vertelt van een zekeren Petrus de Porta, die tot bisschop van Avignon benoemd plotseling stierf — uit hij het vermoeden, dat Hendrik van Kalkar hieraan gedacht heeft, toen hij vertelde van een prior die, op 't hooren van zijn bisschopsbenoeming, den dood van God vroeg en verkreeg.[4]
Zoo gebruikt dus Le Couteulx voor zijn Annales zeer dikwijls het historische tractaat van Hendrik van Kalkar, als een betrouwbare bron.
Ook zij nog even herinnerd aan het afschrift van „Ortus et decursus" dat ± 1700 nog in de Grande Chartreuse gemaakt werd, met aan de achterzijde van het laatste blad deze veelzeggende aanteekening: „Traité de Henry Kalkar d'ou il faut extraire ce qui regarde les maisons ou personnes de l'ordre affin de les mettre en leur place....".[5]
De schrijver van „La Grande Chartreuse par un Chartreux", Grenoble, 1881[6], haalt Hendrik van Kalkar aan voor het verhaal van den novice die Christus wil helpen Zijn kruis te dragen, terwijl het dragen van zijn eigen monnikskap hem reeds te zwaar is.[7]
Blijkens noot 1 op p. 233 gaat deze schrijver niet direct op Hendrik van Kalkar's tractaat terug, maar citeert hij de verlengde kroniek Quoniam, gedrukt bij Martène.

---

1) Le Couteulx, *Annales*, VI, p. 261.
2) Le Couteulx, *Annales*, VI, p. 447. *Ortus et decursus*, p. 112, 113.
3) Le Couteulx, *Annales*, VI, p. 447.
4) Le Couteulx, *Annales*, VI, p. 31. *Ortus et decursus*, p. 116.
5) Hs. G, fol. 72^v.
6) D. Cyprien Boutrais O. Cart.
7) Boutrais, *La Grande Chartreuse par un Chartreux*, p. 232, 233. *Ortus et decursus*, blz. 119.

III

DE HANDSCHRIFTEN VAN HET TRACTAAT „ORTUS ET DECURSUS ORDINIS CARTUSIENSIS"

Bij deze uitgave van het tractaat „Ortus et decursus ordinis Cartusiensis" dient als grondslag een handschrift dat afkomstig is uit het klooster St. Barbara te Keulen, en dat zeer waarschijnlijk het autograaf van dit tractaat is. Het handschrift bevindt zich nu in de Landesbibliothek te Darmstadt[1]. Ik noem het: handschrift R naar Werner *R*olevinck, die het bij zijn afschrift van andere werken van Hendrik van Kalkar gevoegd heeft. Het maakt deel uit van een papieren codex. Het eerste gedeelte, van fol. 2^r—166^v[2] bevat geschriften van Hendrik van Kalkar, en wel:

fol. 2^r—119^r, Epistolae;
fol. 121^r—150^r, Sermones Capitulares;
fol. 150^v, Psalterium ad Beatam Virginem;
fol. 151^r—166^v, Ortus et decursus ordinis Cartusiensis.

Van fol. 168^r tot het einde bevat het handschrift geschriften van ander karakter, die met Hendrik van Kalkar in geenerlei verband staan.

Vermoedelijk is het gedeelte vanaf fol. 168^r later samengebonden met het stuk dat er nu aan voorafgaat. Het eerste gedeelte van het handschrift, de werken van Van Kalkar, van fol. 2^r—166^v zal dus vroeger een afzonderlijk geheel hebben gevormd.

---

[1]) Signatuur no. 710. Over tijd en wijze waarop het uit St. Barbara te Keulen naar Darmstadt kan zijn gekomen. Zie: Löffler, *Kölnische Bibliotheksgeschichte im Umriss*, Köln, 1923, S. 40 u.f.

[2]) Er is een oude en een nieuwe folieering in het hs. De oude noemt fol. 1^r die bladzijde, die bij de nieuwe fol 2^r is. De oude loopt door tot fol 118^r en houdt dan op.

De voorrede op fol. 1[r] en de contenta op fol. 1[v] slaan ook alleen op de geschriften van Hendrik van Kalkar.
Die werken van Hendrik van Kalkar zijn, uitgezonderd het tractaat „Ortus et decursus", afgeschreven door den bekenden Kartuizer Werner Rolevinck[1], ook wel genoemd: Werner Lar of Larensis, naar zijn geboorteplaats Laer in Westfalen. Hij was monnik in St. Barbara van 1447 tot zijn dood in 1502. Volgens zijn voorrede heeft Rolevinck het tractaat „Ortus et decursus ordinis Cartusiensis" niet afgeschreven, maar heeft hij een geschrift, waarvan een prior van St. Barbara wist te vertellen dat het het autograaf van „Ortus et decursus" was, aan zijn afschrift van de andere werken van Van Kalkar toegevoegd:
hs. R, fol. 1[r]:
Tertio: libellus de ortu decursuque ordinis Carthusiensis.... Et ut addam quod a venerabili quodam patre audivi priore domus huius: Ipse sexternulus qui hic ponitur est primum originale opusculi huius et eiusdem venerabilis patris ac devoti monachi et olim prioris domus eciam huius et aliarum multarum scilicit Kalkaris, propria manu scriptus....
De contenta op fol. 1[v] door latere hand geschreven maken hetzelfde onderscheid:
hs. R, fol. 1[v]:
1. Epistolae V. P., Henrici Kalkar;
2. Sermones Capitulares;
3. De ortu ord. Carth.
Priora descripsit V. P. Wernerus Rolevinck Larensis senior.
Postremum opusculum scripsit ipse V. P. Henr. Kalkar.
Er is geen reden om de mededeeling van Werner Rolevinck in twijfel te trekken. Hij zelf maakt eenig voorbehoud door een prior van St. Barbara voor de waarheid van het bericht aansprakelijk te stellen. Wij hebben hier te doen met een klooster-

---

1) Zie over Werner Rolevinck: Wegele, *Allgemeine Deutsche Biographie*, XXIX, 1889, i. v. Rolevinck.
Wolffgram, *Neue Forschungen zu Rolevinck's Leben und Werken*, Zeitschrift für Vaterl. Geschichte und Alterthumskunde Westfalens, XLVIII, 1890, S. 1, 85; L, 1892, S 1, 127.
Braunsberger, *Die Kölner Kartause*, S. 141.

traditie. Juist in de Kartuizerorde waar de monniken dikwijls een zeer hoogen leeftijd bereikten[1], heeft een dergelijke traditie waarde. In het geval, dat ons hier bezig houdt, zou het zeer wel mogelijk zijn, dat de prior, die aan Werner Rolevinck zijn mededeeling deed, Hendrik van Kalkar persoonlijk gekend heeft. Het tractaat „Ortus et decursus ordinis Cartusiensis" begint op fol. 151^r en eindigt op fol. 166^v. Het schrift is vermoedelijk van het einde der veertiende eeuw.[2] Op fol 151^r staat aan den voet der bladzijde „Noster venerandus pater H. Kalkar videtur hec scripsisse circa annum Domini 1398 secundum quotam calculi coniecturando sed patet in fine veritas.

De hoofdletters zijn gerubriceerd. De bladzijden zijn niet in kolommen verdeeld. Breedte van de bladen 110 mm, van den tekst 87 mm. Hoogte van de bladen 142 mm, van den tekst 115 mm. Het handschrift beslaat één quatern van zestien bladen, waarvan het laatste blad blank is gebleven. Het is gebonden in oorspronkelijken rood-lederen stempelband waarvan de rug beschadigd is, en de sluiting verloren is gegaan.

In den tekst zelve is niets wat met de mededeeling van Rolevinck in tegenspraak is. Er is geen enkele verschrijving die een afschrijven verraadt. Nergens is de tekst corrupt. Wel is er in het autograaf nogal veel doorgestreept en gewijzigd, zoodat hs. R

---

1) *Ortus et decursus*, blz. 140: „....non esse in ecclesia Dei saniores, longeviores, letiores in Cristo et consciencia.... ....quam sint Dei dono suo modo pauperes Cartusienses."
Vgl. ook: Arnoldi de Villanova: *Tractatus*, fol. 144^r.
„Quis eciam audeat asserere quod nemo vite longitudinem consequatur sine carnium esu, cum in monasteriis Carthusiensium octogenarii et centenarii mundorum sensuum crebro inveniantur?"
In de Kartuizerorde wordt dit karakteristieke verhaaltje verteld: „Toen eens een paus den leefregel van de Kartuizers wilde verzachten wegens te groote gestrengheid, vooral voor de ouden van dagen, werd hem een deputatie gezonden van zeer oude en krasse Kartuizers, als een levend bewijs dat de regel de gezondheid niet schaadde.

2) In de Biographische inleiding, blz. 3, noot 7, sprak ik van een autograaf van Hendrik van Kalkar in de Universiteitsbibliotheek van Parijs, bevattende notulen uit den tijd, toen hij procurator was van de Natio Anglicana, Februari-Maart 1359. De vergelijking van de fotographie van een blad dier notulen met het handschrift R bracht geen volkomen zekerheid, dat we hier dezelfde hand hebben, maar wel zeer groote waarschijnlijkheid.

wel niet meer zuiver het autograaf is in den vorm, waarin Hendrik van Kalkar het naliet. Hierop komen we later terug. De vergelijking met andere handschriften van het tractaat bevestigde Rolevinck's mededeeling.

Die handschriften zijn de volgende:

1. Een handschrift, afkomstig uit het Kartuizer-klooster Sanctus Beatus te Coblenz (handschrift C).

Het bevindt zich nu in de Preussische Staatsbibliothek te Berlijn.[1] Het schrift is van de eerste helft der vijftiende eeuw.

2. Een handschrift afkomstig uit het Kartuizer-klooster St. Barbara te Keulen (handschrift K).

Ook dit handschrift bevindt zich nu in de Preussische Staatsbibliothek te Berlijn.[2] Het schrift is van de eerste helft der vijftiende eeuw. In dit handschrift zijn pogingen gedaan tot een indeeling van het tractaat in hoofdstukken. Er zijn in dit hs. twee indeelingen, waarvan de een de ander schijnt te willen aanvullen; ze loopen geen van beide door tot het einde van het tractaat. De ééne gebruikt het teeken Cap. en eindigt met Cap. 8. De ander gebruikt het teeken C. en eindigt met C. 10.

Onder het tractaat is met een latere hand dan van den afschrijver geschreven:

„Scriptum istud collegit venerabilis quidam pater et grandevus nomine Hynricus Kalkar, prior domus Colonie ordinis Carthusiensis, vir magne devocionis, nam ut a fide dignis audivimus Beata Virgo sibi visibiliter apparuit in domo Colonie. Erat eciam prefatus vir licenciatus sacre theologie universitatis parisiensis."[3]

3. Een handschrift afkomstig uit het Kartuizer-klooster Porta Beatae Mariae te Axpach in Oostenrijk (handschrift O_1). Het handschrift bevindt zich nu in de National Bibliothek te Weenen.[4] Het schrift is uit de tweede helft van de vijftiende eeuw.

---

1) Signatuur Ms. Lat., quart, 704.

2) Signatuur Ms. theol. Lat., Fol. 712.
Voor tijd en wijze waarop dit handschrift van Keulen naar Berlijn kan zijn gekomen, zie Löffler, *Köln. Bibliothekgesch.*, S. 42.

3) Hs. K, fol. 16^v.

4) Signatuur Cod. 517.

4. Een handschrift waarvan de herkomst niet vaststaat, maar dat zeer waarschijnlijk afkomstig is van het Kartuizer-klooster „Thronus Beatae Mariae" te Gaming in Oostenrijk[1] (handschrift O_2.) Ook dit handschrift bevindt zich nu in de National Bibliothek te Weenen.[2] Het schrift is uit de tweede helft van de vijftiende eeuw.
5. Een handschrift afkomstig uit het Kartuizer-klooster „Vallis S. Margaritae te Bazel (handschrift B). Het is afgeschreven in 1467 door Hendrik van Vollenhove, Kartuizer te Bazel.
Het handschrift bevindt zich nu in de Universiteitsbibliotheek te Bazel.[3]
6. Een handschrift afkomstig uit het Kartuizer-klooster Domus Sancti Mariae Castri bij Dulmen in Westfalen (handschrift D). Het handschrift bevindt zich nu in de Regia Bibliotheca Paulina te Münster.[4] Het is afgeschreven in 1483.
7. Een handschrift afkomstig uit de Grande Chartreuse (hs. G). Het handschrift bevindt zich nu in de Stadsbibliotheek te Grenoble.[5]
Het schrift is van ± 1700. Aan het einde van het tractaat staat met andere hand dan van den afschrijver geschreven: „Traité de Henry Kalkar d'ou il faut extraire ce qui regarde les maisons ou personnes de l'ordre affin de les mettre en leur place comme j'ay desja fait de quelquesuns."[6]
8. Een handschrift afkomstig uit de Chartreuse Mons Dei (= Mont-Dieu) bij Charleville (hs. M). Het handschrift be-

---

1) Voor herkomst uit Oostenrijk pleit het volgende: 1e. Het is wat den tekst betreft nauw verwant met het handschrift uit Axpach in Oostenrijk. 2e. Op fol. 131^v voegt de afschrijver bij het stichtingsverhaal van het klooster „Porta Beatae Mariae" den naam „Agspach" in. Die naam was hem dus in het bijzonder bekend. Dat het handschrift bepaaldelijk uit het klooster van Gaming in Oostenrijk afkomstig is, lijkt mij hierom waarschijnlijk omdat de afschrijver bij de stichtingsverhalen, die Van Kalkar doet, er één bijvoegt, nl. dat van het Kartuizer-klooster van Gaming.
2) Signatuur Cod. 4259.
3) Signatuur A, VII, 20.
4) Signatuur, no. 760 (gedrukte Catalogus, no. 171).
5) Signatuur no. 420.
6) Hs. G, fol. 72^v.

vindt zich nu in de Bibliothèque Municipale te Charleville[1]. Het schrift is uit de vijftiende eeuw.

9. Een handschrift afkomstig uit het Kartuizer-klooster St. Barbara te Keulen (hs. L). Het handschrift bevindt zich nu in de Landesbibliothek te Darmstadt[2]. Het is afgeschreven door Gobelinus Laridius[3], Kartuizer te Keulen, en voltooid in 1508. Onder het tractaat staat: „Excopiatus est iste tractatulus partim ex primo originali scripto manu huius devote memorie patris Henrici, partim ex alio originali quod ipse correxit manu sua. Finitus anno 1508 in profesto Beati Thome apostoli que erat dies anniversaria obitus predicti patris anni centesimi precise."[4] In dit handschrift zijn pogingen gedaan tot een indeeling in hoofdstukken. Er zijn twee indeelingen, waarvan slechts één tot het eind van het tractaat doorloopt. De éene gebruikt het teeken § en loopt van 1—15. De andere gebruikt geen teeken voor het cijfer, begint met 9 en loopt door tot 29 aan het einde van het tractaat.

10. Een handschrift afkomstig uit het Kartuizer-klooster Vallis S. Spiritus te Gosnay (hs. Go). Het handschrift bevindt zich nu in de Bibliothèque Royale de Belgique te Brussel.[5]

Dit handschrift bevat niet het volledige tractaat „Ortus et decursus". De titel luidt: „Excerpta vel abbreviata libelli qui intitulatur de ortu et decursu Ordinis Carthusiensis". De bekorting bestaat vooral hierin dat gedeelten van het tractaat van Van Kalkar, die niet bepaald de geschiedenis van de Kartuizer-orde betreffen, weg zijn gelaten of sterk zijn bekort, zoo b.v. ontbreken de wonderverhalen van den aanvang der Cluniacensers en Cisterciensers[6], ontbreekt het ontstaan der Caulieten[7]

---

[1]) Signatuur no. 44.

[2]) Signatuur, no. 819. Voor den tijd en de wijze waarop het van Keulen naar Darmstadt kan zijn gekomen, zie Löffler, *Köln. Bibliotheksgesch.*, S. 40.

[3]) Zie voor dezen Gobelinus Laridius hoofdstuk: Biographische Inleiding, blz. 4, n. 2.

[4]) Hs. L, fol. 165ʳ.

[5]) Signatuur Inv. no. 11925—28, Cat. no. 3852.

[6]) Vgl. *Ortus et decursus*, blz. 89—91.

[7]) Vgl. *Ortus et decursus*, blz. 123—124.

enz. Zoo is sterk bekort het gedeelte over St. Bernard.[1] Lange, gewrongen zinnen van Van Kalkar zijn korter en duidelijker in dit excerpt. Hier en daar is de volgorde waarin de gebeurtenissen in het tractaat werden verteld eenigszins gewijzigd en meestal met zeer gelukkig resultaat.[2]
Het schrift is uit de tweede helft der vijftiende eeuw.
Het handschrift R wordt hier uitgegeven.
Met één omstandigheid waarop ik tevoren reeds doelde, moet bij dit autograaf wel zeer rekening worden gehouden: nl. dat er tusschen den tijd dat Hendrik van Kalkar het tractaat voltooide[3] en den tijd dat Werner Rolevinck het tractaat bij zijn verzameling „Werken van Hendrik van Kalkar" voegde[4], in dat autograaf heel wat veranderd, verbeterd en geschrapt is. Het is niet onmogelijk dat Hendrik van Kalkar er zelf nog wel eens iets in veranderd heeft, maar het meeste zal wel door anderen zijn gedaan.
Het is een feit dat men in dien tijd andere opvattingen had omtrent het aanbrengen van wijzigingen in andersmans werk dan tegenwoordig.
Handschrift R is dus hoogstwaarschijnlijk niet het autograaf in de lezing, waarin Hendrik van Kalkar het na heeft gelaten, maar het autograaf in een redactie waarin het langzamerhand door verschillende wijzigingen is gebracht.
Niet alle afschriften gaan op de redactie R terug; er zijn er die teruggaan op oudere vormen van het autograaf. Typisch is het dat men in hs. R toch die oudere lezingen altijd nog weer herkennen kan. De doorstrepingen zijn nl. niet zóó of men kan met eenige moeite ontcijferen wat er heeft gestaan. En de tekst van die hss., die op die oudere lezingen teruggaan, is hierbij een wel-

---

1) Vgl. *Ortus et decursus*, blz. 105, 106.
2) Zoo is b.v. het chronologisch zeer verwarde verhaal over de uitbreiding van de orde in Engeland (zie *Ortus et decursus*, blz. 127, 128) door eenige wijzigingen zeer verbeterd.
3) Omstreeks 24 Juni van het jaar 1398.
4) Dit is gebeurd na 1447, het jaar dat Werner Rolevinck in St. Barbara te Keulen kwam, en vóór 1483, het jaar dat de monniken van het Klooster Domus Sancti Mariae Castri bij Dulmen in Westfalen een afschrift van de werken van Hendrik van Kalkar uit hs. R voltooid hebben.

kom hulpmiddel. Enkele voorbeelden mogen dit verduidelijken: 1. Hendrik van Kalkar vertelt de stichting van St. Barbara te Keulen: De aartsbisschop Walram heeft lang vergeefs naar een geschikte plaats voor het klooster gezocht, maar eindelijk vindt hij de plaats, door Gods tusschenkomst.
Handschrift R heeft hier het volgende (dat wat hier tusschen vierkante haken gedrukt is in het handschrift *doorgestreept*).

Hs. R, fol. 157^v, 158^r:
„tandem nutu Dei pervenit [licet adversantibus sibi in hoc multum dominis canonicis quibusdam parcat eis deus] in hunc locum dictum Sunte Martinsvelt. In quo olim sanctus Severinus [qui ut Dei amicus et sanctus homo haut dubium libenter Cartusienses si tunc fuisset apud se hospitasset pro Cristo] audivit concentus...."

Handschrift C, dat direkt op het autograaf teruggaat, heeft: hs. C, fol. 89^r, 89^v:
„tandem nutu Dei pervenit licet adversantibus sibi in hoc multum dominis canonicis quibusdam, parcat eis deus, in hunc locum dictum Sunte Martinsvelt, in quo olim sanctus Severinus qui ut Dei amicus et sanctus homo haut dubium libenter Cartusienses, si tunc fuisset apud se, hospitasset pro Cristo audivit concentus...."

Dus toen hs. C van het autograaf werd afgeschreven, waren de woorden die nu in hs. R door zijn gestreept waarschijnlijk nog niet doorgestreept.

Handschrift K dat ook direkt op het autograaf teruggaat heeft: fol. 7^v:
„tandem nutu Dei pervenit — — — — — — — —
— — — — — — — — in hunc
locum dictum Sente Mertinsvelt In quo olim sanctus Severinus — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — —
audivit concentus...."

Dus toen K het autograaf afschreef was de betrokken passage wel doorgestreept, ofschoon K er, om welke reden is niet bekend, nog ruimte voor openliet. K zal dus waarschijnlijk jonger zijn dan C. Maar toch gaat K op een oudere lezing van het autograaf terug dan de lezing van hs. R.
Ander voorbeeld: Hendrik van Kalkar heeft de stichting van Monnikhuizen verteld: [1]

Hs. R, fol. 158^r:	Hs. C, fol. 89^v; hs. K, fol. 7^v:
postea [moriente domino et discordantibus inter se filiis] procurante sathana sex annis] sine Cartusiensibus stetit vacua. aliquamdiu	postea moriente domino et discordantibus inter se filiis procurante sathana sex annis sine Cartusiensibus stetit vacua.

Dus toen C en K het autograaf afschreven waren de woorden, die nu in R doorgestreept zijn, waarschijnlijk nog niet doorgestreept en was „sex annis" niet veranderd in „aliquamdiu". In de hss. O_1 en O_2 staat deze passage weer eenigszins anders:

Hs. R, fol. 158^r:	Hs. O_1, fol. 16^v, O_2, fol. 131^v, 2e kolom:
postea [moriente domino et discordantibus inter se filiis] procurante sathana [sex ansine Cartusiensibus stetit vacua. aliquamdiu	postea moriente domino et discordantibus inter se filiis procurante sathana aliquamdiu sine Cartusiensibus stetit vacua.

Het zou dus kunnen dat O_1 en O_2 teruggaan (niet direkt, er moet een tusschenvorm zijn tusschen het autograaf en de handschriften O_1 en O_2, op welken tusschenvorm zij beiden teruggaan) op een redactie van het autograaf waar de woorden: „moriente domino et discordantibus inter se filiis" nog niet door waren gestreept, maar „sex annis" reeds veranderd was in „aliquamdiu".

---

1) Dat wat hier tusschen vierkante haken gedrukt is, is in hs. R *doorgestreept.*

Ik geef nog eenige voorbeelden hiervan, dat een groep handschriften de lezing geeft, die men in handschrift R ondanks de doorstrepingen en veranderingen nog herkennen kan.
Hendrik van Kalkar, sprekend over de strijdvraag of de Kartuizers te ver gaan in het zich onthouden van vleesch, haalt de werken aan van Arnold de Villanova[1] en Johannes Andreas[2]. Het tractaat van Arnold de Villanova is voornamelijk geschreven voor medici en voor theologen; de novella van Johannes Andreas voor juristen.
Nu stonden oorspronkelijk in het autograaf de theologi genoemd onder hen voor wie Johannes Andreas geschreven had, en ze ontbraken bij hen voor wie Arnold de Villanova zijn tractaat samenstelde. Iemand heeft deze vergissing in het autograaf hersteld door „theologi" bij Johannes Andreas door te strepen en het met een kruisje in margine te voegen bij Arnold de Villanova.
Handschrift R heeft dus nu:
hs. R, fol. 163^v: (wat hier tusschen [ ] is gebruikt is in het handschrift doorgestreept):
„Qui (sc. Arnoldus de Villanova) tractatum quem perlegi pulcherrimum fecit pro Cartusiensibus quod bene starent, per hoc medicis suis satisfaciens $^\times$et artistis. Quem et ille honorandus doctor Johannes Andree allegans in novella ut pro eis [theologis] satisfaceret legistis suis et canonistis.

$^\times$theologis.

Maar de handschriften C (fol. 97^r), K (fol. 13^r) en O_1 (fol. 20^v),[3] blijkbaar teruggaand op den nog niet gecorrigeerden vorm van het autograaf hebben deze lezing:
„Qui tractatum quem perlegi pulcherrimum fecit pro Cartusiensibus quod bene starent, per hoc medicis suis satisfaciens et artistis. Quem et ille honorandus doctor Johannes Andree allegans in novella ut pro eis theologis satisfaceret legistis suis et canonistis.

---

1) Arnold de Villanova, *Tractatus contra detrahentes Carthusiensibus propter perpetuam ab esu carnium abstinenciam.*
2) Johannes Andreas, *Novella super librum decretalium tertium.*
3) De tekst van O_2 is hier corrupt.

Bij het volgende voorbeeld is de zaak iets ingewikkelder, maar ook hier blijkt het, dat de groep handschriften C, K, O_1 en O_2 teruggaat op oudere, ongecorrigeerde vormen van het autograaf.

Er is hier in de oorspronkelijke lezing van het autograaf chronologische verwarring. Hendrik van Kalkar spreekt over de uitbreiding van de Kartuizerorde in Engeland tijdens Koning Hendrik II. Hij geeft de gebeurtenissen in deze volgorde:

1. Hendrik II vraagt aan de Grande Chartreuse om mannen naar Engeland te zenden die daar de orde tot bloei kunnen brengen.
2. Hugo van Avalon gaat naar Engeland, wordt prior van het Kartuizer-klooster Witham.
3. Hugo wordt bisschop van Lincoln.
4. Thomas Becket wordt vermoord.
5. Hendrik II sticht als boetedoening drie Kartuizer-kloosters.

De juiste chronologische volgorde is deze:

1. Dood van Thomas Becket.
2. Hendrik II sticht als boetedoening Kartuizer-kloosters.
3. Hendrik II vraagt aan de Grande Chartreuse mannen om Witham tot bloei te brengen.
4. Hugo van Avalon wordt prior van Witham.
5. Hugo wordt bisschop van Lincoln.

De handschriften C, K, O_1 en O_2 geven de oude oorspronkelijke lezing van het autograaf, nl.:

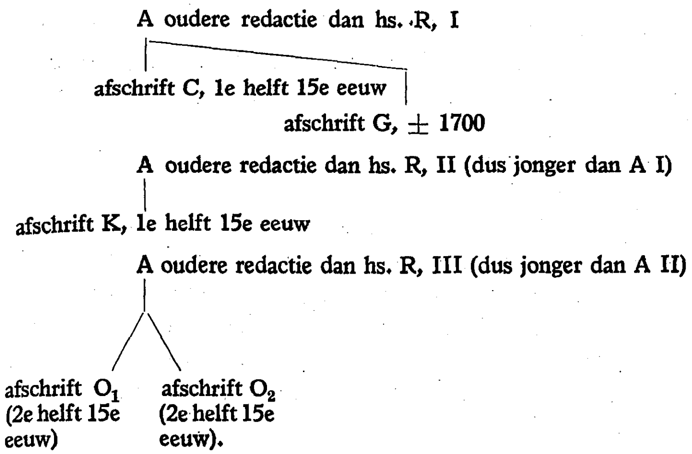
Rex eciam Anglie, audiens venerandam famam ordinis, misit Cartusiam pro personis domum recepturis. Cui missus est pro priore cum sociis homo, nobilis genere, Hugo nomine. Qui, postquam primam domum dictam Wytham longo sancte rexit tempore, Episcopus factus est Lyncolniensis.... Post occisionem eciam non diu *post hoc* sancti Thome Cantuariensis, Regi Anglie protunc a papa iniunctum est, preter alia, tres domos ordinis Cartusiensis facere pro penitencia...." (de cursiveering is van mij).

Maar nadat zij afgeschreven hadden is er een corrector bezig geweest in het autograaf die het onjuiste *post hoc* veranderd heeft in *ante hoc*.

In handschrift R is duidelijk te zien dat, waar nu „ante" staat, eerst een ander woord stond, dat geradeerd is. En de woorden „post hoc" voegde hij met een kruisje in margine in bij de woorden: „cui missus est pro priore".
Handschrift R heeft dus dit:
hs. R, fol. 163ʳ.
Rex eciam Anglie, audiens venerandam famam ordinis, misit Cartusiam pro personis domum recepturis. Cui missus est +pro priore cum sociis homo, nobilis genere, Hugo nomine. Qui, postquam primam domum dictam Wytham longo sancte rexit tempore, Episcopus factus est Lyncolniensis.... Post occisionem eciam non diu *ante hoc* sancti Thome Cantuariensis, enz. (de cursiveering is van mij).

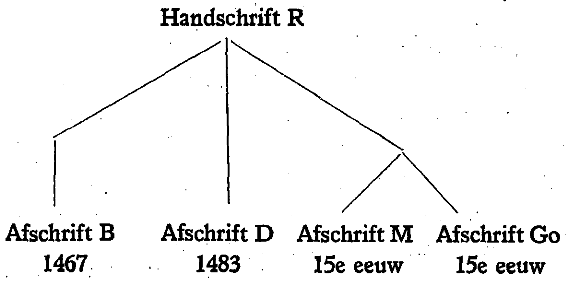
+post hoc.

Men kan dus de handschriften van „Ortus et decursus" als volgt indeelen:
1. Een groep handschriften die teruggaan op oudere lezingen van het autograaf dan handschrift R.
2. Handschrift R, het autograaf in de lezing waarin we het nu bezitten en dat de grondslag is van deze uitgave.
3. Een groep handschriften die teruggaan op handschrift R.
Tot de eerste groep behooren de handschriften C, K, O_1 en O_2 en G; tot de groep die op handschrift R teruggaat behooren de handschriften B, D, M en Go.
Van de eerste groep gaan de handschriften C en K direkt terug op het autograaf, maar op verschillende redacties van het autograaf, handschrift C op een oudere redactie dan handschrift K. De handschriften O_1 en O_2 gaan terug op eenzelfde afschrift. Dat afschrift gaat waarschijnlijk terug op een jongeren vorm van het autograaf dan waar K op teruggaat.
Handschrift G is een zeer jong handschrift dat indirect teruggaat op dezelfde redactie van het autograaf, waar handschrift C op teruggaat.
Wij besluiten dus tot *drie* oudere lezingen van het autograaf, waarvan we afschriften kennen.
Duidt de letter A het woord autograaf aan, dan krijgt men dit beeld:

Handschrift R is dus het autograaf A in zijn definitieven vorm, waarin we het nu bezitten. Werner Rolevinck voegde het bij zijn verzameling werken van Hendrik van Kalkar tusschen 1447 en 1483[1].

Op het autograaf in de redactie van handschrift R gaan terug de handschriften B, D, M en Go. Handschrift D gaat direkt terug op handschrift R. De handschriften B, M en Go indirect. De hss M en Go gaan waarschijnlijk op éénzelfde afschrift terug.

Een afzonderlijke plaats neemt het handschrift L in, afgeschreven door Gobelinus Laridius in 1508, omdat het volgens mededeeling van Laridius zelven teruggaat op twee handschriften, waarvan het een was het „primum originale" door Hendrik van

[1]) Ziet noot 4 op blz. 67.

Kalkar eigenhandig geschreven, dus het autograaf; en het andere een „aliud originale" door Hendrik van Kalkar eigenhandig verbeterd.

Hs. L, fol. 165ʳ:

„Excopiatus est iste tractatulus partim ex primo originali scripto manu huius devote memorie patris Henrici, partim ex alio originali quod ipse correxit manu sua."

Nemen we in aanmerking dat deze Laridius niet de eerste de beste afschrijver was, maar iemand die een voor zijn tijd opmerkelijken aanleg had voor tekstkritiek. Hiervan getuigt zijn uitgave van de Vulgaat in 1530. Hij had voor deze uitgave vijftien oude exemplaren geraadpleegd, ook Hebreeuwsche.

Dom H. Quentin in zijn „Mémoire sur l'établissement du texte de la Vulgate"[1], deze uitgave besprekend, merkt op: „La ferme critique de Gobelinus Laridius est une exception à son époque".

Voor zijn uitgave van de werken van Hendrik van Kalkar heeft Laridius zich ook de moeite gegeven zooveel handschriften te vergelijken als hij bemachtigen kon, getuige zijn voorrede, waarin hij vertelt hoe hij uit andere Kartuizer-kloosters handschriften leende om zijn verzameling brieven van Hendrik van Kalkar te completeeren.[2]

Voor zijn afschrift van „Ortus et decursus" achtte hij dus vermoedelijk het autograaf alleen niet voldoende, waarschijnlijk om de vele doorstrepingen en wijzigingen die daar, zooals we zagen, in den loop der tijden in waren gekomen.

Wat Laridius bedoelt met het „aliud originale quod ipse (sc. Hendrik v. Kalkar) correxit manu sua" is mij niet bekend. Er is iets bevreemdends in de uitdrukking „aliud originale". Het zou dus een handschrift moeten zijn waar Hendrik van Kalkar eigenhandig correcties in heeft gemaakt.

Is soms een van de handschriften, die ik heb gebruikt, dat bewuste handschrift, door Hendrik van Kalkar verbeterd? Dan komt handschrift K hiervoor het meest in aanmerking. Wat den

---

1) Quentin, *Mémoire*, p. 121—127.

2) Hs. L, fol. Aᵛ.
Zie ook het hoofdstuk: Biographische Inleiding, blz. 4, n. 2.

tekst betreft: er is dikwijls overeenstemming tusschen de lezing van handschrift K en handschrift L.
Handschrift K is zeer oud, en is afkomstig uit St. Barbara te Keulen. Het zou dus kunnen dat het een afschrift was, daar gemaakt, toen Hendrik van Kalkar nog leefde, in welk afschrift hij dan zelf eigenhandig het een en ander verbeterd zou hebben. Inderdaad komen er in K een paar verbeteringen voor, waarvan het handschrift lijkt op dat van het autograaf[1]. Maar met zekerheid concludeeren: „handschrift K is het „aliud originale" door Laridius genoemd, is daarom nog niet geoorloofd. De verbeteringen in K zijn met heel kleine letter aangebracht en het is heel wel mogelijk dat we hier niet de hand van Hendrik van Kalkar hebben, maar de hand van den afschrijver zelf, die met kleine letters vergeten woorden in margine bij heeft gevoegd.
Uit dit alles blijkt nu, dat hs. R, het autograaf in den vorm waarin wij het nu bezitten, waarschijnlijk niet zuiver meer de tekst is die Hendrik van Kalkar van zijn tractaat naliet.
Toch leek het het beste, handschrift R als grondslag van deze uitgave te nemen.
Andere mogelijkheden waren geweest:
1. Het oorspronkelijke autograaf te reconstrueeren uit handschrift R, met behulp van die afschriften die op oudere vormen van het autograaf teruggaan. Dit leek mij te gewaagd.
2. Handschrift L uitgeven. De tekst-critische gaven van den afschrijver maakten dit denkbeeld aantrekkelijk. Maar aan den anderen kant — het is niet opgelost wat bedoeld is met het „aliud originale" waarvan Laridius toch gedeeltelijk heeft afgeschreven en daardoor blijft de onzekerheid omtrent handschrift L nog groot.
Voor handschrift R pleitte het volgende:
1. Het is het autograaf, hoewel dan eenigszins gewijzigd.
2. Ondanks die wijzigingen geeft het een zeer goeden tekst.
3. Het bijvoegen van varianten van die afschriften die op de oudere lezingen van het autograaf teruggaan, maakt het toch

---

[1]) Nl. op fol. 6^r, 15^r en 16^v.

mogelijk te zien hoe waarschijnlijk de vroegere lezing is geweest. In verband hiermede meende ik *alle* varianten mede te moeten deelen van de handschriften: C, K, O_1 en O_2.
Ook van het merkwaardige handschrift L zijn alle varianten opgenomen.
Van handschrift G dat zeer laat is afgeschreven, en van de handschriften B, D, M en Go, die op handschrift R teruggaan, zijn alleen die varianten medegedeeld die historisch belang hebben, of die de tekst van hs. R verduidelijken.
In de wijze van uitgave heb ik mij gehouden aan de „Regels voor het uitgeven van Historische Bescheiden, vastgesteld door het Historisch Genootschap te Utrecht."

BIJLAGE

Le Couteulx betoogt in de Annales[1] dat het zeer wel mogelijk is, dat Hendrik van Kalkar de schrijver is geweest van de kroniek die ik in dit werk aanduid als „De Kroniek Quoniam" en die ook wel bekend is onder den naam: „Chronicon (of Chronica) priorum maioris Cartusiae"[2]. Dit is een kroniek die de geschiedenis bevat van de drie en twintig eerste priors van de Grande Chartreuse en die dus eindigt met den dood van prior Helisarius in 1367.

Het betoog van Le Couteulx volge hier: „Autor vero huius Chronici, ait noster Garnefeldt, quaeritur et indagatur. Quis ille? Si dixero me nescire: lector jure indignabitur. Quid ergo? In tanta rerum caligine lumen aliquod poterit affulgere. Lumen? Imo vero. Autorem igitur huius opusculi constituo venerabilem P. Henricum Kalkar, Priorem Cartusiae Coloniensis; idque ex triplici conjectura:

I. Quia sub ipsius nomine in quibusdam bibliothecis Cartusianorum hic libellus reperitur, legitur, asservatur; ut videre licet in Provincia Franconiae apud Buxianos Cartusienses.

II. Quoniam floruit eo tempore, quo Chronicon est finitum, id est anno Domini 1367. Et quia sub Generali, qui post hunc annum Ordini praefuit[3], gravissimo schismate Ecclesia et familia nostra scissa est, ipse ulterius noluit producere Chronicon inchoatum, sed posteris relinquere continuandum.

III. Quandoquidem P. Kalkar saepiuscule in Majori Cartusia

---

1) Le Couteulx, *Annales*, VI, p. 3.

2) Zie het Hoofdstuk: Het tractaat „Ortus et decursus ordinis Cartusiensis", blz. 47 en volgende. Daar wees ik er reeds op, blz. 47, n. 2 dat de naam „*Chronicon (-ca) priorum maioris Cartusiae*" tot vergissingen aanleiding kan geven daar met dienzelfden naam ook aan wordt geduid een latere kroniek die een uitbreiding en voortzetting is van de kroniek „*Quoniam*".

3) Dom Guillaume de Raynal. Prior v. d. Grande Chartreuse van 1367—1402.

interfuit Capitulo generali: facili negotio potuit adipisci ea quae ad rem videbantur, tam ab ipso Monacho collectore (cuius in Praefatione mentionem facit[1]) quam ab aliis Patribus in Historia nostra graviter versatis. Haec mea est conjectura. Si quis aliter probaverit, non reluctor."

De argumenten II en III zijn zeer zwak.

In argument II wil Le Couteulx vooral voorkomen de mogelijke tegenwerping: „Maar waarom zou Hendrik van Kalkar die tot 1408 leefde en tot in het laatst van zijn leven schreef, deze kroniek der priors van de Grande Chartreuse niet hebben voortgezet na 1367?"

De redeneering van Le Couteulx, dat Hendrik van Kalkar dit nagelaten zou hebben om niet over het schisma te behoeven spreken, lijkt mij ver gezocht en geenszins bewijsbaar.

In argument III is ten eerste de uitdrukking „saepiuscule" wel wat sterk, want Hendrik van Kalkar is slechts tweemaal in de Grande Chartreuse geweest[2]. En dan, wat hier gezegd wordt kan evengoed gezegd worden van ieder ander die de Grande Chartreuse heeft bezocht.

Het eerste argument heeft meer waarde: Er zouden dus eenige handschriften zijn waarin dit werk staat op naam van Hendrik van Kalkar. Dit *eenige* (in quibusdam bibliothecis) wordt eenigszins verzwakt doordat Le Couteulx slechts één klooster noemt. „in provincia Franconiae apud Buxianos Cartusienses" dat moet zijn het klooster: „Aula Beatae Mariae" te Buxheim. Dat bedoelde handschrift van Buxheim heb ik niet kunnen vinden. Ik kan daarom niet oordeelen over de juistheid van Le Couteulx' mededeeling. De uitdrukking: „videre licet" wekt het vermoeden dat Le Couteulx het zelf ook niet heeft gezien maar op het gezag van anderen afgaat.

---

1) In de Voorrede leest men namelijk:
„Ceterum tamen unus monachorum dicte domus [magne Carthusie] librariam ac instrumenta ad dictam domum pertinencia custodiens, dicta instrumenta ex certa causa perlegens, in eis alios infrascriptos priores descriptos invenit, eosque cum anno Domini ibidem descripto ad partem annotans posteris nunciare curavit." Zie Wilmart, *La Chron. des Prem. Chartr.*, p. 3.

2) Zie hoofdstuk: Biographische Inleiding, blz. 21.

Maar zelfs al mocht blijken dat in dat Buxheimsche handschrift inderdaad de kroniek „Quoniam" in haar oorspronkelijken vorm, dus eindigend met het jaar 1367, op naam staat van Hendrik van Kalkar dan zouden we toch in meerdere, andere handschriften hetzelfde moeten vinden eer we iets met zekerheid mochten concludeeren.

En de handschriften die ik van de kroniek „Quoniam" zag zijn alle anoniem. Dat zijn handschriften uit Coblenz (nu in Berlijn)[1], uit Axpach (nu in Weenen)[2] uit de Grande Chartreuse (nu in Grenoble)[3], uit de Chartreuse Mont-Dieu (nu in Charleville)[4], uit het klooster Mariënborn bij Arnhem (nu in Arnhem)[5] en uit het Kartuizer-klooster Vallis S. Spiritus te Gosnay (nu in Brussel)[6]. In de eerste vier komen de beide historische werken: de kroniek „Quoniam" en het tractaat „Ortus et decursus" voor en wordt Hendrik van Kalkar nadrukkelijk vermeld als schrijver van „Ortus et decursus" terwijl „Quoniam" anoniem is. In het handschrift van Arnhem komt „Ortus et decursus" niet voor. In het handschrift van Gosnay zijn beide anoniem.

Bovendien schijnt men in de Kartuizer-orde bij Hendrik van Kalkars leven slechts één werk van zijn hand over de geschiedenis der orde te hebben gekend. Johannes Dotzheim nl. in een brief van ± 1405 aan Hendrik van Kalkar eenige woorden uit „Ortus et decursus" citeerend, zegt (hs. L, fol. 37^v) „in tractatu vestro de ordine nostro". Johannes Dotzheim blijkt dus niet te weten van een ander werkje over de orde, ook door Hendrik van Kalkar geschreven.

Wanneer men de beide teksten leest blijkt de veronderstelling van Le Couteulx wel heel onwaarschijnlijk. Er is nl. in de teksten zelve niets wat het vermoeden op zou kunnen wekken dat één schrijver de beide werkjes heeft geschreven. Integen-

---

1) Preussische Staatsbibliothek te Berlijn, Ms lat. quart. 704, fol. 55^r—80^r.
2) National-Bibliothek te Weenen, Cod. 4259, fol. 1^r—12^r.
3) Stadsbibliotheek te Grenoble, no. 420, fol. 27^r—44^r.
4) Bibliothèque municipale de Charleville, no. 44, fol. 1—60.
5) Stadsbibliotheek te Arnhem, Ms. 8, fol. 12^r—31^r.
6) Bibliothèque Royale de Belgique Inv., no. 11925, 28 Cat., no. 3852.

deel, de verschillen zijn zeer groot. Wel vermoed ik dat Hendrik van Kalkar „Quoniam" gekend en als bron gebruikt heeft[1].

Het zou mij niet verwonderen als het handschrift van Buxheim waar Le Couteulx op doelt bleek te bevatten *niet* de eigenlijke oorspronkelijke kroniek „Quoniam" maar de reeds meermalen door mij genoemde *uitgebreide en verlengde kroniek „Quoniam"*[2] Deze begint nl. met de woorden: „Quoniam attestante scriptura", maar eindigt met de woorden: „Haec ex scriptis Henrici Calcar"[3]. Deze kroniekschrijver heeft nl. groote stukken uit „Ortus et decursus" aan de kroniek „Quoniam" toegevoegd. Ook het slot is aan „Ortus et decursus" ontleend, vandaar deze woorden: „Haec ex scriptis Henrici Calcar". Mij dunkt dat dit „explicit" heel licht de aanleiding heeft kunnen zijn tot vergissingen.

Een kleine verwarring met betrekking tot deze zelfde kroniek „Quoniam" en Hendrik van Kalkars „Ortus et decursus" is de aanleiding geweest tot deze woorden van Moll in de „Kerkgeschiedenis van Nederland voor de Hervorming"[4].

„In het laatst der veertiende eeuw schreef Hendrik van Kalkar: De ortu et progressu ord. Carthus.... Wellicht is het bewaard in een hs dat vroeger aan het klooster Mariënborn bij Arnhem behoorde en nu in de bibliotheek van genoemde stad berust. Het bevat: Chronica priorum domus Carthus, 1086—1367". Moll heeft dus gemeend dat het handschrift van de kroniek „Quoniam" in de stadsbibliotheek te Arnhem een handschrift kon zijn van „Ortus et decursus". Moll heeft nl. „Ortus et decursus" zelf nooit gezien en zoo is deze vergissing ook te verklaren.

Eindelijk is er in de negentiende eeuw een groep schrijvers

---

1) Zie het Hoofdstuk: Het tractaat Ortus et decursus ordinis Cartusiensis", blz. 47, 48 en 50.

2) Zie: idem, blz. 50 en vv.

3) Zie: Martène—Durand, *Vet. Script. ampl. Coll.,* VI, p. 216.

4) Moll, *Kerkgeschiedenis van Nederland,* II, ii, blz. 119 (1).

die, een lijst gevende van de werken van Hendrik van Kalkar, daarin noemen: „Ortus et decursus ordinis Cartusiensis" *en* „Chronicon priorum maioris Cartusiae".

Terwijl dus de oudere bibliografen, zooals Petraeus, Trithemius en Harzheim[1], over een „Chronicon" niet spreken, wordt in de negentiende eeuw vrij algemeen een „Chronicon priorum majoris Cartusiae" aan Hendrik van Kalkar toegeschreven[2] nl. door:

1. Gence in de „Biographie Universelle Michaud[3], 1818.
2. E. G. in de: „Nouvelle Biographie Générale[4], 1861.
3. K. Hirsche in „Prolegomena zu einer neuen Ausgabe der Imitatio Christi[5], 1873.
4. J. G. R. Acquoy in: Een weinig bekend gedicht van Hendrik van Kalkar[6], 1885.
5. Kessel in het Kirchenlexicon[7], 1885.
6. M. Heimbucher in „Orden und Kongregationen.[8]

Bij geen van die allen blijkt bekendheid met de veronderstelling van Le Couteulx. Ik vermoed dat zij daar geheel onafhankelijk van zijn.

Hun meening berust dan ook niet op een handschrift uit Buxheim, maar op een handschrift afkomstig van het Kartuizerklooster: Domus Capellae bij Edingen (Enghien), nu zich bevindend in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel, als deel van de codex 14069—14088 (bij van den Gheyn, no. 2190 (14069—'88). Het heet: „Chronica priorum maioris Cartusiae"[9]

---

1) Zie over hunne opgaven: Hoofdstuk: Biographische Inleiding, blz. 27 en 28.

2) Mulder, *N. N. Biogr. Woordenboek*, IV, 1918, i.v. Kalkar wijst er op dat het niet vaststaat dat H. v. K. de schrijver is van een „Chronicon Majoris Cartusiae".

3) Tome 22, p. 224—225.

4) Tome 27, p. 383—385.

5) Bd. I, S. 519.

6) *Archief voor Nederl. Kerkgesch.*, I, 1885, p. 350.

7) *Wetzer und Welte's Kirchenlexicon*, V, 1885, i.v. Heinrich Calcar.

8) Heimbucher, *Orden und Kongregationen*, I, S. 260.

9) Dit is no. 16 van de Codex, no. 14 is: Libellus quidam devotus copulatus a quodam devoto cartusiensi domus Gelrie = de Imitatione Christi, lib. I, cap. 1—19, lib. II en lib. III. (Van de Gheyn, *Catalogue des Manuscrits*, III, p. 338, 339.) Het zijn deze woorden in verband met de woorden

en volgens de bovengenoemde auteurs eindigt het met de woorden:
„Compilata sunt haec a. M. Kalkar sub anno 1398 circa festum B. Johannis Baptiste. Nu valt het onmiddellijk op dat deze datum de datum is van de voltooiïng van „Ortus et decursus ordinis Cartusiensis"[1].
Zelf heb ik dit handschrift niet kunnen zien[2]. Het Incipit is volgens mededeeling van de Brusselsche bibliotheek: „Quoniam attestatione scriptor"[3]. Zekerheid kon ik dus in deze quaestie niet krijgen, maar ik durf wel uit te spreken als een zeer sterk vermoeden dat dit bewuste: „Chronicon priorum majoris Cartusiae" is — de met stukken uit „Ortus et decursus" uitgebreide en verlengde kroniek „Quoniam" waarvan, zooals ik reeds opmerkte, toen ik over het handschrift van Buxheim sprak[4], de slotwoorden zoo licht aanleiding kunnen geven tot vergissingen.
De laatste woorden van deze kroniek, zooals zij gedrukt is bij Martène en Durand[5] zijn: Haec ex scriptis Henrici Calcar. En daaraan gaan vooraf de woorden: „Benedictus ergo sit ille qui illos benedixerit, et hic in gratia et alibi in gloria...." nl. het begin van den laatsten zin van „Ortus et decursus". Ik vermoed dat deze verlengde kroniek „Quoniam" in dit Brusselsche handschrift[6] als slot heeft de slotwoorden van „Ortus et decursus" met de dateering anno 1398 circa festum beati Johannis Baptiste er bij.
Er zou dus hier geen kwestie zijn van een Chronicon priorum

---

onder het Chronicon: compilata sunt haec a M. Kalkar sub anno 1398 circa festum beate Johannis Baptiste, die aanleiding hebben gegeven tot de veronderstelling (die nu door niemand meer wordt verdedigd) dat Hendrik van Kalkar de schrijver zou zijn geweest van de „Imitatio Christi". Zie Hoofdstuk Biographische Inleiding, blz. 30.

1) Zie Ortus et decursus, blz. 141.
2) De beide malen dat het te mijnen behoeve in Brussel werd opgevraagd in September 1928 en in Maart 1929 was het uitgeleend.
3) Medegedeeld in een brief aan de administratrice van de Universiteitsbibliotheek te Utrecht, van 21 Maart 1929.
4) Zie deze Bijlage, blz. 80.
5) *Veter. Script. Ampl. Coll.*, VI, p. 216. Martène—Durand.
6) Martène—Durand drukten een handschrift uit Saint-Laurent te Luik.

majoris Cartusiae, geschreven door Hendrik van Kalkar, maar we zouden hier hebben de omstreeks 1409 door een onbekenden kroniekschrijver uit de kroniek „Quoniam" en „Ortus et decursus" samengestelde *verlengde* kroniek Quoniam, waarvan de slotwoorden de vergissing deden ontstaan, dat men hier te maken zou hebben met een werk van Hendrik van Kalkar[1].

Ten slotte zij hier nog gewezen op een mededeeling van S. Autore in zijn artikel over Hendrik van Kalkar, Dictionnaire de Théologie Catholique, 1911: „Un dernier ouvrage de dom Eger porte le titre de Speculum Carthusianorum. Il a été composé dans les premières année's de la vie religieuse de son auteur et une copie de l'année 1378 se trouve dans le codex no. 14082 de la bibliothèque de Bruxelles, dite de Bourgogne."
Hier is dus weer sprake van hetzelfde Brusselsche handschrift 14069—14088 (v. d. Gheyn 2190), waarvan ik vermoed dat het de verlengde kroniek Quoniam bevat. Dit is niet de meening van Autore, die, zooals ik meedeelde in het hoofdstuk: Het tractaat „Ortus et decursus ordinis Cartusiensis", blz. 51, noot 1, in de verlengde kroniek Quoniam het werk ziet van Martène en Durand, de Benedictijnen die in het begin der achttiende eeuw de „Veterum scriptorum Amplissima Collectio" bijeen brachten. Autore licht zijn mededeeling niet verder toe. Ook hierin zal pas zekerheid verkregen zijn als ik het bewuste handschrift heb kunnen zien. Ik vermoed dat ook dit „Speculum" waar Autore van spreekt niet anders is dan de verlengde Kroniek Quoniam, ofschoon het jaartal 1378, dat Autore opgeeft, wel bevreemdend is.

---

1) Van de Gheyn, *Catalogue des Manuscrits de la Bibl. Royale de Belgique*, Brux., 1906, III, p. 339, het handschrift beschrijvende, heeft bij den naam „*Cronica priorum maioris Carthusiae*" deze noot: Voir Martène, Veterum Scriptorum amplissima Collectio, t. VI, Paris, 1729, Col. 113 seqq. Dus hij verwijst hier ook naar de *verlengde kroniek* „Quoniam".

ORTUS ET DECURSUS ORDINIS CARTUSIENSIS

INCIPIT ORTUS ET DECURSUS ORDINIS CARTUSIENSIS[a]

In Cristo Jhesu noverint qui pie velint[b], ortum et decursum a trecentis et quatuordecim[c] hactenus[d] annis, ordinis Cartusiensis[e], Dei misericordia in domibus et personis continue incrementum sanctum recipientis.

Anno Domini millesimo octuagesimo secundo et circa, horrenda nimis et deflenda fuit in ecclesia tristicia, calamitas[f] et miseria, ex guerris adinvicem principum, oppressionibus pauperum, rapinis et incendiis, devastacionibusque ecclesiarum, villarum et urbium, et hoc propter Pape protunc et Imperatoris dissidium[1]; clero vivente sine gloria; religiosis sine regula; fide currente modica; caritata rara; spe resurrectionis et futuri judicii quasi nulla. In quorum omnium vindictam malorum, eciam tunc, manu Domini, pervenerunt Turci, usque ad partem maris Mediterranei, ultra Greciam, quod brachium dicitur Sancti Georgii[g], cum magna strage Cristianorum et blasphemia fidei ac sanctorum contumelia locorum.

Et o, o, utinam pie Jhesu nunc similia non essent[h] mala nec

---

a. C Incipit libellus de cursu Ordinis Cartusiensis. O_1 Incipit ortus et decursus Ordinis Carthusiensis editus a Magistro Hainrico Calcar eiusdem ordinis. O_2 Incipit ortus et decursus Ordinis Carthusiensis editus a Magistro Henrico Calcar. B Incipit ortus et decursus Ordinis Carthusiensis editus a venerabili patre Heinrico de Kalkar ordinis eiusdem quondam priore. Qui obiit anno Domini millesimo quadringentesimo octavo. G. Tractatus venerabilis patris nostri Henrici de Kalkar de ordine Cartusiensi.
b. O_2 velint pie.
c. O_2 a trecentis annis et quatuordecim.
d. C hactenus ontbr.
e. O_2 Carthusiensium.
f. L tristicia et calamitas.
g. O_2 quod bracchium Sancti Georgii dicitur.
h. O_1 essent ontbr.

---

[1]) De schrijver doelt hier op den Investituur-strijd.

peiora vel maiora[a], et hoc propter detestandum scisma. Propter quod, heu, heu, Sancta Mater Ecclesia biceps videtur facta, hoc est duorum capitum, vel achephala, hoc est[b] sine capite: uno papa. Sedet igitur in tristicia, ut[c] desolata, civitas, olim diviciis sanctis plena, gencium domina[1]. Nec est qui consoletur eam, nisi tu Deus, vel aliquis quem tu miseris de tuis. Sicut protunc scilicet[d] quando vir egregius Papa Urbanus secundus[e2], malis illis non cessantibus, paterna motus misericordia, pro ea restauranda tandem transalpinavit in Galliam[f] de Roma apud Clarum Montem[3] in Alverna[4], celebrans concilium, convocatis circiter trec||entis et decem tam episcopis quam abbatibus et de clero prelatis et doctis multis. Ubi quamplurimis pro ecclesia salubriter ordinatis, principibusque et aliis pacificatis, persuasit, intimavit et cum indulgenciis sollempnizavit passagium Terre Sancte, obtente post hoc breviter gloriose. fol

Sed ecce in tenebrosis ex perfidia maxime illis ecclesie quassacionibus, Dei misericordia, nova lux pro fide[g] orta est[h] Parisiensibus, apud quos protunc concursus[i] fuit studencium omnium que sub cristianismo sunt nacionum. De illo scilicet quatriduano[j] mortuo[k5], qui factis pro se una die funeralibus, secunda

a. C nec peiora vel maiora ontbr.
b. hoc est staat in margine.
c. Ut staat boven den regel.
d. scilicet staat in margine.
e. Urbanus secundus is onderstreept.
f. O_2 de Roma in Galliam.
g. L pro fide ontbr.
h. C est orta.
i. O_2 concursus protunc.
j. Aan het woord quatriduano is te zien dat er eerst iets anders heeft gestaan. Het lijkt of quatriduario veranderd is in quatriduano, C quatriduario, K quatriduario, O_1 quatridua°, O_2 quadriduano.
k. O_2 mortuo ontbr.

[1]) Herinnering aan Thren. 1 : 1: „Quomodo sedet sola civitas plena populo: facta est quasi vidua domina gentium.
[2]) Urbanus II, 1088—1099.
[3]) Clarus Mons = Clermont.
[4]) Alverna = Auvergne.
[5]) Degeen, om wien heen deze legende is ontstaan, is een zekere Raymond, een zeer gezien doctor in de theologie en kanunnik van Notre-Dame, die gestorven is in 1082.

die sepeliendus, ad justum se Dei judicium vocatum, tercia[a] judicatum, quarta clamavit dampnatum, prout hoc apud Cartusienses communiter[b] reperitur scriptum.
Hoc enim terribile factum[c] et prodigiosum[1], resurrectionem mortuorum et futurum judicium audientibus tunc et videntibus, quorum post hoc de hoc in omnem terram exivit sonus eorum[2], fidelissime docuit exspectandum, suo horrore timorem incuciens et terrorem omni homini penitenciam agendi, statumque et vitam emendandi.
Apparicione consimili status eciam Benedictinorum aliquot annis ante illud factum Parisiense[d] salubriter fuit reformatus, per quosdam post hoc strictissime regulam suam servantes, qui mutato nomine et habitu, dicti sunt Cluniacenses. Reversus est enim[e] quidam magnus inter eos, nomine Euticius, post mortem, dicens: „Deo gracias, Sciatis fratres quia in hiis XL annis unum tantum diem non memini me cibum sumpsisse, nisi prius flevissem. Hodie autem, sublato merore, consolatus est me Dominus, et inter choros angelorum tribuit michi requiecionis locum" || Hec dicens perpetue requievit in pace. Hec in Speculo Hystoriali[3]. Fratres igitur illi, hoc ab homine longe vere mortuo audientes, timorati in Domino, rigidissime vixerunt, et posteri eorum

---

a. L tercia die.
b. O_2 reperitur communiter.
c. O_2 factum ontbr.
d. parisiense staat in margine.
e. O_2 enim ontbr.

---

[1]) Hoc enim terribile.... enz. tot: vitam emendandi (regel 9). Deze zin is niet duidelijk van constructie. Men zou hem zóó kunnen paraphraseeren: „Dit vreeselijke en bovennatuurlijke feit heeft getrouwelijk verkondigd aan hen die het toen hoorden en zagen en die het later over de geheele wereld verspreidden, dat de opstanding der dooden en het toekomstig oordeel verwacht moest worden. En dit feit boezemde door zijne verschrikking vrees in aan alle menschen, en de schrik van boete te moeten doen en zijn leven te moeten verbeteren."
[2]) Ps. XVIII : 5.
[3]) Vincentii Bellovacensis, *Bibliotheca Mundi*, T. IV, *Speculum historiale*, Editie van de Theologi Benedictini Collegii Vedastini, Duaci, Anno 1624. Liber 24, Cap. 59, p. 982, 983.

aliquamdiu, post quos et[a] venerunt Grandimontenses[1], eciam strictius ob hoc viventes[b].

Scriptum eciam habent Cystercienses in libro exemplorum, qui dicitur Cesarius[2], de quodam studente Parisius[3] ad vitam revertente.

---

a. L et ontbr.
b. O_2 viventes ob hoc.

---

1) Grandimontenses = Orde, gesticht in 1073 door Stephanus van Thiers.
2) Caesarius v. Heisterbach, *Dialogus miraculorum*, editie: Strange, Coloniae, Bonnae et Bruxellis, 1851, Distinctione Prima. Capitulum 32, p. 36—39.
3) 4—10 op p. 91: de quodam studente — emendantibus. Het verhaal is hier niet geheel duidelijk. Hendrik van Kalkar heeft de volgorde van Caesarius niet gehouden en heeft het verhaal sterk bekort.
Caesarius vertelt van een lateren abt van Morimond, die als student te Parijs zeer dom was. Eens, toen hij ziek was, kwam de duivel en verleidde hem er toe een wonder-steen van hem aan te nemen. Als de student dien steen in zijn hand zou houden, zou hij knap zijn. De student verbaast nu ieder door zijn knapheid. Hij wordt doodziek, bekent een priester zijn verbond met den duivel en gooit den steen weg.
„Quid plura? Defunctus est clericus, et corpus eius positum in ecclesia, ordinatis circa feretrum scholaribus, qui more christiano psalmos decantarent. Daemones animam tollentes et ad vallem profundam, terribilem, fumumque sulphureum evaporantem, illam portantes, ordinabant se ex utraque parte vallis; et qui stabant ex una parte, animam miseram ad similitudinem ludi pilae projiciebant, alii ex parte altera per aera volantem manibus suscipiebant."
God doet de kwelling ophouden en de ziel keert in het lichaam terug. In het gesprek dat de „monachus" en de „novicius" over dit wonder houden, vertelt de „monachus": „Postea propter meritum vitae, suscitatus factus est Abbas in Morimundo, in una de quatuor primis domibus, vir sanctus et justus. De quo cum interrogassem praedictum Hermannum Abbatem, si viderit illum aliquando ridentem, quia de resurgentibus dicitur, quod ridere non soleant; respondit: Scias me hoc ipsum in illo considerasse, nec potui deprehendere in gestibus eius nutum quidem levitatis, tantae erat gravitatis, tantae longanimitatis; nunquam illum vidi nec quidem subridentem, neque verba levitatis proferentem."
De „novicius" vraagt dan: „Miror si aliquid dixerit de forma et virtute animae." De „monachus" antwoordt: Etiam; asserebat enim animam suam fuisse tanquam vas vitreum et sphaericum, oculatam retro et ante, plurimum habuisse scientiae, vidisse universa. Nam scholaribus circa feretrum sedentibus, quaecunque activaverant, manifestavit. Vos, inquit, tesseribus lusistis; vos invicem capillis vos traxistis; vos diligenter psallebatis.

Cui anima sua post eius a corpore solucionem ut globus apparuit cristallinus; quo quasi undique oculato mirabilia vidit, eciam in occulto, facta a circumsedentibus suo[a] feretro, prout eis postea dixit in aperto. Anima igitur illa, satis a demonibus in modum pile de loco ad locum inter montana projecta, cruciata, corpori tandem est reddita. Ipse autem post hoc, religionem intrans Cysterciensem, ita profecit virtutibus, nunquam ridere visus[b], quod Abbas Morimundi, unius de quatuor claustris eorum principalibus[1], est effectus[c], multis de fratribus post hoc et ob hoc se in vita emendantibus.

Quantam autem[2] reformacionem statuum et vitarum fecerit[d] in universali ecclesia sentencia illa dampnacionis Parisiensis, apparebit infra.

Vir enim[e] venerabilis, *Bruno*[f][3] nomine, oriundus de Colonia sancta Teutonie, nobilis genere, theologus egregius et canonista precipuus, tunc presens, animavuertens clamores illos parisienses[g] non illi dampnato ad salutem fuisse, sed sibi et aliis coaudientibus a Deo datos, pro mutacione status atque vite. Concepit tunc spiritu Jhesu Cristi per artam viam, qui[h] ducit ad vitam, post hoc incedere, postergans amplam, que sepius ducit ad mortem; per quam et ipse et dampnatus ille[i] satis legaliter ‖ diu videbantur incessisse. Assumptis igitur sibi diversorum statuum

---

a. suo staat in margine.
b. O_2 visus est.
c. O_2 effectus est.
d. C fecit.
e. C igitur i.p.v. enim.
f. Bruno is onderstreept.
g. O_2 parisius.
h. O_2 viam ire que.
i. O_2 ille ontbr.

---

1) Quatuor claustra principalia: La Ferté, Pontigny, Clairvaux, Morimond.
2) Quantam autem.... Hier keert de schrijver terug tot het anastasisverhaal op p. 88, 89.
3) S. Bruno, geboren te Keulen tegen 1035, † 1101. Stichter van de Kartuizerorde, 1084.

viris, eiusdem sancte intencionis: Magistro scilicet Lauduino[1], magne litterature viro, Hugone[2], quodam seculari presbitero, duobus canonicis regularibus[3] et duobus honestis laycis[4], divertit pro inhabitando heremitorium ad sancte fame virum Hugonem Gracianopolitanum[5] Episcopum[6]. Visitato eciam in via[a] quodam devoto heremita, pro via domini ab eo experiencius indaganda. Episcopus igitur, audito ab eis quod contigit Parisius, sanctoque eorum proposito, perpendens, quod et ipsi septem sunt, ad memoriam revocat, quod sibi[b] proxime per visionem ostensum fuerat: Apparuerunt enim sibi septem stelle, ipsum ducentes ad quendam solitudinis[c] locum, inquo et Dominum construere[d] sibi viderat habitaculum. Sicque senciens[7] eos mistice a Deo[e] vocatos et spiritu Dei sibi adductos, ducendosque in locum premonstratum ab angelis, haut dubium eorum, de quibus Dominus in Evangelio: „Angeli eorum in celis semper vident faciem Patris mei,"[8] ut lapides vivos in habitacu-

---

a. K in via eciam.
b. O_1 sibi ontbr. O_2 sibi ontbr.
c. O_1 locum salitudinis O_2 locum solitudinis.
d. C sibi construere. O_2 sibi construere.
e. O_2 a Deo ontbr.

---

1) Lauduinus, geboren te Lucca in Toscane, † 1100. Prior van de Grande Chartreuse, 1090—1100.
2) Hugo, genoemd Capellanus, † 1131.
3) Stephanus van Bourg en Stephanus van Die.
4) Andreas en Garinus.
5) Gracianopolitanus = van Grenoble.
6) S. Hugo van Grenoble, geboren 1053, † 1132. Bisschop van Grenoble, 1080—1132.
7) 12—2 op p. 93. Sicque senciens — gratanter accepit. De hoofdzin is: Sicque electos ipsos gratanter accepit etc. De tusschenzin: senciens—hominibus—zou men zóó kunnen paraphraseeren: Voelende dat zij op bovennatuurlijke wijze door God geroepen waren en door Gods geest tot hem gevoerd waren; en voelende dat hij hen voeren moest naar de plaats die hem vooraf getoond was, zonder twijfel door de engelen van hen van wie de Heer in het Evangelie zegt: „hunne engelen in de hemelen zien altijd het aangezicht mijns Vaders," voelende dus dat hij hen daarheen voeren moest als levende steenen, tot een woonplaats en tabernakel, waar God met de menschen woont — heeft hij hen ontvangen, enz.
8) Matth. 18 : 10.

lum et „tabernaculum Dei cum hominibus,"[1] electos ipsos gratanter accepit, et reverenter in personam Domini fovit et educavit, usque ad consummacionem oratorii et cellarum pro ipsis, ac[a] aliorum necessariorum. Ubi et sepe cum eis vixit, licet tantus dominus, ut famulus humilimus; ita ut[b] eciam loturam scutellarum cuidam prelato religioso, ibidem secum ex devocione commoranti, preriperet[2]; tandem ex eis factum unus.

Unde in Speculo Hystoriali[c][3]: „Bruno nacione Teutonicus, ex urbe Colonia, litteris apprime eruditus, Remensis ecclesie Canonicus, et scolarum magister, relicto seculo, heremum Cartusie
153r fundat, || propositumque monastice conversacionis satis arduum instituit. Huius sancti propositi coaptator, existens bone memorie Hugo Gracianopolitanus Episcopus, ab eodem Brunone habitum monasticum sumpsit[d], cunctisque ibi[e] habitantibus insigne exemplum prebuit."

Anno igitur Domini[f] MLXXXIV, circa festum Johannis Baptiste[g][4], cepit[h] ordo Cartusiensis in heremo Cartusie, sub Gregorio Papa VII[5], cui breviter[i] successit Papa Victor[6], presidens uno tantum anno et IV mensibus, post quem Urbanus II[j][7]

---

a. O_2 et i.p.v. ac.
b. ut staat boven den regel.
c. Speculo Hysteriali is onderstreept.
d. M Hugo Gracianopolitanus Episcopus habitum nigrum Beati Benedicti sumpsit in abbatia que vocatur Casa Dei quem fratres Carthusienses exhortantes ut nigro habitu deposito, album cum ipsis assumeret, respondit humiliter: „Habitus iste niger nunquam michi verecundiam fecit. Quare ergo ipsum deponerem alium assumendo? cunctisque....
e. O_1 ibidem. O_2 ibidem.
f. L Domini ontbr.
g. O_1 Sancti Johannis Baptiste. O_2 Sancti Johannis Baptiste.
h. O_2 incepit.
i. C breviter ontbr.
j. O_2 II ontbr.

---

1) Apoc. 21 : 3.
2) 5—7, ita — preriperet: Zóó dat hij zelfs het wasschen der schotels een zekeren prelaat.... uit handen nam.
3) Speculum Historiale l.c. Liber 25, Cap. 82, p. 1030.
4) Festum Johannis Baptiste = 24 Juni.
5) Gregorius VII, 1073—1085.
6) Victor III, 1086—1087.
7) Urbanus II, 1088—1099.

supradictus venit[a], cuius olim Bruno informator fuit. Acceptabant autem fratres ipsi, pro exercicio regulari, vitam de Actibus Apostolorum, post ascensionem Domini[b], viventes scilicet in communi. Vacantes eciam[c] vigiliis sacris, jejuniis et oracionibus, exspectantes et ipsi, sicud et adhuc eorum posteri quilibet, vite sue terminum, prout et apostoli Sancti Spiritus adventum. Pro fundamento[1] autem sue penitencialis vite, assumpserunt, ut firmam petram, penitenciam illam canonicam, que de presbitero ponitur fornicario in Decretis, distinctione LXXXII capitulo[d]: „presbiter si fornicacionem[e][2]. Pro remo-

a. L venit supradictus.
b. post ascensionem Domini staat in margine.
c. O_2 et i.p.v. eciam.
d. O_1 capitulo secundo. O_2 capitulo 2o.
e. C si fornicatus K si fornicatus. O_1 si fornicatus. O_2 si fornicatus.

[1]) Pro fundamento....
Bij deze passage kan als toelichting dienen een gedeelte uit een brief van Hendrik van Kalkar aan een prior, die hem o.a. gevraagd heeft over de abstinenties in de Kartuizerorde. Hendrik van Kalkar legt uit hoe het vasten-gebruik in de orde ontstaan is en er zich ontwikkeld heeft: hs. L, fol. 81[r].
„Bruno magnus canonista fuit et igitur vitam suam seu conversionem juxta canones instituit. Et hoc imitando aliqualiter penitenciam canonicam presbiteri fornicarii ex Decretis, distinctione 82: „Presbiter si fornicacionem fecerit". Ille presbiter inclusus, sacco indutus et humo prostratus in pane et aqua mansit. Postea exiens usque ad annum cum dimidio cottidie panem et aquam exeptis festis, et sic post illos annum et dimidium usque ad VII annum, tres fecit abstinencias exceptis festis. Post septimum annum usque ad decimum unam abstinenciam. Itaque loco inclusionis recepit Bruno cellam, loco sacci cilicium, loco humi prostrationis geniculaciones et huiusmodi. Et abstinuit ter ad tempus cum discretione tamen etc. Et hoc duravit per centum annos vel circiter. Quod quasi totum propter periculum evanuit. Tandem ecclesia unam abstinenciam confirmavit in qua servanda adhuc prior debet esse valde discretus ne persone senes vel debiles periclitentur...."
[2]) *Corpus juris Canonici*, ed. Richter, Lipsiae, 1839, Decreti Prima Pars, Dist. LXXXII, C. 5, p. 250.
Quae poenitentia sit imponenda sacerdoti, qui de fornicatione convictus fuerit.
Presbyter, si fornicationem fecerit, quanquam secundum Canones Apostolorum debeat deponi, tamen juxta auctoritatem B. papae Silvestri, si in vitio non perduraverit, sed sua sponte confessus adjecit, ut resurgat, de-

cione scilicet illius a ceteris, hoc est pro reclusione, cellam servantes et silencium, quietem et solitudinem; pro sacco eius, cilicium ad carnem cum vestibus grossis; pro adhesione vero eius humi, hoc est pro strato in terram[a], lectum de straminibus, filtro vel panno simplici desuper contectis. Abstinencias eciam ut ille, in pane et aqua, tribus feriis, secunda scilicet[b], quarta et sexta tenentes, aliquamdiu tres, sed tandem micius: sexta scilicet[c] contenti, et semper sine carnibus.

Quieverunt igitur sic fratres ipsi annis fere sex in pace Cristi. Sed ecce, venit a Roma „vox tonitrui in rota"[1]: Mandat enim
153v papa Urbanus || Brunonem ad ipsum venire cicius. Et mox heu „vox in rama audita est, ploratus eorum et ululatus[d], et noluerunt consolari"[2], obtestantes firmiter singuli, si recederet pater,

---

a. O_2 pro strato eius in terram.
b. O_1 videlicet i.p.v. scilicet.
c. Scilicet staat boven den regel.
d. L ploratus et ululatus eorum.

---

cem annis in hunc modum poeniteat: tribus quidem mensibus privato loco a ceteris remotus pane et aqua a vespera in vesperam utatur, tantum autem diebus dominicis et praecipuis festis modico vino et pisciculis atque leguminibus recreatur, sine carne et sagimine, ovis et caseo; sacco indutus humi adhaereat, die ac nocte jugiter misericordiam Dei omnipotentis imploret. Finitis tribus mensibus continuis exeat, tamen in publicum non procedat, ne grex fidelis in eo scandalum patiatur; nec enim debet sacerdos publice poenitere, sicut laicus. Postea aliquantisper resumtis viribus, unum annum et dimidium in pane et aqua expleat, exceptis dominicis et praecipuis festis, in quibus vino et sagimine, ovis et caseo juxta canonicam mensuram uti poterit. Finito primo anno et dimidio, corporis et sanguinis Domini, ne induresçat, particeps fiat, et ad pacem veniat, psalmas cum fratribus in choro ultimus canat, ad cornu altaris non accedat, juxta B. Clementis vocem minora gerat officia. Deinde vero usque ad impletionem septimi anni omni quidem tempore, exceptis paschalibus diebus, tres legitimas ferias in unaque hebdomada in pane et aqua ieiunet. Expleto septimo anni circulo, si sui confratres, apud quos poenituit, eius condignam poenitentiam collaudaverint, episcopus in pristinum honorem juxta B. Calixti Papae auctoritatem eum revocare poterit. Sane sciendum est, quod secundam feriam unum psalterium canendo, aut unum denarium pauperibus dando, si opus est, redimere poterit. Finitis autem septem annis, deinde usque ad finem decimi anni sextam feriam (nulla interveniente redemtione) observet in pane et aqua.

1) Ps. 76 : 19.
2) Matth. 2 : 18.

dimitterent locum et ipsi. Et hoc[a] comminando, si forte propter hoc pro patre spes esset de permanendo[b].

Bruno vero, vir prudens et claves pape in Cristo plus timens, cum non posset eos consolari, sciens, quia vim darent verbis tales viri, locum cum omnibus attinenciis, ne in casu quo recederent prophanis occuparetur manibus, Abbati[c] Monasterii Case Dei[1], satis propinqui, qui et unus de primis fuit loci coadjutoribus, resignavit, ipsum donando ei et cedendo, confecto super hoc instrumento publico. Quid plura? Recedit ipse, recedunt et isti, per modum tamen pie comminacionis, si forte papa remitteret eum, audita loci desolacione. Sed percipientes, non diu post recessum, papam nolle dimittere magistrum, Dei gracia, „reversi sunt ad cor"[2]. Et revisentes locum invenerunt papam scripsisse per bullam Siguino Abbati, quatenus locum eis[d] redderet, quam cito redirent; quod et factum est.

Post hoc, senciens Bruno fratres Cartusie in pace bona[e] stare sub priore eorum, Magistro Lauduino, monita scripsit eis sepe salutaria, adhortans eos de constancia permanendi in via Domini. Tandem tamen Bruno ipse[f], fatigatus satis de Curia, memor salis sapiencie in vita solitaria, nolens esse Archiepiscopus[3], sed magis humilis in Cristi scola discipulus, data sibi benedictione per papam, adiit[g] Calabriam. Ubi et evangelizans illis partibus senternciam dampnacionis, quam audiverat Parisius ||, fol Dei dono per hoc multos convertit, ex quibus tandem congregacionem sanctam, sicut in Cartusia, in heremo, cui nomen

a. O_1 hoc ontbr.
b. O_2 manendo.
c. G Siguino Abbati.
d. K eis locum.
e. in bona pace O_2 in bona pace.
f. ipse boven den regel. K ipse Bruno.
g. C abiit.

[1]) Monasterium Case Dei = De Cluniacenser-abdij Chaise-Dieu, in de diocees Clermont.

[2]) „Reversi sunt ad cor", herinnering aan Isai, 46 : 8: redite praevaricatores ad cor.

[3]) Nolens esse archiepiscopus. Bruno heeft geweigerd aartsbisschop van Reggio te worden.

Turris[1], instituit. Fecit et adventantibus[a] verbis[b] et factis sepe monita salubria et signa solaciosa satis, prout ibidem habentur[c] in scriptis. Inter que hoc est unum, quod Helisei prophete sapit spiritum[2]:

Dominus terre[3], in silvis venacioni insistens, contiguis audito a clientibus ibi alicubi sanctos quosdam esse[d] congregatos, valde desiderabat videre eos[e]. Concussis igitur hincinde desertis[f], „revelatisque condensis"[4], vepribus rubis atque dumetis, tandem ad locum veniunt quendam, in quo catelli retrospiciunt leniter, et flexis poplitibus latrant dulciter, quasi dicentes: „ex odore sentimus hic esse viros, quos querimus". Stupentes

---

a. O_1 advertantibus.
b. O_1 verbis ontbr.
c. O_2 habentur ibidem.
d. O_1 sanctos esse quosdam.
e. O_1 eos videre. O_1 eos videre.
f. O_2 plurimis desertis.

---

1) La Torre.
2) Quod Helisei prophete sapit spiritum = wat naar den geest is van den propheet Eliza. Zie voor de beteekenis hiervan noot 1 bij p. 98.
3) Dominus terre = Graaf Roger van Calabrië, 1085—1111, die door zijn schenkingen Bruno in staat heeft gesteld zich met zijn volgelingen in Calabrië te vestigen.
Van regel 5—17 op p. 98. Dominus terre—facti sunt amici.
Het lijkt alsof H. v. K. hier *twee* verhalen tot één onduidelijk verhaal heeft gemaakt. De kroniek „Quoniam", de anonieme kroniek van ± 1367, geeft twee verhalen:
1e. Graaf Roger van Calabrië komt, terwijl hij op jacht is, door het wonderlijke doen van zijn honden, bij de spelonken, waarin Bruno en zijn gezellen een heilig leven leiden. De graaf wordt een vriend van Bruno en zijn volgers.
2e. Graaf Roger van Calabrië is in oorlog met den vorst van Capua en belegert deze stad. Er ontstaat een samenzwering van edelen die Graaf Roger aan zijn vijand over willen leveren. In den slaap verschijnt Bruno hem, waarschuwt hem voor de samenzwering en redt hem zoodoende. De graaf wil de verraders dooden. Bruno verbiedt hem dit, wederom in een droomgezicht. De graaf veroordeelt de verraders nu tot dienstbaarheid aan het klooster.
Het verhaal dat H. v. Kalkar doet is duidelijk een vermenging van deze twee verhalen.
4) Ps. 28 : 9: „et revelabit condensa".

super hoc[a] facto canum mirabili et insolito[b], ad locum statim devenerunt desideratum. Ubi devote salutatis fratribus, collacioneque habita de divinis atque bonis, pater Bruno ad partem traxit dominum, secretum cum eo habens colloquium. Aperuitque ei inter cetera, quod aliqua sibi[c] in visione revelata essent ipsum tangencia. De quibus, si fide[d] promitteret suum sequi consilium, sibi ea panderet. Breviter, fide promittit ille, patefacit iste, dicens: „Nun quid domine habebitis tractatum cum aliquibus in tali loco et tali die"? Respondit dominus: „Utique". Adjecit pater: „dico vobis, ex parte Dei, quod, si veneritis non satis premunitus de clientibus, tradicione capiemini. Sed ecce consilium meum, ut propter Deum ignoscatis traditoribus, pacem facientes cum eis, quia voluntatem vestram in causa plenam habebitis." Quod et libenter fecit. Sicque post hoc dominus ille[e] vitam mutavit, bona multa domui Helisei sui contulit[1], et nobiles ipsi, quibus indultum est, domus eiusdem „facti sunt amici"[2].

De isto Brunone[f] scribitur in vita Sancti Hugonis Gracianopolitani || supratacti[g] ab Innocencio 2[h] canonizati sic: „Adest fol. 1

a. C hoc ontbr.
b. O_1 mirabili facto canum et insolito.
c. O_1 que sibi i.p.v. quod aliqua sibi. O_2 que sibi i.p.v. quod aliqua sibi.
d. O_2 fidem.
e. O_2 idem dominus.
f. Brunone is onderstreept.
g. C supradicti. O_1 supradicti. O_2 supradicti.
h. Er staat Innocencio IV, waarvan IV door is gestreept en 2 er boven ge-

[1]) multa domui Helisei sui contulit, vgl. p. 97, regel 3, 4: quod Helisei prophete sapit spiritum.
De schrijver vergelijkt de houding van Bruno tegenover den graaf van Calabrië, met de houding van den profeet Eliza tegenover den Koning van Israël. De geschiedenis in Libro IV Regum. Cap. VI : 8—24 vertoont veel overeenkomst met het verhaal van Bruno en Roger: Eliza waarschuwt den koning voor wat zijn vijand, de koning van Syrië, tegen hem beraamt. Als de Syriërs den koning van Israël in handen zijn gevallen, wil deze hen dooden; maar Eliza verbiedt dit en bewerkt dat hun genade wordt verleend. Vgl.: Bruno waarschuwt Roger voor een complot dat tegen hem bestaat. Als de samenzweerders Roger in handen zijn gevallen wil hij hen dooden, maar Bruno vermaant hem zijn vijanden te vergeven.
[2]) Luc. 23 : 12.

Magister Bruno, vir religiosus, scienciaque famosus, honestatis et gravitatis ac totius maturitatis quasi quoddam simulachrum[1]". Et alibi: „Bruno igitur, vir sanctissimus, et gemina scientia preditus, tam divina scilicet quam humana eloquencia tuliana[2] preclarus, discrecione, devocione, morum excellenti honestate prefulgens, celestiumque virtutum copioso thesauro ditatus atque dotatus[a], Deo et hominibus dilectus et gratus, heremum Cartusie rexit sex annis. Et post, ut dictum est, a papa vocatus et non diu post ad heremum Calabrie[b], cui Turris nomen est, transiens, ibi sancto constructo monasterio, multorum Dei servorum anachoritarum rector exstitit et minister. Et ibidem, felici vite sue cursu peracto, migravit ad Dominum, post egressum[c] Cartusie undecimo circiter anno; juxta cuius sepulchrum fons emanat vivus, qui divina clemencia et eius meritis, multis languoribus fidelium optate remedia confert sanitatis[3]."

Residentibus igitur in pace fratribus post reversionem eorum aliquanto tempore, astitit et inter eos Sathan, mirabili temptans perplexitate: „Si enim" — dixerunt inter se — „hic[d] manserimus nostri periculi rei erimus, ex horribili hoc[e] loco et inhabitabili; si autem abierimus, duces nostras huc stellas et Deum graviter offendemus. Quid igitur faciemus?

Et ecce, Dominus, „qui non deserit sperantes in se"[4], misit eis, sic colloquentibus super hac re, sicud scribitur de spiritu: „nescis unde veniat aut quo vadat"[5], virum honorabilem, crispum

---

schreven. C IV. K quarto. O_1 quarto. O_2 quarto. B quarto. D quarto. M quarto. Go quarto.

a. O_2 atque dotatus ontbr.

b. Calabrie is onderstreept.

c. B migravit ad dominum VI die mensis octobris post egressum....

d. O_2 inter se dicentes „si enim hic....

e. hoc staat boven den regel.

---

[1]) *Vita Sancti Hugonis Gracianopolitani,* Auctore Guigone, Priore Carthusiensi, Acta Sanctorum Aprilis, a. Godefrido Henschenio et Daniele Papebrochio e Societate Jesu, T. I, p. 40.

[2]) tuliana — als van Cicero.

[3]) Kroniek „Laudemus" gedrukt bij Wilmart, *La Chronique des Premiers Chartreux,* p. 45, 46.

[4]) Judith 13 : 17.

[5]) Joh. 3 : 8.

et canum, sic dicentem: „Fratres, perplexi estis de recedendo; ego dico vobis, ex parte Dei, quod Beata Virgo Maria[a] conservabit vos in loco, si horas eius legeritis, cum eis canonicas preveniendo, sed completorium subsequendo[1], quo dicto[b] evanuit homo, et gavisi gaudio magno, illi, obedientes, elegerunt Beatam Virginem patronam ordinis, et patronum Baptistam[c]. Hominem illum[d] postea || conjecturabant fuisse sanctum[e] Petrum, (fol. 1) ex quo successor eius Urbanus II, in concilio Claromontensi, horas instituit legendas Beate Virgini. Exinde ita sunt confirmati, quod nec pro vita, nec pro morte seperari poterant a caritate Cristi.

Percrebuit igitur post hoc longe lateque bonus odor illius sancte vite, perveniens tandem[f] ad monasterium quoddam[g] monachorum, solempne valde, in dyocesi Lyngonensi, Molesmum nomine[2]. De quo quidam devoti, rigore Cartusiensium permoti, timentes in laxa vita periclitari, exierunt cum patre Roberto[h][3], regulam servaturi rigidius de cetero. Qui, viventes aliquamdiu in magna paupertate et rigore, facti sunt semen, cui benedixit Dominus, quia ex eis ortus est[i] ordo Cysterciensium.

---

a. C Maria ontbr.
b. Dicto staat in margine.
c. O_2 Johannem Baptistam.
d. O_1 istum i.p.v. illum, O_2 istum i.p.v. illum.
e. O_2 beatum i.p.v. sanctum.
f. tandem staat boven den regel.
g. O_2 ad quoddam monasterium.
h. O_2 Roberto patre.
i. O_1 est ortus.

---

[1]) Si horas eius — subsequendo. De instelling van de bijzondere devotie voor de H. Maagd, waar de getijden van de H. Maagd telkens voorafgaan aan de getijden van het Groot-Officie. Dus: eerst Metten van de H. Maagd, dan Metten van het Groot-Officie; eerst Vespers van de H. Maagd, dan Vespers van het Groot-Officie. Maar de Completen van de H. Maagd komen *na* de Completen van het Groot-Officie. Dus de getijden van de H. Maagd *komen voor* (= preveniunt) de Canonieke Getijden; maar de Completen van de H. Maagd *komen na* (= subsequuntur) de Completen van het Groot-Officie.
[2]) Molesmes, in het bisdom Langres.
[3]) Robert, abt van Molesmes, stichter van de Cistercienser-orde, 1098, † 1108.

Ad quos postea Bernardus[1] venit cum multis sociis. Post hos, non diu venit Norbertus[2], eodem afflatus spiritu, ordinem inchoans Premonstratensem, sub regula tamen laxiori, scilicet Sancti Augustini.

Cartusienses autem stabant in rigoris sui constancia usque ad Prioris Guigonis[3] tempora, circa annum scilicet[a] XXVI post ordinis inicium. Sub quo et ordo cepit[b] dilatari, institutis octo domibus et edificiis Cartusie, mirabiliter adaptatis. Hic pater libris autenticis[c], pro horis et aliis servandis, sollerter institit perquirendis, transscribendis, et emendandis. Qui et conscripsit vitam Sancti Hugonis[d] Gracianopolitani, jussu[e] Pape Innocencii[f][4]. Digessit quoque scripto exercicia eorum religiosa, ex dictis Sanctorum Augustini, Jheronimi, Benedicti[g], aliorumque patrum, communiter sumpta, que Consuetudines vocare[h] solent vel Statuta. Juxta que et ipsemet[i] feliciter vixit, et multos habere sequaces meruit.

Circa regiminis huius annum XXIII[j] contigit miserabile quid, et deflendum: Conglomerante enim eam dyabolo, ordinis inimico, congeries nivium inconsueta corruit, que, permissione
155v divina, sex cellas cum totidem monachis inhabitantibus || et uno novicio, submersit. Sed ecce, mentita est iniquitas sua sibi:

---

a. O_2 videlicet i.p.v. scilicet.
b. O_2 incepit.
c. O_1 attenticis. O_2 attanticis.
d. Hugonis is onderstreept.
e. O_2 juxta jussum.
f. Go Innocencii secundi.
g. O_2 Benedicti, Jeronimi.
h. O_1 vocari, O_2 vocari.
i. O_2 ipse.
j. Er staat XXIII. Het zou kunnen dat er eerst XXVI heeft gestaan en dat er XXIII van is gemaakt. C XXVI, K vicesimum sextum, O_1 vicesimum sextum, O_2 XXVI, M XXVI, G vigesimum sextum.

---

[1]) S Bernard, geboren 1090, Abt van Clairvaux sinds 1115, † 1153.
[2]) Norbert, geboren 1085, stichter van de Praemonstratenser-orde, 1120. Sinds 1126 aartsbisschop van Maagdenburg, † 1134.
[3]) Guigo, geboren ± 1084, † 1137. Prior van de Grande Chartreuse, 1109–1136.
[4]) Innocentius II, 1130–1143.

Quod enim nisus est facere ad religionis delecionem[a], evenit ad magnam eius[b] exaltacionem. Unus quippe eorum, XII a ruina die de voragine erutus, stupendo miraculo compertus est vivus. Qui deportatus[c] ad claustrum, et sacramentis procuratus, suavissimis verbis fratribus confortatis, valedictisque et osculatis, quievit in domino. Quod miraculum, ad confortacionem ipsorum superstitum, et testimonium beatitudinis oppressorum, quasi martyrum, ipsis a Deo ostensum, ita eos in[d] via firmavit[e] Domini, quod de cetero nullis temptacionibus ab ea poterant evelli[f].

Extunc enim vita eorum seu ordo, quem usque ad id convicini manutenuerunt episcopi, notus cepit fieri pontifici, hoc est: per bonam famam ad Romanam pervenit curiam. Unde Alexander Papa tercius[1], qui prefuit circa annum Domini MCLX, instituciones seu ordinaciones confirmavit, cum subscripcione omnium cardinalium, suscipiens eos et omnia eorum eciam futura sub protectione Sancti Petri et sua; datis aliis privilegiis, quibus post hoc Lucius Papa III[2] eo modo addidit plura, et Celestinus tercius[3] plurima. Singuli hanc finalem apponentes clausulam[g]:

„Decernimus ergo, ut nulli omnino homini liceat vos super possessionibus vestris vel pascuis temere perturbare, aut super hiis molestiam vel gravamen inferre, vel ea ablata retinere, minuere seu quibuslibet vexacionibus fatigare, sed illibata omnia et integra conserventur eorum, pro quorum gubernacione et sustentacione concessa sunt usibus omnimodis pro futura, salva sedis apostolice auctoritate. Si qua igitur in futurum ecclesias-

---

a. L dejectionem.
b. C ad eius magnam.
c. O_2 delatus i.p.v. deportatus.
d. K in ontbr.
e. O_2 eos firmavit in via.
f. O_2 poterant ab ea evelli.
g. C apponentes finalem hanc clausulam.

---

1) Alexander III, 1159—1181.
2) Lucius III, 1181—1185.
3) Celestinus III, 1191—1198.

tica secularisve persona, hanc nostre constitucionis paginam sciens, contra eam temere venire temptaverit, secundo terciove commonita, nisi presumpcionem suam digna satisfactione correxerit, potestatis honorisque sui dignitate careat, reamque se
156r divino judicio || existere de perpetrata iniquitate cognoscat. Et a sacratissimo corpore et sanguine Dei et Domini Redemptoris nostri Jhesu Cristi aliena fiat; atque in extremo examine districte ulcioni subjaceat. Cunctis autem eidem loco sua jura servantibus[a], fiat pax Domini nostri Jhesu Cristi, quatenus et hic fructum bone actionis percipiant, et apud districtum judicem[b] premia eterne pacis inveniant. Amen."[1]

Post hanc autem imprecacionem apostolicam, certissimo compertum est experimento, persecutoribus eorum fieri vindictam a Deo, et promotoribus dari graciam.

Deinde ecclesia Romana, pape scilicet et[c] cardinales, episcopi et principes, ac domini temporales, in magna eos habuere[d] reverencia, domos eis[e] construentes et alia necessaria dantes.

Unde quidam papa, scilicet Honorius tercius[2], valde humiliter scripsit eis sic inter cetera: „Unde vos[f] obsecramus per Dominum Jhesum Cristum et per caritatem Sancti Spiritus, quatenus inmolantes pro nobis Domino vestrorum vitulos labiorum, pias manus elevetis ad eum: Ut de sue[g] habundancia pietatis et cetera[h] custodiat ecclesiam suam propiciacione perpetua"[3], et infra: „Nos enim, emulantes Dei emulacione vestri ordinis honestatem, et novissima nostra fieri vestrorum similia cupien-

---

a. O_2 jura sua L sua servantibus jura.
b. O_2 et hic fructum bone actionis percipiant et apud districtum judicem ontbr.
c. O_1 romana scilicet pape et. O_2 romana scilicet pape et.
d. O_2 habuere ontbr.
e. eis staat boven den regel.
f. O_1 Unde et vos.
g. O_1 sua. O_1 sua.
h. O_2 et gracie i.p.v. et cetera.

---

[1]) Vgl. Le Couteulx, *Annales*, II, p. 294, Bul van Paus Alexander III van 1169.
[2]) Honorius III, 1216—1227.
[3]) Zie: Le Couteulx, *Annales*, III, p. 397.

tes, vos et universum ordinem vestrum tueri, presidiis favoribus attollere[a], ac beneficiis intendimus confovere."[1]

Scribit eciam eis Clemens quartus[2], cuius pater carnalis conversus Cartusie factus ibidem est sepultus, cum pulcherrimo exordio sic: „Cristi Sponsam Sanctam Ecclesiam[b] nullam rugam habentem aut maculam"; et infra[3]: „Nos enim, qui vos et vestrum ordinem et[c] diligimus et dileximus, ex affectu, in quo bone memorie, qui secundum carnem nos genuit, pater noster et religiose vixisse noscitur, et agonem suum feliciter creditur consummasse."[4]

Consimiliter, hoc est cum[d] pulcherrimis exordiis commendaticiis, fere omnes ab inicio scripserunt eis pape, dantes exempciones, gracias, libertates et privilegia, qualiacunque eorum desiderabat anima[e]. Fit eciam mencio[f] de ipsis in Decretalibus[g], ut extra, de homicidio capitulo: „Sicut ex litterarum vestrarum,"[5] et de symonia capitulo: „per tuas"[h6] et in Sexto Decretalium[i] de decimis capitulo: „Statuto perpetuo"[j7].

Propter favorem igitur supradictum Ecclesie Apostolice ad eos,

---

a. O_1 extollere.
b. O_2 Ecclesiam Sanctam.
c. C et ontbr.
d. O_2 cum ontbr.
e. O_2 desiderabat eorum anima.
f. Van: Fit eciam — perpetuo staat in margine.
g. M in Decretalibus in quinto libro.
h. O_1 per tuas et cetera.
i. C Decretalium ontbr.
j. B Statuto perpetuo in religiosos. C Statuto perpetuo Religiosos vere.

---

1) Zie: Le Couteulx, *Annales*, III, p. 397, 398.
2) Clemens IV, 1265—1268.
3) Le Couteulx, *Annales*, IV, p. 273.
4) Le Couteulx, *Annales*, IV, p. 275.
5) De homicidio capitulo „Sicut ex litterarum vestrarum...." *Corpus juris canonici*, ed. Richter, Lipsiae, 1839. Decretalium D. Gregorii papae IX, Lib. V, Tit. XII, Cap. XX, p. 773.
6) De symonia Capitulo „Per tuas...." ibidem, Lib. V, Tit. III, Cap. XXXV, p. 735.
7) In Sexto Decretalium, de decimis capitulo „Statuto perpetuo...." Sexti Decretalium, Lib. III, Tit. XIII, Cap. II, p. 989, 990.

156v privilegia, ac[a] ‖ observanciam regularem pro statu penitencium et castitatem summopere tenencium discretam[b] et securam, multi ordinem ab olim intraverunt[c]. Usque nunc episcopi, abbates, aliique prelati ecclesiastici, doctoresque[d], theologi, juriste, medici atque artiste; seculares quoque[e], comites, barones, milites ac[f] burgenses honesti, cum eis sancte viventes et feliciter consummantes.

Venerunt eciam multi venerandi viri invisere Cartusiam, mirantes sanctam fratrum constanciam Ex quibus Bernardus ille sanctus pater ibidem eis ita affectus est, quod elegantissimam ad fratres de Monte Dei[1] Cartusienses, sibi viciniores, scripsit epistulam[g]; in qua[h] sic scribit inter cetera: „Altissima est professio vestra, celos transit, par angelis est, angelice similis puritati[2]." Qua propter idem sanctus desideravit[i] ex ipsis fieri unus; sed obstitit fructus labiorum eius. Mira enim erat gracia preditus trahendi ad conversionem eciam multum[j] discolos, ostensis sepe signis cum sermonibus. Ita quod, quadam vice predicans Parisius, habens pro themate illud evangelii: „In verbo tuo laxabo rethe"[3] tot convertit studentes, quod in Claram Vallem, ubi abbas erat[k], multis ducebantur curribus. Ob hoc et papa fecit eum legatum pro intimando ad Terram Sanctam passagio, cum tali gracia speciali[l], ut quodcunque

---

a. O_2 et i.p.v. ac.
b. C districtam.
c. O_2 multi ab olim intraverunt ordinem.
d. O_1 doctores.
e. O_1 secularesque, O_1 secularesque.
f. O_2 et i.p.v. ac.
g. Go ut elegantissimas eis scriberet epistolas.
h. Go In qua — in signum magne affectionis op blz. 106, regel 20 ontbr.
i. C desiderabat.
j. O_2 multos.
k. L erat abbas.
l. O_2 gracia spirituali ac speciali.

---

[1]) Fratres de Monte Dei: van de Chartreuse Mont-Dieu.
[2]) *Epistola seu Tractatus ad Fratres de Monte-Dei,* Sancti Bernardi Opera Omnia ed. J. Mabillon, Mediol. 1852, Caput. II, p. 316.
[3]) Luc. 5 : 5.

collegium vel persona singularis ad suum se transferret ordinem, indulgenciam Terre Sancte consequeretur plenam.

Et ex hoc tempore ipsius multe fiebant ordinis illius domus; sed cum[a], crescentibus modicum Cartusiensibus, convenissent quadam vice sancti viri, conquerentes inter se de illo ordine[b], quomodo esset, quod non cresceret, respondit unus: „dico vobis quod Cysterciensis ordo cito senescet, Cartusiensis vero tarde juvenescet." Quod hodie cernimus Dei dono[c] fieri, cum cotidie pro eis nove fiant domus, aliis heu ubique declinantibus.

In legacione illa[d], veniente Bernardo in civitatem Spyrensem, fol. 15 occurrenteque ei[e] clero, et Salve Regina ante chorum coram ymagine Beate Virginis cantante, ymago dixit sibi geniculanti, in gallico aperte: „Bene veneris Bernarde."[f] Quo audito, homo ille, insiliente in ipsum spiritu leticie, addidit illam clausulam: „o clemens, o pia, o dulcis Maria,"[1] prius non habitam. Unde et in introitu ecclesie adhuc invenies tabellam, ad sinistram effigiem ipsius, et sermonis protunc sui partem continentem. Videns igitur sanctus[g] ille, quod Cartusiensis esse non potuit, in signum magne affectionis ad eos, cellam in domo Montis Dei obtinuit, que adhuc cella Sancti dicitur Bernardi[h]. In qua quandoque se sibi et principibus, quorum sepe vexabatur consiliis, subtrahens caucius, Deo vacabat secrecius[i].

Cystercienses itaque valde procedebant, sed Cartusienses paulatim longius ibant; precipue enim[j] pro eis fiebant tunc[2] domus[k]

---

a. C sed cum — declinantibus is doorgestreept.
b. C ordine illo.
c. C dono Dei, L dono Dei.
d. C illa ontbr.
e. O_1 illi i.p.v. ei.
f. „Bene veneris Bernarde" is onderstreept.
g. L homo i.p.v. sanctus.
h. O_2 dicitur cella beati Bernhardi. L cella dicitur Sancti Bernardi.
i. C Cystercienses — ibant is door gestreept.
j. Van: enim—domus staat in margine.
k. O_2 tunc pro eis fiebant domus.

---

1) Laatste regel van de antiphoon „Salve Regina".
2) tunc = in den tijd van Bernard van Clairvaux.

in partibus longinquis, forte propter famam circa illas Brunonis. Unde in domo fui Sclavonie[1], ducentorum fere et XL annorum[2]. Unum tamen specialiter fuit pro eis in signum sanctitatis: quod nunquam, vel raro, incepta est pro eis domus, nisi cum presagio aliquo aut signo, impediente semper hoc circa principium dyabolo, vel per infortunium aliquod aut dampnum fundatorum, vel ciciorem mortem eorum, aut aliunde veniens periculum. Sed nunquam prevaluit, quia[a] dudum in proverbium venit: „Ubicunque pro[b] Cartusiensibus erigitur horreum, cito fit claustrum."

Unde Innocencius Papa III[c][3] ille canonista precipuus, cum adhuc cardinalis esset, sanctum quendam visitare solebat[d] heremitam. Quadam vice, venientibus se et suis[e] illuc, et fortiter pulsantibus, non audiebatur vox neque sensus. Tandem, irruentibus clientibus in cellam vi[f] et ipsum stimulando quasi mortuum excitantibus, clamavit magna[g] voce, dicens: „O mi, o mi! vidi mirabilia, vidi horribilia!" Sciscitante autem diligenter cardinale, quid viderit, respondit: „Ductus ad infernum vidi incidere
157v animas sicud nives densissimas, aerem obnubilantes; || ad purgatorium vero sicud nivem rarissimam; sed ad paradisum tantum tres vidi introire animas: Illius scilicet[h] episcopi, et illius

---

a. C quia—claustrum is doorgestreept.
b. pro staat boven den regel.
c. C III ontbr.; K III ontbr.; O_1 III ontbr.; O_2 III ontbr.; B III ontbr.; D III ontbr.; Go III ontbr.
d. solebat staat in margine.
e. se et suis staat in margine.
f. O_2 vi ontbr.
g. magna staat in margine.
h. O_1 scilicet ontbr.

---

[1]) In domo fui Sclavonie. Domus Sclavonie = het klooster Vallis S. Joannis Baptistae in Seitz. Fui — Hendrik van Kalkar heeft als prior het generaal kapittel te Seitz bijgewoond.
[2]) ducentorum fere et XL annorum. In den tijd van Hendrik van Kalkar was dat klooster ± 240 jaar oud. Het is gesticht in 1160.
[3]) Innocentius III, 1198—1216. In het autograaf heeft oorspronkelijk geen rangnummer gestaan en was met Innocentius papa bedoeld: Innocentius VI, 1352—1362.

prioris Cartusiensis[a], ac illius vidue Romane, singulas nominans personas. Cardinalis igitur, vir prudens, veritatem scire volens visionis, missis hincinde nunciis, comperit animas illas eadem hora corpore solutas. Sicque cardinalis, qui prius timuit aliqualiter de nimio rigore Cartusiensium, maxime propter carenciam carnium, propter evolacionem anime illius prioris factus est amicus ipsorum[b], novam pro eis procurans fieri domum[c1].

Mons eciam Sancti Beati supra Confluenciam, locus sanctus est et valde antiquus. Ibi enim olim, pro fide Cristi, solebant martirisari Cristiani. Quibus sanctis martiribus[d], dum aliquando reliquie Sancti Servacii deducebantur per Mosellam, sanctus idem, ex opposito eorum veniens, reverenciam facere videbatur in capsella, tumultuans quasi erigendo se et assurgendo, eos salutans. Unde et fratres ibidem de reliquiis eius[e] partem obtinuerunt non modicam. Hunc locum olim monachi[f] incolebant[g] Benedictini, quibus amotis venerunt seculares[h] canonici. Post quos, mirabili instinctu, Archiepiscopus Treverensis Baldewinus[2], frater Henrici Imperatoris[3], instituit ibi domum[4] ordinis Cartusiensis. Qui et prope Treverim faciens Cartusiensibus[i] domum[5] cum ipsis sepe vixit in abstinenciis, horis, vigiliis et

---

a) O_2 Carthusie.
b. O_2 eorum.
c. Go domum prope Avenionem ut infra dicetur.
d. martiribus staat in margine.
e. C eius ontbr.
f. O_1 monachi olym.
g. L incoluerunt.
h. seculares staat in margine.
i. C Qui prope Treverim faciens et Cartusiensibus.

---

1) Novam pro eis procurans fieri domum. Als het rangnummer III bij Innocentius papa juist was, zou bedoeld zijn: het Kartuizer-klooster S. Bartholomaeus te Trisultum, gesticht in 1208. Maar Hendrik van Kalkar heeft bedoeld: Innocentius VI, en die stichtte in 1356 de Chartreuse Villa nova of Vallis benedictionis te Villeneuve.
2) Boudewijn, aartsbisschop van Trier, 1307—1354.
3) Hendrik VII, 1308—1313.
4) Het Kartuizer-klooster Sanctus Beatus, gesticht in 1331.
5) Het Kartuizer-klooster S. Albanus, gesticht in 1331.

jeiuniis, et in legendis missis, et ad ipsas serviendo sicud frater humilis. Pro quo ipsum non dubitant[a] mercedem recepisse eternaliter in celis, et sancte memorie apud ipsos[b] existere in terris. Archiepiscopus eciam Coloniensis Walramus[1], sancte memorie, dum quondam hanc istam[c] domum Sancte Barbare Coloniensis[2] fundare volens, multis[d] hoc extra Coloniam attemptasset locis, tandem, nutu Dei[e], pervenit[f] in hunc[g] locum dictum
158r „Sunte Martins Velt". In quo olim sanctus Severinus[h] || audivit concentus angelorum[i], animam Sancti Martini in celum deducencium.

Est eciam prope Arnhem in Velua domus honesta, Monichusen[3]

---

a. C non dubitant ipsum.
b. O_2 eos.
c. O_1 hanc istam ontbr.; O_2 hanc istam ontbr.
d. C sed multis.
e. L tandem nutu Dei ontbr.
f. Tusschen: pervenit en in hunc locum staan doorgestreept de woorden: licet adversantibus sibi in hoc multum dominis canonicis quibusdam, parcat eis Deus.
C pervenit, licet adversantibus sibi in hoc multum dominis canonicis quibusdam, parcat eis Deus, in hunc locum....
K pervenit in hunc locum.... Maar tusschen pervenit en in hunc locum is zooveel ruimte opengelaten als de in R doorgestreepte woorden zouden beslaan.
G pervenit, licet adversantibus sibi in hoc multum dominis canonicis quibusdam (parcat eis Deus) in hunc locum....
g. O_1 hunc ontbr.; O_2 hunc ontbr.
h. Tusschen Severinus en audivit staan doorgestreept de woorden: qui ut Dei amicus et sanctus homo haut dubium libenter Cartusienses, si tunc fuissent, apud se hospitasset pro Cristo.
C Severinus, qui ut Dei amicus et sanctus homo haut dubium libenter Cartusienses, si tunc fuissent, apud se hospitasset pro Cristo, audivit....
K Severinus audivit.... Maar tusschen Severinus en audivit is zooveel ruimte open gelaten, als de in R doorgestreepte woorden zouden beslaan.
G Severinus, qui ut Dei amicus et sanctus homo haud dubium libenter Cartusienses, si tunc fuissent, apud se hospitasset pro Cristo, audivit....
i. C angelorum ontbr.

---

1) Walram, Aartsbisschop van Keulen, 1332—1349.
2) Het Kartuizer-klooster St Barbara te Keulen, gesticht in 1334.
3) Het Kartuizer-klooster Monnikhuizen bij Arnhem, gesticht in 1340.

dicta. Quam cum Dux Ghelrie[a] dominus terre[1] vellet inchoare, equitans hincinde de loco ad locum, placentem sibi non invenit aut[b] satis aptum. Cui tandem occurrens[c] pauper quidam fere septuagenarius dixit[d]: „Domine, scio locum vobis a Deo preordinatum". Quo dum[e] devenisset dixit: „Hic multis annis audivi concentus celebres, ardencia vidi luminaria, et mira fieri festa". Hoc audiens, devotus pater Abbas de Marienwerd Premonstratensis, ibi presens[f], continuo descendit de equo; et oracione facta super terram in genibus, audivit dicentem: „Hic est locus meus". Domus igitur ibidem plene edificata et reddituata, postea[g h], procurante Sathana, aliquamdiu[i] sine Cartusiensibus stetit vacua.

Domum[2] eciam prope Argentinam[3] quedam reclusa[4] multis predixit annis. Quam cum inchoatam quidam cives Argentinenses certis voluissent dotasse prebendis, uxores[j] eorum, filios suos exheredari[k] nolentes, conquerebantur hoc dominis de consilio, hoc ob hoc prohibentibus. Et sic, dum pater Cartu-

---

a. K Ghelrensis.
b. O_1 aut ontbr.
c. O_1 occurrit; O_2 occurrit.
d. O_2 dicens.
e. O_2 cum i.p.v. dum.
f. ibi presens staat in margine.
g. L postea ontbr.
h. Tusschen postea en procurante staan doorgestreept de woorden: „moriente domino et discordantibus inter se filiis." C postea moriente domino et discordantibus inter se filiis procurante....
K postea, moriente domino et discordantibus inter se filiis, procurante....
O_1 postea, moriente domino et discordantibus inter se filiis, procurante....
O_2 postea, moriente domino et discordantibus inter se filiis procurante....
L moriente domino et discordantibus inter se filiis procurante....
G moriente domino et discorbantibus filiis inter se procurante....
i. aliquamdiu staat in margine. In den tekst staat doorgestreept: sex annis. C sex annis; K sex annis; L sex annis; G sex annis.
j. L sed uxores.
k. O_1 exhereditari; O_2 exhereditari.

---

1) Reinoud II, 1318 (hertog in 1339) —1343.
2) Het Kartuizer-klooster Mons. S. Mariae, gesticht in 1335.
3) Argentina = Straatsburg.
4) Gilkenda of Gitkenda.

siensis[1] domum vellet dimittere, eadem reclusa ipsum prohibuit et incepit domus breviter procedere.

Est supra Danubium domus Porte Marie[a][2], quam diu ante matrona quedam vidit[b] in sompnio stare in loco satis ad hoc inopinato. Cui et videbatur, quod campanam ibi[c] pulsaret, et pulsando frangeret. Visum est eciam cuidam viellatori, quod ibidem[d] cantilenam luderet Beate Virgini, coram altari. Post hoc aliquamdiu vocatis a fundatore[3] prioribus locum aptum quesituris, illum nutu Dei elegerunt, multis aliis refutatis. Domo igitur perfecta, audiens fundator visionem de matrona[e], adductam eam jussit pulsare campanam, quam non diu pulsando recepit fractam. Supervenit et viellator, servicium ibi[f] faciens prius visum Beate Virgini.

Prope Tornacum Gallie in Pycardia, pro domo facienda multis
158v abjectis, || tandem inventus est locus aptus. Quo cum cepissent pro fundamento fodere, lapidifodinam invenerunt inopinatissimam, de qua domum consummare potuerunt totam[4]. Super quo mirantes in libro invenerunt antiquo, a ducentis annis episcopum quendam illius ecclesie tornacensis, illic spaciantem, suis sepe dixisse sequentibus[g]: „Sciatis filii, quia hic est thesaurus Dei absconditus". Ibidem eciam de alto ceciderunt multis vicibus pauperes laboratores, qui statim surgentes, abierunt, nichil lesionis sentientes.

Nurenberge domum[5] cives[h] nullatenus voluerunt admittere.

---

a. O_2 Beate Marie Agspach.
b. C quam diu matrona quedam ante vidit.
c. C ibidem; O_2 ibidem.
d. O_2 ibi.
e. O_2 a matrona.
f. ibi staat in margine.
g. C sequacibus.
h. O_2 cives domum.

---

1) Joannes de Myssena.
2) Het Kartuizer-klooster Porta S. Mariae, gesticht in 1380.
3) Heydenricus, heer van Meyssau, † 1382.
4) Het Kartuizer-klooster Mons S. Andreae, gesticht in 1376.
5) Het Kartuizer-klooster Cella B. Mariae Matris Dei, gesticht in 1380.

Tandem Beata Virgo apparuit fundatori[1], super hoc satis contristato, dicens, quod audacter peteret, ut domus fieret et cellam Marie vocaret. Adiit igitur cives circa festum Penthecostes, et afflante Spiritu Sancto[a] consenserunt omnes. Venitque post hoc ad fundatorem, honestus presbiter, olim ipsius pedagogus, diçens, quod Beata Virgo sibi intimasset domum illam debere vocari cellam Marie; qui tandem ibidem habitum recepit monachalem, propter concordem sibi et fundatori factam revelacionem[b]; factus postea[c] procurator, regens domum pro Cristo quasi fundator aut devotus Beate[d] Marie curator[e].

Ruermunde domus[2], eciam post varia fundatoris[3], hominis satis mirabilis militis, proposita, locandi nunc hic nunc ibi, instituendique nunc hospitale nunc aliud diversorium, tandem, nutu Dei et Beate Marie, venit in opidum; nominataque est ipsa inspirante domus Bethleem Marie; cuius chorus et ecclesia ordinacione divina, licet multum recalcitrante ipso fundatore, nunc stant in loco olim satis immundo et inhonesto, ordinante quasi[f] Beata Virgine ibi filium suum benedici, ubi prius turpia solebant fieri. Que et dyabolo semper restitit, quando, nunc per amicos fundatoris, nunc per alios quosque, domum impedire sategit.

Pronunc fit domus[4] cuius[g] predives dominus fundator[5] adhuc[h] vivus, cum aliquando || venisset in Monstreolum[6] Pycardie, fol. 15

---

a. O_1 afflatu Spiritus Sancti.
b. O_2 revelacionem factam.
c. K postea factus; L postea factus.
d. C Beate ontbr.
e. O_2 procurator.
f. O_2 quasi ontbr.
g. M. fit domus prope Trajectum cuius....; G fit domus prope Trajectum inferius cuius....; Go fit domus prope Trajectum inferius.
h. fundator adhuc staat boven den regel.

---

[1]) Marquardus Mendel, † 1385.
[2]) Het Kartuizer-klooster Bethleem B. V. Mariae, gesticht in 1373.
[3]) Werner van Swalmen, † 1370.
[4]) Het Kartuizer-klooster „Salvator Novae Lucis" bij Utrecht, gesticht in 1391.
[5]) Sweder van Apkoude, Heer van Gaasbeek, Putten en Stryen.
[6]) Monstreolum = Montreuil-sur-mer.

et cives invitassent ipsum[a] videre Veronicam Domini terciam[1] ibidem existentem, Veronica illa semper ab ipso se[b] diverterat ac si ipsum omnino despiceret.

Super quo multum mirans et timens, tandem consuluit priorem quendam[2] ordinis, olim[c] socium suum in scolis[d]. Qui audito eo, dixit: „Domine scio, quod in quodam obnoxius estis Deo. Audivi enim aliquando a vobis[e], quod libenter velletis facere domum ordinis". Qui statim dixit: „Verum est, sed illius penitus fui oblitus". Et prior „Vovete" inquit „domine, et reddite domum facere et ad Veronicam redite". Vovit igitur et secundo iter arripuit[f]. Et ecce, Veronica illa, quocunque se divertit[g], semper sibi tunc[hi] in oculis fuit. Letus igitur rediens, domum inchoavit et redditavit[j] ac pro edificando multa milia iam[k] florenorum adimpendit. Factusque est[l] prior supradictus ibidem rector primo et postea prior, adhuc vivens, domusque cotidie Dei dono proficiens.

Itaque communiter domus eorum cum aliquo inchoantur presagio aut notabili signo, resistente semper circa[m] principium in-

---

a. O_2 eum.
b. O_2 se ab ipso.
c. O_1 olim ontbr.
d. Go in scolis Tydemannum nomine.
e. O_1 ab omnibus i.p.v. a vobis.
f. O_2 arripuit iter.
g. O_2 diverterat.
h. O_2 tunc sibi.
i. C tunc ontbr.
j. O_2 dotavit i.p.v. redditavit.
k. iam staat boven den regel; O_1 iam ontbr.
l. O_1 est ontbr.; O_2 est ontbr.
m. O_1 circa ontbr.

---

[1]) 17, 18: Veronicam Domini terciam: Veronica Domini = het beeld van den Heer zooals volgens de legende Veronica het op haar zweetdoek ontvangen heeft.
Tercia: Er is een traditie dat Veronica de afdruk van Christus' gelaat op een *driedubbele* doek heeft ontvangen, zoodat zij de beeltenis van den Heer *driemaal* had. Een van die drie door Kalkar *tercia* genoemd, zou dan te Montreuil zijn gweest.
[2]) Tydeman Grauwert, prior te Brugge.

choacionis dyabolo, prout de iam tactis domibus exemplificavi, pro solacio, quia nove[a] sunt[b] et[c] in vicinio[d].
Crevit igitur[e,f] ordo post Cystercienses in domibus et personis sed lente satis. Et hoc propter rigorem nimium, ab ecclesia tamen postea mitigatum. Vixerunt enim[g] in magna sobrietate fratres, super omne castitatem custodientes[h]. Quapropter et divicias fugientes, tamquam parientes delicias et animarum inficias, terminos possessionum contra avariciam statuerunt certos[i], super quo et quidam papa[1] valde commendat eos. Contenti eciam ob hoc[j] paucis personis, ne pro pluribus gravarentur curis[k]. De apostolatu scilicet monachorum, ut spiritualiter prior sit loco[l] Domini, et loco apostolorum XII monachi. Et sic sua gracia tenet eos Dominus sub virga, ne divites declinent ad vicia, quod communiter[m] transeunt sub et supra, semper tamen sine penuria notabili aut habundancia. Quapropter et ecclesia quodam privilegio exemit eos || ab hospitalitatis fol. 159
obsequio. Quod quidam tyrannus nolens advertere, sed gravans eos, sepe recepit monstra pro prole; quousque, edoctus a bono

---

a. nove staat in margine.
b. C quia nove sunt ontbr.
c. et staat boven den regel.
d. O_1 vicino.
e. O_2 heeft vóór Crevit igitur ingevoegd: Item domus Throni Beate Marie solempnissima inter omnes domos carthusienses per presagium illud sanctum factum est, quod quidam rustici viderunt sepissime ibi multa lumina ardere; cuius edificacionem dyabolus in principio impedire conabatur per incendium maximum.
f. K ergo.
g. O_1 enim ontbr.
h. O_2 servantes i.p.v. custodientes.
i. C terminos contra avariciam possessionum statuerunt certos.
j. C ob hoc eciam.
k. Go curis, sumentes numerum de apostolatu ut scilicet spiritualiter, prior....
l. O_2 in loco.
m. Go communiter transeuntes sine notabili penuria aut habundantia.

---

[1]) Ik vermoed dat Hendrik van Kalkar hier bedoelt: Gregorius XI, 1370—1378. Zie Le Couteulx ad hos annos.

viro hoc esse ex illo gravamine, refudit[a] ablata et prolem recepit naturalem, postea semper defendens[b] ordinem.
Ypocrisim[1] eciam fugientes, summopere in conversacione medie non singularis aut ficte sunt apparencie; ymmo si quid aliquando senserint gracie, in visionibus vel revelacionibus, consolacionibus aut aliis sanctis visitacionibus, hoc celant cum propheta ut „secretum meum michi, secretum meum michi"[2].
Unde cum prior quidam[3] eorum, ostentacionem semper[c] vitare

---

a. C refudit—ordinem ontbr.
b. O_1 defendit; O_2 defendit.
c. semper staat boven den regel.

---

[1]) Ypocrisim—apparencie. Vooral ook schuwen zij gehuicheldheid; in den omgang zijn zij, wat hun voorkomen aangaat, gewoon, niet bijzonder of geveinsd.
[2]) Isai 24 : 16.
[3]) Unde cum prior quidam—conferre desiit, blz. 116, regel 5. Schr. is hier zeer compact in zijn stijl. Hij vertelt deze geschiedenis in één langen zin. De zin is niet onduidelijk maar de woorden: prohibitus in virtute sancte obediencie staan er toch eenigszins ongemotiveerd.
De kroniek „*Quoniam*", Martène—Durand, *Vet. Script. Ampl. Coll.*, VI, p. 177, 178 is hier verduidelijkend. Een verschilpunt tusschen het verbaal in de kroniek Quoniam, en het verhaal bij H. v. Kalkar is: dat het in de kroniek Quoniam een gewone monnik is op wiens graf wonderen gebeuren, bij H. v. Kalkar een prior. Quoniam vertelt het volgende:
Onder het prioraat van Jancelinus sterft in de Grande Chartreuse een monnik, op wiens graf vele wonderen gebeuren. Door inmenging van den duivel worden deze wonderen een groot gevaar voor het klooster, want het wemelt er van menschen en de rust is weg. Maar de prior spreekt den gestorvene aldus aan:
„Siccine, fili mi carissime, haec est retributio quam retribuisti nobis? Tu ad Deum tuum perpetuo in gloria quieturus ascendisti; nobisque tantae inquietudinis bellum indicis? Non sic, fili, erit, non sic: sed eodem pignore quo adversarium confudisti, ego te aggrediar, necesse est. *Obedientia enim qua in campo hoc certaminis viriliter dimicasti, quae tibi pacem perpetuam procuravit,* similiter etiam et fratribus et sociis tuis in hoc loco pacem et tranquillitatem procurabit" Tuncque dictus prior ad tumulum accedens sic ait: „*In virtute sanctae obedientiae,* fili mi, tibi praecipio, quatenus sicut in vita tua mihi semper *obediens* fuisti, sic et nunc existas, nec ullum miraculum de cetero facere praesumas." O miraculum inauditum! Nam post praedictum praeceptum *tanta est eius obedientia subsecuta,* quod ad dictum sepulchrum ulterius facere miraculum non praesumsit: *et quia in vita sua perfecte obedivit, post mortem etiam obedire non recusavit.* (de cursiveering is van mij)

docens, et[a] propheticum illud sepe[b] allegans, mortuus esset[c] et sepulchrum suum visitantes sani fierent, prohibitus in virtute sancte obediencie a suo successore[d], allegante cur propheticum illud[e] non ipsemet[f] servaret mortuus, quod semper docuit vivus, sanitatem postea conferre desiit.

Honores eciam mundanos et[g] dignitates non curant, nec singularis notas sanctitatis reputant.

Cum enim cuidam priori ordinis[1], electo sollempniter in episcopum, applaudere venissent episcopi vicini[h] et alii domini, uni eorum dixit: „Scito quod[i] episcopus esse nolo, verumtamen quia[j] moriar cito; mane hic et causam revelabo". Quo proxime mortuo, clara meridie apparuit illi, in cella oranti, dicens[k] hoc verbum: „Scito si fuissem de numero episcoporum, fuissem et de numero reproborum".

Illius quoque episcopi ordinis sui sanctitatem Deo committunt, de quo sic[l] scribitur in Speculo Hystoriali[2]: „Anselmus[3], ex priore Cartusie, Belsemensis Epicopus[4] floruit. Qui mortuus visus est[m] corpus suum gracilibus strinxisse funiculis, et quatuor cerei capiti eius appositi celitus sunt accensi. Quod autem

---

a. et staat boven den regel.
b. O_2 semper.
c. O_2 et cum mortuus esset.
d. Go a priore domus i.p.v. a suo successore.
e. O_2 illud propheticum.
f. O_2 ipsemet ontbr.
g. et staat boven den regel.
h. O_1 vicini episcopi; O_2 vicini episcopi.
i. O_2 quia.
j. O_2 quia ontbr.
k. dicens staat in margine.
l. L sic ontbr.
m. O_1 est ontbr.

---

1) Misschien Petrus de Porta, Prior van de Chartreuse Vallis benedictionis te Villeneuve. Door Innocentius VI bestemd tot bisschop van Avignon stierf hij plotseling 14 Juni 1361.
2) Speculum Historiale, ed. cit. Liber 29, caput 17, p. 1191.
3) S. Anselmus of. S. Anthelmus, geboren tegen 1105, prior van de Grande Chartreuse, 1139—1151, bisschop van Belley, 1163, † 1178.
4) Belsemensis episcopus = bisschop van Belley.

Sanctus Hugo Lyncolinensis Episcopus[a][1], ordinis eorum, fuit canonizatus, hoc propter eximia miracula[b] eius post mortem et in vita, qualia et adhuc sepe facit, procuraverunt Anglici, non[c] ipsi[2]. In signum cuius festum sibi faciunt nunc sollempne[d], in quo tamen conversi possint laborare, presumentes pie, quod ol. 160r idem sanctus plus approbet humiles || fratrum labores quam gloriosas festivaciones[e]. Cum eciam[f] quidam papa[3], non diu[g] est, priorem Cartusie[4] voluit esse Cardinalem, renuit ille, allegans periculum anime, qua propter et excommunicacionem humiliter sustinuit per aliquot menses[h], quousque pape dicerent Cardinales: „Dimittatis eum Pater Sanctissime,[i] quia si huc veniret, asellum equitaret et omnes nos[j] confunderet".
Contingunt eciam sepe in ordine preostensiones quedam[k] a Deo, et alia signa solaciosa, que latere magis volunt quam pandere. Priori enim cuidam ordinis eorum[5] revelavit aperte Dominus, venturos esse breviter[l] quatuor ordines predicancium, loco quatuor evangelistarum. Ipso enim[6] in oracione consistenti[m], et

a. Episcopus staat in margine.
b. Er staat mira[la]; K mirabilia; L mirabilia.
c. L et non ipsi; Go et non ipsi Carthusienses.
d. C in signum cuius faciunt sibi nunc festum sollempne; O_2 in signum cuius festum nunc sibi faciunt solempne.
e. O_1 festivitates; O_2 festivitates.
f. C eciam ontbr.
g. O_2 non diu quidam papa priorem.
h. K aliquos menses; L aliquos menses.
i. O_2 beatissime.
j. O_1 nos omnes.
k. quedam staat boven den regel.
l. O_2 breviter venturos esse.
m. O_2 existente.

[1]) Hugo van Avalon, geboren in 1135, Prior van de Chartreuse Witham in Engeland 1180, Bisschop van Lincoln 1181, † 1200.
[2]) procuraverunt Anglici, non ipsi, nl. non ipsi Cartusienses. Dus: de Engelschen hebben dat gedaan; de Kartuizers niet.
[3]) Benedictus XIII, 1394—1424.
[4]) Guillaume de Raynal, Prior van de Grande Chartreuse, 1368—1402.
[5]) Stephanus de Castillione, toen prior van de Chartreuse „Portarum", later Bisschop van Die, geboren 1150, Prior van de Chartreuse Portarum, 1196—1202, † 1208.
[6]) Ipso enim—audivit a Domino blz. 118, regel 4 = Terwijl hij in gebed

ecclesie de paucitate predicando[a] vel aliter fidem defendencium condolente, tempore scilicet heresis Albiensium, quo papa compulsus est mittere abbates Cystercienses contra eos, cum non haberet alios, audivit a Domino: „Fili esto bono animo, quia michi breviter de predicantibus providebo". Quod et confidenter idem prior suis fratribus dixit et aliis. Et ecce, non diu post venit Dominicus[b], canonicus regularis, ad Cartusiam, recipiens a priore[1] consilium de predicando contra hereticos pariter et quasi habitum sine clausura, scilicet[c] vittarum[2]. Qui tamen habitus eciam post hoc[d] per Beatam Virginem cuidam eorum est ostensus et tandem aliqualiter commutatus.

Venerunt igitur Predicatores, venerunt et Minores, a Deo sic illi priori preostensi[e], quibus et post hoc Augustinenses predicantes et Carmelite sunt adjuncti. Qui interim, Dei gracia[f], magnum fecerunt fructum animarum in ecclesia.

Cuidam eciam novicio[g], canonico ecclesie maioris Gracianopolitane, sedenti in muro Cartusie, ante matutinas[h], pro recedendo, apparuit magister suus noviter defunctus, clara luce, dicens: „fili mi, revertere et heres eris eterne glorie". Qui reversus mansit et feliciter consummavit. Alteri eciam novicio, ibidem transeunti[i], noctis tempore, prope sepulchrum magistri sui defuncti, idem de sepulchro clamavit alta voce: „Fili mi

---

a. O_2 predicancium.
b. O_1 Sanctus Dominicus; O_2 Sanctus Dominicus.
c. scilicet staat boven den regel.
d. post hoc staat boven den regel.
e. O_1 ostensi; O_2 ostensi.
f. O_2 gracia Dei.
g. novicio staat in margine.
h. ante matutinas staat in margine.
i. O_1 transeunte; O_2 transeunte.

---

stond en klaagde over het gebrek dat de Kerk had aan menschen die het geloof verdedigden door te prediken of op andere wijze, ten tijde van de ketterij der Albigenzen, waardoor de paus gedwongen was Cystercienser abten te zenden om tegen hen op te treden, daar de paus geen anderen had, hoorde hij....

[1]) Jancelinus, prior van de Grande Chartreuse van 1180—1233.

[2]) Clausura vittarum. De geprofeste Kartuizers dragen een scapulier, waarvan het voor- en achtergedeelte op de heupen door banden (vittae) aan elkaar vast zijn gemaakt.

fol. 160v noli recedere, alioquin filius eris || gehenne". Qui similiter et mansit et sancte vixit. Sepe primas missas vel alias celebraturi, a sacrista, ad hoc vocante, in magna luce sedere sunt reperti[a], et aliquando cum hoc super terram elevati. Dominus Elisarius prior Cartusie[1], non diu est, cum sacristam suum, pulsare tardantem, vocare vellet de cella, ipsum elevatum reperit de terra et in luce magna. Idem pater, cum cuidam novicio ex humilitate serviret ad missam, audivit eundem in canone clamantem: „Plane, plane", qui, de hoc interrogatus ab eodem, respondit; ita[b] angelos circa sacramentum tumultuasse, quod ex[c] hoc sibi[d] operis sui timuit[e] periculum imminere.

Cuidam novicio, de portando cappam tedium habenti, in meridie dormienti, apparuit Dominus, portans crucem magnam satis laboriose ascendendo scalam. Partem autem inferiorem crucis[f] manibus tenuit et bracchiis, superiorem vero scapulis. Cui cum novicius diceret: „Domine adjuvem te" respondit ipse: „Quomodo pro me portares talem[g] crucem, qui renuis portare cappam?" Ille, evigilans, compunctus fuit ab[h] hinc ad omnia promptus. In memoriam illius crucis adhuc ibi et alibi tales solent cruces depingi.

In eodem loco, dum quidam monachus, tardens dormire, respiceret superius de fenestra ad aerem, audivit vocem, non ab homine: „Tempus est dormiendi, monache!"

Hyspani, Cathalani[i] et Ytalici carpere solent gramina de sepulchris patrum in Cartusia, asserentes firmiter, quod in partibus suis, multis, desuper potantibus, in medelam sint februm et aliarum infirmitatum.

---

a. O_2 comperti i.p.v. reperti.
b. ita staat boven den regel.
c. O_2 exinde.
d. O_2 hoc sibi ontbr.
e. L timuerit.
f. O_2 crucis inferiorem.
g. talem staat boven den regel.
h. ab staat boven den regel.
i. O_1 Cathalani ontbr.

---

1) Elisarius, prior van de Grande Chartreuse van 1360—1367.

Presbiter quidam, celebrans Maguncie in ecclesia maiore, communionis tempore, scilicet post Agnus Dei, audivit vocem, sibi dicentem: „Intra ad Cartusienses, quia ab hodie, annis duobus transactis, morieris." Obedivit ille cicius, et quod predictum est evenit cercius. Vixit autem interim in ordine ita sancte, quod ex hoc bonus dicebatur Lodewicus[a], et sanitatem obtinuit cruris, antea semper debilis.

Raptores quidam animalia cuiusdam domus Cartusiensium pro rapina abduxerunt omnia. Quibus in valle quadam pausantibus, || fol. 16 venienteque converso inopinate super eos et clamante: „Sancta Maria, Sancta Maria, hic sunt, hic sunt[b]!" statim eruperunt de silva bestie, prius non vise, que omnes cum equis dilaniaverunt membratim, nec comederunt, sed quasi peracto negocio sibi commisso, cicius abierunt. Quo miro viso, frater predam reduxit ex integro, dolens de[c] miserabili eorum exicio.

Consolaciones eciam sepe habent salutares a Domino et hoc pro spirituali stipendio. Non enim posset homo ex natura inclinatus ad secularia, in castitate tanta vivere, parcitate et solitudine, sine divina ad hoc speciali gracia et consolacione. Unde sompnia habere solent[d] multum graciosa. Et aliquibus vix aliquid est[e] notabile futurum, quin prius prevideant per sompnium. Visiones eciam sepe habent devotissimas. Nimirum quia vigilantes sola tractare habent anime salutaria[f]. In psalmodiis occurrunt eis exposiciones super hominem, plene mysteriis; lectiones ipsis sunt animarum refectiones; misse valde sunt eis sapide, quas communiter frequentant, pro aliis et pro se, libere tamen et[g] sine coactione.

Econtra, ne magnitudo talium[h] extollat, molestat eos sepe angelus Sathane temptacionibus et persecucionibus satis importune, et specialiter novicios, tamquam noviter de potencia sua erutos,

---

a. C quod ex hoc dicebatur bonus Lodewicus.
b. C het tweede „hic sunt" ontbr.
c. L super i.p.v. de.
d. L solent habere.
e. O_1 vix est aliquid; O_2 vix est aliquid; L vix est aliquid.
f. O_2 tractare habent solum salutaria.
g. O_1 et tamen.
h. O_2 tales.

lapidibus quasi jaculans post eos. Unde quosdam vexat perfidia, alios blasphemia, desperacione eciam et presumpcione[a], nunc scrupulositate nunc judiciis falsis, suspicionibus eciam et antiquis factis seu peccatis. Aufert eciam quandoque appetitum comedendi, quandoque debitum tempus impedit dormiendi. Et si quando[b] dormire permiserit, vel[c] pulsu excitat turbido, vel sompnolentum facit in choro.

Communiter autem eis sub devocionis pallio suadet plus facere quam velit ordo, vigilare scilicet extra tempus debitum, abstinere, plus quam oportet, in pane et aqua, vel aliter jeiunare vel disciplinare, et similia opera tenebrarum suarum facere illicite. Propter quod et multi ab olim in illis primo[d] fervidi sunt periclitati. Cui periculo ut succurratur, ordo semper deputat 161v eis magistrum, || unum scilicet seniorum, qui novit iras demonum. Quem qui non audiunt, sed suasu dyaboli singulariter vivunt, aut exeunt, aut, si manent[e], raro proficiunt.

Omnia enim predicta dyaboli machinamenta sunt ad hoc, ut vel ad suum saccum redeant, hoc est seculum[f], vel sibi ipsis[g] vel ordini inutiles fiant.

Parisius quidam clericus de Flandria, cantor optimus, dum examinandus esset pro intrando ordinem, nullatenus cantare potuit, quousque ad consilium prioris in ecclesia precem fecit. Hic dyabolum sepe vidit, similem Ethyopi[h], in noviciatu, sic[i] sibi loquentem[j]: „Recede miser, non manebis Cartusiensis, qui

---

a. M Presumunt enim sepe de se ipsis, quod maiorem fructum possint facere in seculo alios convertendo cum informacione publica, scilicet predicando, aut occulta, ad partem. Temptantur eciam nonnunquam scrupulositate, sepe falsis judiciis, suspicionibus....
Go Presumunt enim de se ipsis quandoque quod maiorem possint facere fructum in seculo alios convertendo publice vel occulte. Temptantur eciam nonnunquam scrupulositate, sepe falsis judiciis et suspicionibus....
b. O_2 quandoque.
c. L vel ontbr.
d. O_2 primo ontbr.
e. O_1 manserunt i.p.v. manent.
f. K ad seculum; L ad seculum.
g. ipsis staat boven den regel.
h. C similem vidit Ethyopi.
i. sic staat boven den regel.
j. C loquentem sibi; O_1 loquentem sibi; O_2 loquentem sibi.

meus fuisti secularis. Parentes tui exspectant te[a] volentes magnum dominum facere." Quem non timens ille nec curans feliciter mansit in ordine.

Novicius quidam in Cartusia recens, juvenis, dum aliquando fantasiaretur de carnibus, ecce, dyabolus, ut quidam juvenculus, portabat scutellam earum optime preparatam, dicens: „comede, comede, quia sunt optime preparate et sapide" Ille, senciens dyabolum adesse in tali re, dixit: „Exspecta paulisper et revertar." Adiens igitur priorem et rem sibi referens, audivit ab eodem: „comede de licencia mei, in nomine Dei." Reversus ille, dum dyabolo dixit: „licenciam habeo" statim evanuit. Similiter[b] dyabolus in forma pulcherrime mulieris cuidam Cartusiensi coxit pulmentum de pisis. Quod, de licencia prioris[c] comedens, ita sensit sapidum, quod in veritate affirmabat, nunquam se comedisse, nec in seculo quidem, cibum tam artificialiter et bene preparatum.

In Maguncia quidam novicius, de exeundo sepe temptatus, tandem victus quandam ymaginem[d] Beate Virginis salutavit, quasi valedicturus. Et ecce, tabula illa cum ymagine[e] se totam vertit, pauperem illum quasi detestans hominem. Tabula illa cum ymagine[f], olim illuc allata, adhuc est in Cartusia.

Novicii cuiusdam soror nubilis[g] venit ad portam claustri[h], flens et ejulans pro eo, quod ipsam desolatam reliquerit seculo. Consulit[i] prior quod ipsam non videat, ne forte, ab ea flexus, recedat. Ille econtra, stulte presumens de fortitudine, eam adiit et statim miser cum ea recessit. Pergentibus ipsis insimul[j] et non longe a claustro nemusculum quoddam ingredientibus, vident

---

a. O_2 te exspectant.
b. Van: Similiter tot regel 17: In Maguncia staat in margine; K van Similiter tot regel 17: In Maguncia ontbr.
c. C prioris ontbr.
d. L ymaginem quandam.
e. O_1 cum ymagine illa.
f. C cum ymagine ontbr.
g. O_2 nobilis i.p.v. nubilis.
h. L monasterii i.p.v. claustri.
i. O_2 consuluit.
j. in van insimul staat boven den regel.

rustici arantes et pastores bestiam de silvis venire rapidam, prius non[a] visam, que, mora in nemusculo facta modica, ad 162r locum recte rediit unde venit. Mirantes illi, quid ‖ fecerit bestia, currunt ad nemusculum, et ecce, inveniunt[b] membra eorum tantum, dilaniata et hincinde dispersa. Quod, cum nunciassent fratribus in claustrum[c], plangebant miserabile ipsorum[d] exicium, mirantes Dei[e] horrendum judicium[f].

Honesto cuidam viro[g] novicio tot accreverunt vermiculi, circa noviciatus sui finem, quod ob hoc exire proposuit ordinem. Qui, cum[h] tandem, deposita verecundia, consuluit priorem, audivit sic sibi respondentem: „Fili, cum professus fueris, liber ab eis eris". Mira res: Confidenter profitetur et statim nec quidem unus[i] habetur, et[j] aperta est Sathane plane[k] fallacia. Provectos eciam usque ad mortem multis persequitur modis, de quibus hoc est unum, ex quo[l] tamen primo venit bonum. Cum[1] enim quendam Cartusiensem provectum patrem precipitasset in fugam, invenerunt eum quidam nobiles de Francia, dicti de Moncornet, desolatum quasi in silva. Qui interrogatus, respondit se de claustro fugisse, propter nimium[m] rigorem vite. Adjecitque quod, si tempore abstinencie panis et aque, caules

---

a. O_1 non ontbr.
b. O_1 invenerunt.
c. O_1 claustro.
d. C eorum; O_2 eorum.
e. Dei staat boven den regel.
f. Tusschen judicium en Honesto heeft K de passage, pag. 122, regel 11 Similiter etc. tot p. 122, regel 17. In Maguncia.
g. C viro ontbr.
h. O_2 cum ontbr.
i. O_1 unus quidem; O_2 unus quidem; L unus quidem.
j. et staat boven den regel.
k. O_2 plene i.p.v. plane.
l. C de quo.
m. nimium staat in margine.

---

1) Le Couteulx, *Annales*, III, p. 69, vermoedt dat Hendrik van Kalkar dit vage en onjuiste verhaal van het ontstaan der Cauliten door mondelinge overlevering vernomen heeft, nl. van den een of anderen monnik uit het klooster Hoorne bij Roermond.

habuisset, bene contentus mansisset[a]. Miserti illi[b] pauperis duxerunt eum ad sua, assignantes sibi locum pro herbis et fructibus valde fertilem, cui et ex hoc ad huc[c] Vallis Caulium est nomen. Unde et fratres ipsi[d] postea Caulite[1] sunt vocati. Ibidem itaque facto claustro, et loco[e] a sede apostolica, promocione dominorum, approbato, adunati sunt socii multum devoti. Qui viventes quasi sicut[f] Cartusienses, multum bene per XL annos vel circiter habuerunt se[g]. Qualiter autem ad huc[h] nunc vivant, scitur in Castro de Hoernen, ex opposito Ruermunde, quia domini de Hoernen de sanguine illorum de Moncornet, domum olim fecerunt ibi[i] prope Sancte Elizabeth.

Stabat igitur ordo Cartusiensis diu in pace Cristi sancta, habitus undiquaque in magna reverencia, quousque scilicet[j] intestinum ipsum[k] turbavit bellum. Receptorum enim ad || (fol. 16) ordinem virorum doctorum quidam, in noviciatu reversi ad seculum, suam excusantes quasi inconstanciam, jaculabant, hoc[l] Capitulum circa finem Decreti[2]: „Carnem cuiquam monacho nec gustandi nec sumendi est concessa licencia" violare Cartusienses[m], seu non servare, quantum ad clausulam suam illam[n] sequentem: „Servato tamen moderamine[o] pietatis circa egrotos," ex quo ipsi

a. O_2 fuisset i.p.v. mansisset.
b. C illius.
c. ad huc staat boven den regel.
d. O_2 isti ipsi.
e. Tusschen loco en a zijn twee woorden doorgestreept.
f. C sicut ontbr.; O_2 sicut ontbr.
g. Twee regels doorgestreept tusschen se en Qualiter.
h. C ad huc ontbr.
i. C illi.
j. O_2 scilicet ontbr.
k. C ipsum ontbr.
l. Tusschen hoc en capitulum is een woord doorgestreept.
m. Cartusienses staat in margine.
n. O_1 istam; O_2 istam.
o. Servato tamen moderamine is onderstreept.

[1]) De orde der Cauliten is gesticht ws. in 1188 door Wiard, convers van de Chartreuse van Lauvigni, in de diocees Langres.
[2]) *Corpus juris Canonici,* ed. Richter. Decreti Tertia Pars, de Consecratione, Dist. V, C 32, VIII Pars.

simpliciter propter Deum a carnibus abstinent, ut sic carnem doment, spiritum roborent, et Domino suo castum corpus offerant. Scientes quod, si delicacius indulgetur ventri, oporteat eciam et Veneri, prout hoc heu in dolore omnis status experitur ecclesie[a]. Hoc igitur delato ad curiam Romanam, que olim vitam eorum confirmaverat, et[b] super eo hincinde disputato, sentencia[c] maiorum sanctiorum[d] et pociorum conclusum fuit doctorum, ipsis Cartusiensibus, per artam viam incedentibus, securius esse et salubrius simpliciter carere[e] carnibus, quam cotidie, desiderando nunc has nunc illas, titillari temptacionibus, non sine periculo, sicud experitur in aliis heu religionibus[f]. Et hoc[g] precipue, quia longo tempore hactenus ab eis abstinendo, saniores inventi sunt et longeviores, sicud et olim homines ab Adam usque ad Noe eas non comedentes. Et sic supplendum esse clausule illi, eis opposite, ut[h] supra: „Servato tamen", et cetera, „Nisi forte[i] sponte pro Cristo egroti aliqui eis carere eligerent[j]."

Carenciam igitur[k] hanc carnium sanctam, ab ecclesia sic approbatam[l], Dominus dignatus est pulcherrimo post hoc breviter declarare miraculo. Venerunt enim, non diu post hoc, magni domini invisere Cartusiam, episcopi scilicet[m] et seculares alii, et hoc ante Quinquagesimam[1]. Visitantes igitur fratres ipsos, et invenientes aliquos senes et debiles carencie carnium, hoc

---

a. O_1 ecclesie experitur.
b. C et ontbr.
c. O_2 per sentenciam.
d. O_2 sanctiorum ontbr.
e. O_1 et carere.
f. C heu in aliis religionibus; O_1 heu in aliis religionibus; O_2 heu in aliis religionibus.
g. O_1 hoc ontbr.; O_2 hoc ontbr.
h. ut staat boven den regel.
i. Nisi forte is onderstreept.
j. O_1 eligerent carere; O_2 eligerent carere.
k. O_2 autem.
l. O_2 approbatam sic.
m. O_2 scilicet episcopi.

---

[1]) Quinquagesima = de zevende Zondag vóór Paschen.

ex pietate sua, imponentes, instabant obnixe apud priorem, ut, ob reverenciam ipsorum, de carnibus, quibus totus mundus illo tempore uteretur, debiles aliquod haberent[a] refocillamen[1]. Allegantes, pro consciencia priori facienda, multos doctos viros timuisse de nimia in hoc[b] ordinis duricia. Quod dum prior, tamquam magnum „nephas in Israel[2]" abhorrens, omnino ‖ fol. 1 renuit, ipsi, quasi cedentes sibi in hoc, pro se ipsis saltem afferri carnes instabant forcius, propter carnisprivium instans eis carere nolentibus. Et hoc, tamquam prudentes viri, ex industria, sperantes priorem, presentibus carnibus, emollire postea. Assentit prior, licet invitus, importunitate eorum victus.

Igitur conversi vadunt ad Gracianopolim, multas et diversas pro tantis dominis[c] et familia adducentes carnes. Mira res. Reverse aperiuntur sarcine, inveniuntur ille carnes in veros et optimos commutate pisces, odore, colore, sapore. Quo viso[d], exhylaratus spiritu sancto, prior in talia vel similia prorupit verba: „Videtis clare, venerandi[e] domini, quod Dominus non vult nos[f] carnibus uti". Stupent domini[g] et, occasione nacta, sic gavisi, toti de licencia patris ministrant conventui. Et quotquot illis vescebantur infirmi, sanati sunt[h] et confortati.

Domini tamen, adhuc modice fidei de re tam mirabili, volentes certificari, mittunt cum conversis illis fide dignos de suis. Qui reversi testificati sunt coram Deo, quomodo carnifices juraverunt, carnes se veras vendidisse et nullatenus pisces. Sicque domini illi, valedictis fratribus, recesserunt, benedicentes Deo de miraculo, quod et undique predicaverunt pro Cartusiensibus, sancte et Deo placenter viventibus.

---

a. L haberent aliquod.
b. K hac i.p.v. hoc.
c. C dominis ontbr.
d. Van Quo viso—Stupent staat in margine.
e. C reverendi.
f. C nos ontbr.
g. C stupent et domini.
h. O_2 carnibus sanati sunt.

---

1) refocillamen = versterking.
2) Deut. 22 : 21; Josua 7 : 15.

Post hoc cepit ordo sic divulgatus mirabiliter crescere in domibus et personis utriusque sexus. Habent autem[a] x domus monialium, quarum propinquior nobis et ultima prope Brugis est in Flandria; nolentes plures recipere, quia grave est feminis vitam talem ducere.

Rex eciam Anglie[1], audiens venerandam famam ordinis misit Cartusiam[b] pro personis domum recepturis[c]. Cui missus est post hoc[d] pro priore cum sociis homo nobilis genere, Hugo[2] nomine. Qui, postquam primam domum[e] dictam Wytham[3] longo sancte rexit tempore, Episcopus factus est Lyncolniensis quasi miraculose. Sanctissime igitur[f] extunc vivens et miracula in vita faciens et post mortem, ymmo adhuc cotidie, tandem ex hoc, ut supratactum est[g], canonizari meruit dignissime. Post occisionem eciam non diu ante[h4] hoc Sancti Thome Cantua-

---

a. O_2 eciam.
b. L Cartusiam ontbr.
c. O_2 accepturis. Go Propter occisionem enim Sancti Thome Cantuariensis, Regi Anglie inter cetera fuit injunctum a papa tres domos ordinis Carthusiensis facere pro penitencia. Cui post hoc missus fuit pro priore homo, nobilis genere, Hugo nomine. Qui, postquam primam domum illius regni dictam Wictam longo tempore sancte rexisset, episcopus factus fuit lincolinensis quasi miraculose. Et sanctissime vivens et multa miracula tam in vita quam post mortem faciens, meruit ab ecclesia digne canonizari. Predictus Hugo....
d. post hoc staat in margine; C post hoc ontbr.; K post hoc ontbr.; O_1 post hoc ontbr.; O_2 post hoc ontbr.; D post hoc ontbr.; G post hoc ontbr.; L post hoc ontbr.
e. O_2 domum primam.
f. O_1 autem; O_2 autem.
g. O_2 est ontbr.
h. ante staat op een plaats waar een woord geradeerd was. C post hoc; K post hoc; O_1 post hoc; O_2 post hoc; G post hoc; L post hoc;

---

1) Rex Ang lie = Hendrik II, 1154—1189.
2) Hugo. Zie noot 1 bij p. 117.
3) Het Kartuizer-klooster Witham in Somerset, gesticht in 1178.
4) ante hoc. Het autograaf had oorspronkelijk *post hoc*. Een corrector heeft *post* geradeerd en er *ante* voor in de plaats gezet. Deze correctie is historisch juist want de chronologische volgorde van de gebeurtenissen is deze:
1170: Dood van Thomas Becket. Als penitentie sticht Hendrik II eenige jaren later twee Kartuizer-kloosters, o.a. Witham in Somerset, 1178.
1180: Hugo van Avalon gaat naar Engeland omdat Hendrik II aan de Grande Chartreuse mannen had gevraagd, die Witham tot bloei zouden

riensis[1], Regi Anglie[a] protunc a papa injunctum est, preter alia, tres domos ordinis Cartusiensis facere, pro penitencia. Occasione cuius jam in Anglia || sex sunt domus. fol. 16

Hugo predictus, quando ut prior domui sue prefuit, doctos viros ad ordinem recepit. Quorum quidam revertentes ad seculum, ut supratacti, defendentes se priori suo, objecerunt rigorem ordinis indiscretum. De quo tamen tandem compuncti, quia iterum admissi non sunt, plus in duriciam exarserunt. Sicque, occasione illorum, surrexit de novo illa objectio de carnibus, perveniens tandem Parisius. Ubi aperte tunc disputabatur in scolis, utrum Cartusienses essent de salvandis, qui in infirmitatibus non uterentur carnibus. Et hoc forcius[b], quia circa illud tempus Rex[c] et Regina[2] juxta Parisius duplicem[3] pro eis fecerunt conventum, aliquibus ex hoc invidentibus.

Predixit enim Sanctus Bernardus, in Epistula ad fratres de Monte Dei supradicta[4]. „Cartusienses semper laudatores habere et vituperatores[d5]".

---

a. C Regi autem Anglie.
b. C forte.
c. Go Sanctus Ludovicus Rex.
d. Go In plaats van Predixit Bernardus—vituperatores heeft Go: Habent enim semper laudatores et vituperatores.

---

kunnen brengen. Hugo wordt prior van Witham.
1181: Hugo wordt bisschop van Lincoln.
Dus de dood van Thomas van Canterbury gaat inderdaad *vooraf* aan het verzoek van Hendrik II aan de Grande Chartreuse, en aan de komst van Hugo van Lincoln.
Maar deze correctie heeft de gang van Hendrik van Kalkars verhaal verstoord. De passage van regel 6 Rex Anglie—regel 4 op p. 128 Hugo predictus, is nu verward en zou dat niet zijn als de lezing *post hoc* behouden was.

[1]) Thomas van Canterbury. Thomas Becket, geboren 1118(?), 1162 aartsbisschop van Canterbury, † 1170.

[2]) Lodewijk IX de Heilige, 1226—1270 en Blanche van Castilië.

[3]) juxta Parisius duplicem.... conventum.
In 1275 gaf Lodewijk IX den Kartuizers een terrein nabij Parijs, vanwaar zij in 1259 vertrokken naar een andere plek, hun door den koning aangewezen, nl.: Vallis viridis, ook bij Parijs. De Chartreuse heet sinds dien: Vallis viridis. Het woord „duplex" dat Hendrik van Kalkar hier gebruikt, ziet misschien op die *twee* plaatsen waar de Chartreuse achtereenvolgens is geweest.

[4]) Zie boven, blz. 105.

[5]) *Epistola seu Tractatus ad Fratres de Monte Dei*, ed. cit, p. 316, Cap. I.

Allegant autem ipsi, eis invidentes, quod, circa[a] civitates habitantes, panem Cristi fidelium comedunt, ocio vacantes, hoc est non predicantes, non confessiones audientes, nec aliter se ad proximum exercentes, sed sibi ipsis tantum in quiete viventes. Quorum invidencium[1] cuidam, hoc uni priori[2], novam domum recipienti, satis austere improperanti, prior idem[b] humiliter respondit: „Dilecte pater, nos venimus hoc vivere, quod vos soletis predicare. Et hoc libencius faceremus in silvis vel heremis, si quis nos defenderet a raptoribus, et maleficis." Qui humili illo verbo in consciencia percussus, semper eorum postea[c] fuit amicus. Animadvertit enim tunc, quod ipsi vita predicant, non fabulis vel verbis, quod leve est et bonis et malis. Ipsi enim sunt, qui, pro testimonio futuri judicii, crucem suam portant cotidie cum Luca in suo corpore[3], fidem Cristi bullantes proprio sanguine, secundum carnem nunquam ducentes letum diem[d]. Quod plus animat ad fidem et bonam vitam proximum quam multa milia verborum.

Ea itaque tempestate carnium vixit Arnoldus de Villanova[4], precipuus ille medicus, qui tractatum[5], quem perlegi[e], pulcherrimum fecit pro Cartusiensibus, quod bene starent, per hoc medicis suis satisfaciens, theologis[f] et artistis.

---

a. K extra; L extra.
b. L idem prior.
c. O_2 postea eorum.
d. C unum letum diem.
e. quem perlegi staat in margine.
f. theologis staat in margine; C theologis ontbr.; K theologis ontbr.; O_1 theologis ontbr.; O_2 theologis ontbr.; D theologis ontbr.; G theologis ontbr.; L theologis ontbr.

---

1) Quorum invidencium—respondit = Toen een of ander van die benijders dit aan een prior, die de nieuwe Chartreuse ontving, nogal streng verweet, antwoordde deze prior hem nederig....
2) Jocerandus, prior van de Chartreuse Vallis viridis, † 1295.
3) De collecte van Lucas (18 October) is: „qui crucis mortificationem jugiter in suo corpore.... portavit."
4) Arnoldus de Villanova, medicinae doctor, ± 1300.
5) *Tractatus Magistri Arnoldi de Villanova contra illos qui dicunt Cartusienses peccare non ministrando carnes infirmis suis*, ms.

Quem et ille[a] honorandus doctor Johannes Andree[1] allegans in Novella[b][2], ut pro eis satisfaceret[c] legistis suis et canonistis, super Capitolum *Consilium de Jeiuniis* sic concludit[3]: „Hunc autem librum sic summavi[d], quia eciam nunc quamplures || status fol. 164r nobilis amicis meis Cartusiensibus, apud quos est vera religio, detrahere conantur in hoc.

Sic autem factus est ordinis amicus doctor ille venerandus. Sibi[4] enim, a papa Johanne XXII[5] in Avinionem vocato pro consilio, Cartusienses ipsi Statuta sua, dudum ab ecclesia confirmata, presentaverunt contra calumpniatores propter Deum examinanda. Quibus perlectis respondit: nunquam se audivisse vitam cum tanta discrecione, sobrietate, humilitate et caritate institutam. Ita eis affectus ob hoc in Cristo, quod novam domum[6] fieri procuravit juxta Bononiam maxime de suo proprio patri-

---

a. D quem et theologis ille....
b. O_2 in Novella—canonistis ontbr.
c. Vóór satisfaceret stond theologis. Dit is doorgestreept; C theologis satisfaceret; K theologis satisfaceret; O_1 theologis satisfaceret; O_2 theologis satisfaceret; G theologis satisfaceret; L theologis satisfaceret.
d. O_1 consummavi; O_2 consummavi.

---

1) Johannes Andreas, juris utriusque doctor, † 1348.
2) *Novella super Librum Decretalium tertium*, ms.
3) Aangezien ik dit citaat niet in handschrift of druk heb kunnen vinden, vermeld ik hier een notitie in hs. G (het hs. uit de Grande Chartreuse) op een afzonderlijk strookje papier bij deze plaats gevoegd: Joannes Andreas celeberrimus juris consultus in Novella super Librum Decretalium tertium, in Caput 2 Consilium, tituli 56(?) de observatione jejuniorum Cartusiensium sic meminit: „Sciatis quod contra eos qui dicunt statum Cartusiensium esse periculosum ex defectu caritatis, quia languentibus in extrema necessitate carnes non concedunt, pulchre valde et efficaciter scripsit Magister Arnoldus de Villanova, summus medicus et theologus, prosequendo illud verbum de Psalmo 68: „Adversum me loquebantur qui sedebant in porta etc." ....deinde postquam praecipuas, quibus Arnoldus nostrum usum tuitus est, rationes breviter retulit, subdit.... „Hunc autem librum sic summavi quod etiam nunc quamplures status notabilis amicis meis Cartusiensibus, apud quos est vera religio, detrahere conantur in hoc."
In margine: Ex Ms. Codice Novellarum Jo*hannes* Andreas apud Cartusiam Majorem reper.
4) sibi = aan Johannes Andreas.
5) Johannes XXII, 1316—1334.
6) Het Kartuizer-klooster Sanctus Hieronymus, gesticht in 1334.

monio. Decoctis igitur sic bene carnibus[a], hoc est ut ita solacier in Domino, declarato per doctissimos viros et diffinito ac determinato, quod sine esu carnium bene starent et canonice, et sic cessante contra eos omni murmure, prorupit repente, pervolando quasi fons ille ortorum[1] deliciarum paradisi Dei, ordo Cartusiensis, puteus aquarum vivencium in omnem Europe fere[b], circa regionem pertingens undiquaque quasi[c] eius occeanum et excepta Grecia et ultramodicum[d] mare mediterraneum[e]. Ipse enim Johannes papa[f] XXII domum[2] ordinavit Boni passus super Durenciam, prope Avinionem. Innocencius VI[g] eciam postea fecit gloriosam domum[h][3] in qua et sepultus est ex opposito Avinionis, ultra Rodanum. Gregorius eciam ultimus[i][4] multa dedit florenorum milia[j] pro[k] reedificanda Cartusia combusta. Ubi sepeliri voluit, si in Avinione decessisset. Multi eciam[l] episcopi, principes[m] et domini, ac communitates, plures[n] fecerunt domos in suis locis undique, et adhuc faciunt continue.

Vide nunc denuo, quanta statuum, ut supra dixi, reformacio et vitarum renovacio facta sit in universali ecclesia, ex illa et post illam dampnacionis sentenciam Parisius auditam. Conver-

---

a. O_1 Cartusiensibus i.p.v. carnibus; O_2 Cartusiensibus i.p.v. carnibus.
b. O_1 in omni tempore fere i.p.v. in omnem Europe fere.
c. quasi staat boven den regel.
d. ultramodicum staat in margine.
e. Go in omnem fere regionem Europe pertingens usque ad mare i.p.v. in omnem—mediterraneum....
f. papa staat boven den regel; O_2 papa Johannes.
g. C VI ontbr.; K VI ontbr.; O_1 VI ontbr.; O_2 VI ontbr.; B VI ontbr.; D VI ontbr.; L VI ontbr.
h. O_2 domum gloriosam.
i. B Gregorius eciam XI.
j. C milia ducatos.
k. O_1 pro ontbr.
l. K enim.
m. O_2 principes, episcopi.
n. L multas.

---

1) ortorum — hortorum.
2) De Chartreuse Bonus passus, gesticht in 1318.
3) De Chartreuse Villanova of Vallis benedictionis, gesticht in 1356.
4) Gregorius XI, 1370—1378.

sus enim est[a] Bruno, illam audiens cum sociis[b]; ortus est et ordo Cartusiensis cum aliis ordinibus supratactis. Papa Urbanus II[c][1], audiens a Brunone hoc factum Parisius, territus in Galliam venit, conscienscia ductus. Ubi concilium tenens reformavit ecclesiam, intimavit passagium pro || fol. 164 Terra Sancta, breviter gloriose post hoc[d] obtenta[e]. Cuius postea propter peccata perdite reliquias defenderunt Templarii aliquando tempore; quibus demum amotis locum illorum subierunt Johannite.

Surrexerunt et milites Teutonici contra Prutenos et vicinos ibi fidei inimicos. Venerunt et Wilhelmite[2], tunc[f] penitentes cum Wilhelmo illo comite[3], qui tempore Petri[g] Leonis[h][4] contra ecclesiam fovit scisma graviter valde. Quem et tunc Sanctus convertit Bernardus. Orti sunt et Celestini[5], quibus Gregorius ultimus[i][6] propter novitatem in Roma fecit domum de pecuniis apud quendam cardinalem, sibi sanguine junctum, defunctum[j] adinventis. Rex eciam Francie Karolus ultimus[7] fecit pro eis

---

a. L est enim.
b. O_1 cum sociis suis.
c. Urbanus II staat in margine.
d. hoc staat boven den regel.
e. C breviter post hoc gloriose obtenta.
f. tunc staat boven den regel.
g. O_2 pape i.p.v. Petri.
h. C Lenonis i.p.v. Leonis.
i. C Gregorius ultimus scilicet XI.
j. C defunctum ontbr.

---

1) Urbanus II, 1088—1099.
2) Wilhelmite. Volgelingen van den heiligen Wilhelmus van Maleval, die zijn orde stichtte in 1153.
3) Wilhelmus ille comes = Willem IX, hertog van Guyenne aan wien men verkeerdelijk de stichting van de orde der Wilhelmiten heeft toegeschreven, † 1137.
4) Petrus van Lyon = Petrus Waldez, naar wien de Waldenzen zijn genoemd. Eind twaalfde eeuw.
5) Celestini, orde gesticht tegen 1254 door S. Petrus de Murrone, den lateren paus Celestinus V.
6) Gregorius ultimus = Gregorius XI, 1370—1378.
7) Bedoeld zal zijn Karel V van Frankrijk die eerst als regent in 1358 rijke giften gaf aan de Celestijnen, en later in 1368 als Koning deze schenking bevestigde. Karel V, 1364—1380.

domum Parisius. Isti licet novi jam tamen, heu, ita declinanter vivunt, quod unum eorum vidi ad ordinem transisse[a] Cartusiensem.

Postremo in Ungaria[b] ceperunt Paulite seu Pauline[1], nobis propinquiores[2], prope Pinguiam[3] et Maguncíam inter montes, quorum unum vidi eorum aliquando juxta Basileam, priorem factum Johannitam, quia[4] contra suam regulam mendicant et aliter satis heu declinanter ambulant[c].

Isti hoc modo sunt orti: fugatis ab ecclesia, et dispersis ante Pape Jo*hannis* XXII[5] tempora, Pauperibus de Lugduno[d6] et pseudo-apostolis hereticis, sic[e] quod habitum dimiserunt, latentes[7] tamen[f] heu adhuc undiquaque[g], multi valde[h] inter

---

a. O_2 transire i.p.v. transisse.
b. in Ungaria staat boven den regel.
c. Tusschen ambulant en Isti is een woord doorgestreept.
d. B Pauperibus de Lugduno, id est Waldensibus; M Pauperibus id est Waldensibus de Lugduno.
e. C sic ontbr.
f. tamen staat boven den regel.
g. C undique i.p.v. undiquaque.
h. O_2 heu valde multi adhuc undiquaque.

---

1) Paulite seu Pauline, orde gesticht door Eusebius van Strigonie in 1250.
2) nobis propinquiores. Hendrik van Kalkar gaat hier van de Paulinen over op sectarische bewegingen in West-Duitschland. Op p. 134, regel 14 Rex igitur Ungarie keert hij weer tot de Paulinen terug. Hendrik van Kalkar legt verband tusschen de Paulinen en deze sectarische bewegingen. Waarschijnlijk is hij de meening toegedaan die later als onjuist is verworpen, dat de orde van de Paulinen pas ontstond in de veertiende eeuw (zoo is ook „postremo" in regel 4 te begrijpen) door toedoen van Koning Karel II van Hongarije die hen bijeenbracht nadat ze lang zonder regel in bosschen en bergen verstrooid hadden gewoond.
3) Pinguia = Bingen.
4) Dit quia veronderstelt deze gedachtengang, die verzwegen is: ....al die sectariërs bij Mainz in Bingen — van wie het maar goed is dat ze eindelijk in een orde (van de Pauline) zijn samengebracht — *omdat* ze bedelen, enz.
5) Johannes XXII, 1316—1334.
6) Pauperes de Lugduno = andere naam voor: Waldenzen.
7) latentes—noscantur p. 134 regel 1 = zich echter tot nu toe helaas overal verborgen houdende, vooral onder werklui, meestal in gewone kleeren, opdat zij niet herkend worden.

mechanicos, precipue sub vestibus, ne noscantur[a], communibus. Quorum et circa Magunciam ante sex annos, pro contumelia, cruce notati[b] fuerunt circa quinquaginta, et tres combusti in Pinguia, sicud et Martinus proxime in Colonia; fugatis, inquam, igitur[c] illis et sic occultatis, layci quidam, tempore eiusdem pape Jo*hannis*, iterum fecerunt novam sectam, sub habitu singulari, scilicet Fratricellorum, seu Fratrum de paupere vita[1]. Contra quos idem Papa Jo*hannes*[d] constitucionem fecit illam: „Sancta Romana atque Universalis Ecclesia". Et hoc, quia protunc nulla alia erat secta contra voluntatem ecclesie mendicans et tenens conventicula; fratribus scilicet de tercie regula Sancti Francisci viventibus sine mendicando, propriis de laboribus.

Rex igitur Ungarie[2] multos ‖ habens in regno suo[e] tales[f] pauperes, in silvis hincinde commorantes, et ad villas pro necessariis exeuntes, et verus obediencie filius, noluit eos taliter vivere[g] contra voluntatem ecclesie[h], nec eciam in periculum animarum ipsorum eos effugare. Rogans ob hoc papam predictum obnixe pro certa regula, qua tales stare possent canonice; quam et libenter dedit, intitulans eos Paulo primo heremite[3]; sed omnino noluit mendicare[i]. Quapropter et rex pius dedit eis

fol. 16

---

a. O_2 cognoscantur.
b. O_1 pro cruce notati; O_2 per crucem notati.
c. L igitur inquam.
d. Jo*hannes* staat boven den regel.
e. C suo ontbr.
f. tales staat boven den regel.
g. C vivere taliter; O_2 vivere taliter.
h. Tusschen ecclesie en nec is één woord doorgestreept.
i. C eos mendicare.

---

[1]) Fratricelli seu Fratres de paupere vita: Een anti-kerkelijke secte, ontstaan omstreeks het einde van de dertiende eeuw uit Spiritualen van de Franciscaner-orde. Deze secte is vooral heftig vervolgd na de bul van Johannes XII van 23 Januari 1318.
[2]) Rex Ungarie, Karel II van Hongarije, 1308—1342. Zie voor deze opvatting, blz. 133 noot 2.
[3]) St. Paulus de Heremiet leefde in Egypte in de derde eeuw n. Chr. Tijdgenoot van St. Antonius.

vite[a] necessaria et edificia fecit competencia. Sicque in multis breviter profecerunt domibus, de quibus Turci[b] iam aliquas[c] heu destruxerunt, interfectis lamentabiliter simul habitatoribus. Sic igitur ab ecclesia illi[d] confirmati sunt, aliis ubique adhuc[e] in duricia sua contra ecclesiam persistentibus, et ob hoc hactenus semper[f] vexatis ab inquisitoribus.

Omnes iste religiones prenominate et alie, si que sunt, et specialiter ille[g] de quibus pape solent subsidium petere, scilicet Camaldulensium[1], Calatranensium[2], Vallis umbrose[3], Cruciferorum[4], et Humiliatorum[5], ac milicie Sancti Jacobi[6], in principio sui mira religiositate floruerunt et devocione. Et hoc ex spiritu sancto tamquam paradisi voluptatis, quos plantaverat Deus a principio, in quibus posuit personas utriusque sexus, primo devotissimas. Que cum tandem, instigante dyabolo[h], cum Adam et Eva gustassent de ligno vetito, pulchro visu et delectabili gustu, sapientes scilicet, que mundi sunt et carnis et non que spiritus Dei, turpiter eciam de paradiso[i] sunt ejecti, declinantes cotidie in obligacionem dyaboli, cum operantibus iniquitatem communiter heu, heu, seducti.

Cartusienses vero, casu aliorum edocti, fugerunt semper a facie

---

a. C vite ontbr.
b. O_1 et Turci.
c. O_2 iam Turci heu aliquas.
d. O_2 illi ab ecclesia.
e. adhuc staat boven den regel; C adhuc ubique.
f. O_2 semper hactenus.
g. si que sint et specialiter ille staat in margine.
h. O_2 dyabolo instigante.
i. de paradiso staat in margine.

---

1) Camaldulenses, orde gesticht door St. Romuald in het begin van de elfde eeuw.
2) Calatranenses. Men zou eerder verwachten: Calatra*v*enses. De geestelijke ridderorde van Calatrava, gesticht in 1157.
3) Vallombrosani, orde, gesticht door St. Johannes Gualbertus in 1038.
4) Cruciferi, orde gesticht door Théodore de Celles in 1211.
5) Humiliati, orde ontstaan uit een broederschap van Penitenten, door toedoen van St. Johannes Oldrado, † 1159.
6) Milicia Sancti Jacobi = Ridders van den H. Jacobus met de degen, goedgekeurd door Paus Alexander III in 1175.

gladii Sathane, reclusionem sui paradisi tenentes firmissime, nec intromittentes Evam fatuam ad se. Quippe qui mundiciam summe pro cristo servant et cordis. Habentes custodes[a] murorum suorum patres, scilicet visitatores, qui nec prelato parcerent nec subdito delinquenti. Quinymmo statim, elevante capud colubro seu zizania[b], exstirparent eam vel amputarent aut reprimerent, ut semen residuum fructum Deo reddere posset digne centuplum[1]. || In servitutem ob hoc[c] Dei corpus suum redigentes cum Paulo[2], per medium quasi vite sue spacium jeiunando. Et quando bis reficiunt, pro cena fructus tantum terre et arborum recipiunt. fol. 165

Vigilant eciam pro Cristo noctis tempore communiter, ad minus horis quinque[d]; offerentes protunc Deo aut nocturnale semper officium[e] aut XII lectionum, tribus diebus ante pascha tantum[f] exceptis, quibus IX lectiones tenent cum aliis clericis. Preces semper in singulis tenent horis[g] canonicis, quas per medium quasi anni cursum solvunt cum veniis, hoc est in genibus; per[h] reliquum vero[i] profundis inclinacionibus.

Totam[j] eciam bibliam singulis persolvunt annis. Militant itaque Deo humiliter sub priore patre vice Petri[k] Cristi vicario[l], providenti eis fideliter, quia proprium non habent, de necessariis, ex statutis eorum, certo numero, quali et quanto ministrandis. Contenti semper paucis cum frugalitate, malentes pro

a. O_1 habent eciam custodes.
b. O_1 cizaniam.
c. ob hoc staat boven den regel.
d. O_2 ad minus horis quinque communiter; M ad minus circa sex horas vel quinque ad minimum.
e. O_2 officium semper.
f. O_2 dumtaxat i.p.v. tantum.
g. L tenent in singulis horis.
h. per staat boven den regel.
i. L vero ontbr.
j. Totam—annis staat in margine.
k. O_2 vice Petri ontbr.
l. O_2 vicario Cristi.

[1]) Luc. 8 : 8: Et aliud cecidit in terram bonam, et ortum fecit fructum centuplum.
[2]) 1 Cor. 9 : 27: Sed castigo corpus meum, et in servitutem redigo.

Cristo penitencialiter egere quam carnaliter[a] superhabere. Feriis secundis et quartis[b] panem et vinum[c] recipiunt, potagium quoque et fructus, si assunt. Aliis diebus illis additur aliquid de gracia. In ebdomada semel in pane sunt[d] et aqua[e].

Segregatim soli habitant in cellis, ita tamen propinque, quod[f] in necessitatis articulo alter alterum advocare posset pro subsidio. Et ita remote, quod in disciplinacionibus et aliis excerciciis penitencialibus mutuo non impediant se.

Diebus ferialibus[1] ter, ad matutinas scilicet et ad missam, in ecclesiam conveniunt[g], et vesperas, festivis diebus[h] omnes cantantes horas, excepto completorio[2] quo se[i] in cella[j] benedicunt, et[k] de Beata Virgine ultimo[l], et aqua benedicta[m], ne inquietentur a dyabolo.

Silencium semper tenent nisi de licencia, signa non habentes —— ob hoc pure servandum —— cenobitica. Si autem tanta urgeret

---

a. carnaliter staat in margine.
b. B et quartis quando festum XII lectionum in eis non occurrit.
c. M vinum vel servisiam ubi vinum non habetur.
d. sunt staat boven den regel.
e. L sunt in pane et aqua; O_2 et aqua contenti; B et aqua, nisi prior, qui auctoritate ordinis id potest, de gracia quandoque aliud ordinavit ex racionabili causa. Nam prior in ordine est tamquam viva regula, qui auctoritate Dei et ordinis potest, juxta suam discrecionem, pro tempore, necessitate et qualitate ovium, quarum naturam et condiciones sicut verus pastor cognoscere tenetur, omnia moderari, rigorem nimium racionabiliter interdum laxando, laxaque si qua sibi nimium videntur restringendo. Et ergo nullus bone voluntatis et humilis, obediens priori et superioribus suis, potest conqueri de nimia austeritate ordinis, neque potest deficere.
f. O_2 ita in propinque quod.
g. B ad missam et vesperas in ecclesiam conveniunt.
h. diebus staat boven den regel.
i. O_2 quo semper se.
j. in cella staat in margine.
k. et staat boven den regel.
l. B ultimo persolvunt.
m. B et aqua benedicta se aspergunt.

---

[1]) Diebus ferialibus—vesperas = Op werkdagen komen zij driemaal samen in de kerk, voor de metten, voor de hoogmis en voor de vespers.
[2]) excepto completorio—dyabolo. Deze zin is eenigszins gedrongen. De beteekenis is: dat zij de completen van het Groot-Officie, en der H. Maagd in hun cel verrichten, en zich met wijwater besprenkelen vóór ze ter ruste gaan.

necessitas verbuli unius aut pauculorum, sufficeret eis utilitas. Non reguntur a monarcha aliquo, hoc est ab homine uno[a], qui leviter forte rigorem ordinis posset immutare[b]; sed in capitulo eorum ordinantur novem diffinitores[c], ad omnia, salvo rigore ipso, cum magna discrecione respondentes. Qui et visitatores singulis, ut custodiant Israel, super annum deputant provinciis. Ve illi et lamentacio, qui ex eis ‖ in priorem eligitur, quia[d] quasi de paradiso in lacum miserie mundi projicitur. Et quando postea leviter, ut apud eos moris est, absolvitur, locum suum[e] repetit pristinum, simplex frater manens, ac si nunquam habuisset prioratum, magnam sibi in hoc[f] gaudens factam misericordiam. Finem igitur[g] imponendo huic opusculo, notum sit piis mentibus et bone voluntatis, quod supratacta exercicia penitencialia et alia multa, semper tamen canonica et sancta, ipsi fratres, tam senes pro Cristo gerunt quam juvenes, ita letanter, gratanter, benivole et libere et sine preceptorum coactione aut inhibicionum, sed ex devota voluntate, gracia Dei preveniente et concomitante; quod merito et de ipsis dici posset id[h], quod et[i] de apostolis suo modulo, quod ibant apostoli gaudentes quia[j] digni habiti sunt pro nomine Jhesu ipsi contumeliam et isti et[k] penitenciam humiliter pati. Nimirum, quia sicut illi ita et ipsi experiuntur verba consolatoris sui Jhesi Cristi[l], invitantis sic communiter ad viam salutis[1]:

fol. 1

---

a. O_1 uno ontbr.
b. L forte posset rigorem ordinis immutare.
c. Go diffinitores, qui una cum priore Carthusie cum magna discretione omnia tam de domo Carthusie quam de domibus aliis plenarie habent disponere et ordinare, i.p.v. diffinitores—respondentes.
d. K quia ontbr.
e. C suum ontbr.
f. in hoc staat boven den regel.
g. Tusschen igitur en imponendo is één woord doorgestreept.
h. O_1 illud.
i. O_2 et ontbr.
j. C quod.
k. O_1 et ontbr.; O_2 et ontbr.
l. Jhesu Cristi staat boven den regel.

---

[1]) Act. Apost 5 : 41: Et illi quidem ibant gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Jesu contumeliam pati.

„Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos. Tollite jugum meum super vos et discite a me, quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris. Jugum enim meum suave est et onus meum leve." Sic et ego[a] frater quidam pauper Cartusiensis[b] septuagenarius fere, et plus quam triginta tribus annis in ordine, clamo corde, cum David et Paulo, spiritu et voce, quam diu in ista via seculi dicitur, legitur et cantatur[1]: „hodie[c] si vocem eius audieritis, Domini scilicet[d][2], penitenciam[3] agite, appropinquabit regnum[e] celorum, nolite obdurare corda vestra quemadmodum in illa exacerbacione, sed venite ad ordinem Cartusiensem[f], omnes qui laboratis et toleratis continue conscienciam remurmurantem in[g] vobis, et tamen onerati estis peccatis et ipse reficiet vos. Tollentes jugum eius super vos, quod revera intus et foris[h] suave est et onus eius leve, super omnes religiones ecclesie, magis cum discrecione sua portabile habentibus[4] bona naturalia et sana, et obedire volentibus ordini et magistris suis, servando statuta.
fol. 166v Soli enim illi aliquando defecerunt in via hoc Domini, ‖ qui vel capita secum portaverunt[i] debilia, aut alia infirmalia, vel[j] dormire noluerunt sicud et quando debuerunt, aut comedere,

---

a. O_2 Sic et ego—cantatur ontbr.
b. Cartusiensis staat in margine.
c. O_2 hodie ergo.
d. O_2 si vocem Domini audieritis scilicet.
e. O_2 appropinquabit enim regnum.
f. C ordinem Cartusiensem is doorgestreept, en er is boven gezet: Dominum.
g. in staat boven den regel.
h. O_2 exterius i.p.v. foris.
i. qui vel capita secum portaverunt staat eerst heel onduidelijk en is er dan duidelijk boven geschreven.
j. Tusschen vel en dormire is één woord doorgestreept.

---

1) Matth. 11 : 28—30.
2) Ps. 94 : 8: Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra, d.i. het invitatorium in den passietijd. Hebr. 3 : 15: Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra, quemadmodum in illa exacerbatione.
3) penitenciam—celorum. Matth. 4 : 17.
4) Habentibus.... hangt af van *portabile,* dus: dragelijk voor hen die een goed en gezond gestel hebben, enz.

ex dyabolica quasi devocione vel celata singularitate. E contra, qui bene naturati venerunt ad ordinem, et magistros suos fideliter secuti sunt, sanctum finem communiter in Domino clauserunt; magne eciam[a] discrecionis ordo est et caritatis circa senes, infirmos, temptatos et debiles. Et est dieta eorum ita regulata, prout communiter tenetur, quod si plus notabiliter fieret de alimonia, leviter periclaretur et[b] castimonia. Quapropter et sepe oportet eos ad hoc cogi ut largius recipiant et plus curam gerant sui. Habentes cum hoc propter hoc in anno quinque tempora sibi[c] minuendi hii[d] qui volunt, si forte habundanciam humorum senciunt.

Et breviter concludendo: Ita placet vita eorum ecclesie, quod quicunque moritur in ordine, illa potitur, in articulo mortis, graciam ab omnibus peccatis, que apud multos dici solet „a pena et culpa"[e].

Hec paucula inter et post[f] multa, que adhuc Cartusienses habent de ordine suo scripta, et ego conscripsi, pro caritate fraterna, ex libris autenticis, testimoniis veridicis, ac[g] experienciis[h] propriis, quippe qui prior fui, licet indignus, diu et in diversis domibus. Et hoc pro consolacione, ad animandum et invitandum multos bonos homines ad mutacionem vite. Qui cum audiunt detractores ordinis fingere, que nesciunt, fratres scilicet[i] in ordine sepe sensibus deficere, trepidant arcem in eo vite melioris arripere. Quibus ego, expertus in illis, e contra loquor coram Deo, non esse in ecclesia Dei saniores, longeviores, letiores in Cristo et consciencia aut quieciores in corpore et anima, quam sint Dei dono suo modo pauperes Cartusienses.

---

a. eciam staat boven den regel.
b. C et ontbr.
c. L sibi ontbr.
d. hii staat boven den regel.
e. O_2 et a culpa; C in margine: Quidam rex Francie post mortem apparens cuidam devoto, cum adhuc esset in purgatorio, post hanc graciam sibi datam dixit: „o mi, o mi, si plus illi gracie credidissem, plus de indulgencia habuissem. Crede ergo plenius et eris securus".
f. inter et post—et ego staat in margine.
g. L et.
h. O_2 van: ac experienciis—domibus ontbr.
i. scilicet staat in margine; C scilicet fratres.

Benedictus sit ergo ille qui eis benedixerit, hic in gracia et alibi in gloria, per eum qui venturus est judicare vivos et mortuos et regnat salvator Jhesus Cristus[a] Deus per secula. Amen. Datum[b] scriptum et actum[c] anno eiusdem[d] Domini Jhesu Cristi[e] MCCCXCVIII circa festum Beati Johannis Baptiste[1], duracionis vero ordinis Cartusiensis[f] anno[g] tricentesimo quarto decimo[h].

---

a. L noster Jhesus Cristus.
b. O_2 Datum—decimo ontbr.
c. O_1 scriptum et actum ontbr.
d. C eiusdem is doorgestreept.
e. Cristi staat boven den regel; C Jhesu Cristi is doorgestreept.
f. O_1 Cartusiensium.
g. C anno ontbr.
h. O_1 Explicit ortus et decursus ordinis Carthusiensium, editus a magistro Hainrico Calcar ordinis eiusdem domus Coloniensis; G Haec venerabilis pater magister ac domnus Henricus de Kalkar de origine ac processu sive progressu ordinis Cartusiensis.

---

[1]) festum Beati Johannis Baptiste = 24 Juni.

LIJST VAN GECITEERDE WERKEN

J. G. R. Acquoy, Het klooster te Windesheim en zijn invloed. Utrecht, 1875—1880 (vooral II).

J. G. R. Acquoy, Een weinig bekend gedicht van H. van Kalkar. In: Archief voor Nederlandsche Kerkgeschiedenis, I, 1885.

Henricus Arnoldi de Alveldia, Chronica fundationis Carthusiae in Basilea minori. Basler Chroniken, herausgeg. von dem hist. Gesellschaft in Bazel, I, Leipzig, 1872.

Valerius Andreas, Bibliotheca Belgica. Lov. 1643.

S. Autore O. Cart, Artikel over Hendrik van Kalkar. In: Dictionnaire de Theologie Catholique, IV, 1911.

Le Bachelet, Artikel over het zgn. Martyrologium van Canisius. In: Dictionnaire de Theologie Catholique.

Hugo de Balma, Mystica Theologia. In: Sancti Bonaventurae Opuscula. Lugd. 1647, II, Appendix, 679 vv.

Emile Baumann, Les Chartreux. In: Collection: Les grands Ordres Monastiques, IV, Paris, 1928.

Vincentius van Beauvais, Speculum Historiale. In: Bibliotheca Mundi, Opera et Studio Theologorum Benedictinorum Collegii Vedastini in alma Academia Duacensi, IV, Duaci, 1624.

V. Becker, Een berijmde Levensschets van Geert Groote. In: De Katholiek, 1886, XC, 197—207.

Wilhelmus de Berchen, De Nobili Principatu Gelrie et eius Origine, ed. L. A. J. W. Sloet van de Beele, Den Haag, 1870.

S. Bernardi, Epistola ad Fratres de Monte Dei. In: Sancti Bernardi. Opera Omnia ed. J. Mabillon, Mediol. 1852, III, 313—374.

P. Blomevenna, Enchiridion sacerdotum. Col., 1532.

P. Bondam, Charterboek der Hertogen van Gelderland, Utrecht, 1783.

G. Bonet—Maury, Quaeritur e quibus Nederlandicis fontibus hauserit Scriptor libri, cui titulus est „De Imitatione Christi." Parisiis, 1878.

A. Bostius O. Carm, De praecipuis aliquot Cartusianae familiae Patribus, studio Theod. Petraei, Col., 1609.

Cyprien Boutrais O. Cart., La Grande Chartreuse par un Chartreux. Grenoble, 1881.

Th. Bozius, De Signis Ecclesiae. Romae, 1592.

O. Braunsberger S. J., Die Kölner Kartause. In: Stimmen der Zeit, XCIV, 1918, 134—152.

D. A. Brinkerink, Biographieën van beroemde mannen uit den Deventer Kring, I Gerrit de Groote. In: Archief voor de Geschiedenis van het Aartsbisdom, Utrecht, XXVII, 1901, 410—423.

J. Brucker S. J., Bulletin d'histoire théologique. In: Etudes publiées par des Pères de la Compagnie de Jésus, Revue bimensuelle, 37e année, tome 83, 1900, Paris, p. 691 ss.
G. Casteel, Controversiae historico-ecclesiasticae. Controv. XLV de autore libri. „De Imitatione Christi".
Corpus juris Canonici, ed. Richter, I, Decretum Gratiani. II, Decretales. Lipsiae, 1839.
R. Coulon, Artikel over Alanus de Rupe. In: Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques, I, 1912.
C. le Couteulx O. Cart, Annales Ordinis Cartusiensis. Monstrolii, 1887—1891.
P. Debongnie C. S. S. R., Jean Mombaer de Bruxelles. Louvain—Toulouse, 1927.
G. H. M. Delprat, Verhandeling over de Broederschap van Geert Groote. Arnhem, 1856.
H. Denifle O. P., Die Entstehung der Universitäten des Mittelalters bis 1400. Berlin, 1885.
H. Denifle O. P. et E. Châtelain, Chartularium Universitatis Parisiensis. III, Parisiis, 1894.
H. Denifle O. P., Auctuarium Chartularii Universitatis Parisiensis. I, Parisiis, 1894.
R. Dier de Muiden, Scriptum de magistro Gherardo Grote, domino Florencio et multis aliis devotis fratribus etc. ed. G. Dumbar, Analecta Daventria, I, Deventer, 1719.
Dionysius Carthusianus, Opera Minora. Colon., 1532.
Petrus Dorland, Chronicon Cartusiense. ed. Th. Petraeus, Colon., 1608
Ducange, Glossarium Mediae et Infimae Latinitatis, III, 1884. Artikel over „Festa Capituli".
G. Eisengrein, Catalogus testium veritatis. Ingolstadii, 1566.
G. Eisengrein, Catalogus omnium orthodoxae Matris Ecclesiae Doctorum.
J. A. Fabricius, Bibliotheca Latina mediae et infimae actatis. III, Hamburg, 1735.
K. de Flou en E Gaillard, Beschrijving van Middelnederlandsche Handschriften die in Engeland bewaard worden. Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal en Letterkunde, Gent, 1895.
J. F. Foppens, Bibliotheca Belgica. I, Bruxellis, 1739.
E. G., Artikel over Hendrik van Kalkar. In: Nouvelle Biographie générale, XXVII, 1858.
Gence, Artikel over Hendrik van Kalkar. In: Biographie Universelle Michaud, 1818.
J. v. d. Gheyn S. J., Catalogue des Manuscrits de la Bibliothèque, Royale de Belgique. III, Bruxelles, 1906.
Guigo, Vita sancti Hugonis Gratianopolitani. In: Acta Sanctorum, Aprilis, ed. Henschen et Papebroch, I, 37—46, Antwerpen, 1675.
J. Habets, Geschiedenis van het Bisdom Roermond. III, Roermond, 1892.
Jos. Hartzheim, Bibliotheca Coloniensis. Colon., 1747.

G. van Hasselt, Kronijk van Arnhem. Arnhem, 1790.
G. van Hasselt, Arnhemsche Oudheden. Arnhem, 1804.
L. van Hasselt, Het Necrologium van het Karthuizer-klooster Nieuwlicht of Bloemendaal buiten Utrecht. Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap te Utrecht, IX, 1886, 126—392.
Arn. Havensius, Historica Relatio duodecim Martyrum Cartusianorum qui Ruraemundae in Ducatu Geldriae Anno 1572 agonem suum foeliciter compleverunt. Gent, 1608.
M. Heimbucher, Orden und Kongregazionen. I, Paderborn, 1896.
Caesarius Heisterbacensis, Dialogus Miraculorum. ed. Jos. Strange, Coloniae, Bonnae et Bruxellis, 1851.
K. Hirsche, Prolegomena zu einer neuen Ausgabe der Imitatio Christi. I, Berlin, 1873.
Petrus Horn, Vita magistri Gerardi magni. ed. W. J. Kühler. In: Nederlandsch Archief voor Kerkgeschiedenis, Nieuwe Serie, VI, 1909, 325—370.
Hortulus Devotionis. Colon., 1541.
Hortulus Devotionis. Colon., 1576.
J. Huizinga, Herfsttij der Middeleeuwen. 3e druk, Haarlem 1928.
A. Hulshof, Verslag van een onderzoek te Parijs naar handschriften en bescheiden belangrijk voor de geschiedenis van Nederland. Utrecht, 1912.
Hendrik van Kalkar, Ortus et decursus Ordinis Cartusiensis.
P. Kauffmann, Les Chartreux et la vie Cartusienne.
Thomas à Kempis, Vita Gerardi Magni. In: Opera Omnia, ed. J. Pohl, VII, Freiburg, 1922.
Kessel, Artikel over Hendrik van Kalkar. In: Wetzer und Welte's Kirchenlexicon, V, 1888.
P. H. J. Knierim, Dirc van Herxen. Amsterdam, 1926.
J. F. M. Kronenburg, Maria's Heerlijkheid in Nederland. III, Amsterdam, 1904—1914.
B. Kruitwagen O. F. M., Het „Speculum Exemplorum". In: Bijdragen voor de Geschiedenis van het Bisdom van Haarlem, XXIX, 1905, 329—368.
B. Kruitwagen O. F. M., Gerard van Saint Quentin en Petrus van Kanerijk. In: Neerlandia Franciscana, III, 1920, 203—214.
F. Landmann, Das Predigtwesen im Westfalen in der letzten Zeit des Mittelalters. Münster, 1900.
Lindeborn, Historia Episcopatus Daventriensis. Keulen, 1670.
Kl. Löffler, Kölnische Bibliotheksgeschichte im Umriss. Köln, 1923.
Edm. Martène et U. Durand, Veterum Scriptorum Amplissima Collectio. VI, Parisiis, 1729.
A. Meister, Stadtarchiv zu Kalkar. In: Annalen des Historischen Vereins für den Niederrhein, LXIV, 1897, 98—149.
H. Mohrman, Het klooster Monnikhuizen. In: Geldersche Volksalmanak, 1876, 83—92.
N. Molin O. Cart., Historia Cartusiana. II, Tornaci, 1904.
W. Moll, Johannes Brugman en het godsdienstig leven onzer vaderen in de vijftiende eeuw. II, Amsterdam, 1854.

W. Moll, Kerkgeschiedenis van Nederland vóór de hervorming. II, ii, Arnhem, 1867.
D. Mooren, Nachrichten über Thomas à Kempis. Arnhem, 1855.
C. J. Morotius, Theatrum Chronologicum Sacri Cartusiensis Ordinis. Taurini, 1681.
A. Mougel, Denys le Chartreux. Montreuil sur mer, 1896.
A. Mougel, Dionysius der Karthäuser. Aus dem Französischem mit einigen Ergänzungen des Verfassers in 's Deutsche übersetzt, Mühlheim a. d. Ruhr, 1898.
A. Mougel, Artikel over Ludolph van Saksen. In: The Catholic Encyclopedia, IX.
W. Mulder S. J., Artikel over Hendrik van Kalkar. In: Het Nieuw-Nederlandsch Biographisch Woordenboek, IV, 1918.
Nicklès, La Chartreuse du Val Sainte Marguérite à Bâle. Porrentruy, 1903.
Nolte, Sieben unausgegebene Briefe von Gerhard Groote. In: Theologische Quartalschrift LII, 1870, 280—305.
I. A. Nijhoff, Gedenkwaardigheden uit de geschiedenis van Gelderland. Arnhem, 1830.
I. A. Nijhoff, Wandelingen in de omstreken der stad Arnhem. Arnhem, 1836.
C. Oudin, Commentarius de Scriptoribus Ecclesiae. III, Lipsiae, 1722.
J. N. Paquot, Mémoires pour servir à l'histoire littéraire des dix-sept provinces des Pays-Bas. Louvain, 1764.
Th. Petraeus, Notae ad Chronicon Dorlandi. Dorland, Chronicon Cartusiense. Colon., 1608.
Th. Petraeus, Bibliotheca Cartusiana. Colon., 1609.
J. Pohl, Über ein in Deutschland verschollenes Werk von Thomas von Kempen. Kempen, 1895.
A. Possevinus S. J., Apparatus Sacer. II, Venet., 1603—1606.
H. Quentin, Mémoire sur l'Etablissement du Texte de la Vulgate. Rome —Paris, 1922.
Psalteria Rhythmica, Gereimte Psalterien des Mittelalters. Zweite Folge, herausgegeben von G. M. Dreves S. J., Leipzig, Reisland, 1901. (Analecta hymnica, hrsg. Clemens Blume und G. M. Dreves, Bd. XXXVI.)
Arn. Raissius, Ad Natales Sanctorum Belgii. Duaci, 1626.
Arn. Raissius, Origines Cartusiarum Belgii. Duaci, 1632.
Regesta Avenionensia. Archief van het Vaticaan.
Fr. Th. Ronse, Het Wees Gegroet. Brugge—Eindhoven, 1926.
Het Roosen-kransken van devotie van d'Alder-heyligste Maghet Maria, met de H. H. Mysteriën van het Leven ende Passie ons Heeren Jesu Christi, geschreven van B. N. Carthuyser tot Trier, Antwerpen, 1640.
Jan van Ruusbroec, Dat Boec van den Gheesteleken Tabernacule. In: Werken van Jan van Ruusbroec, uitgeg. door de Maatschappij der Vlaamsche Bibliophilen, 3e Serie, no. 1, Gent, 1858.
R. Schmid, Artikel over Nicolaas de Lyra. In: Realencyclopädie für protestantische Theologie und Kirche, XII, 1903.
H. J. J. Scholtens, Een Boek over Karthuizers. In het licht gegeven door Mr. H. J. J. Scholtens, Roermond, 1924.

H. J. J. Scholtens, Gozewijn Comhair, Karthuizer en Bisschop van IJsland. In: Archief voor de Geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht, 1925.
H. J. J. Scholtens, Artikel over Herman van Deventer. In: Nieuw Nederlandsch Biographisch Woordenboek, VII, 1927.
L. Schulze, Zur Thomas à Kempis-Frage. In: Zeitschrift für Kirchengeschichte, hrsg. von Th. Brieger, IX, 1888, 119—129.
L. Schulze, Artikel over Hendrik van Kalkar. In: Realencyklopädie für protestantische Theologie und Kirche, VII, 1899.
W. A. van Spaen, Historie van Gelderland. I, Utrecht, 1814.
Speculum exemplorum. toegeschreven aan Aegidius Aurifaber (Gilles de Goudsmid), Straatsburg, 1490.
Th. Spizelius, Scriptores bibliothecarum arcanis retectis. Aug.-Vindel, 1668.
P. Sutor O. Cart., De Vita Cartusiana. Colon., 1609.
Sweertius, Athenae Belgicae. Antverpiae, 1628.
Charles Thurot, De l'Organisation de l'enseignement dans l'Université de Paris au moyen âge. Paris-Besançon, 1850.
J. Trithemius, De scriptoribus ecclesiasticis. Opera historica, I, Frankfurt a. M., 1601.
J. Trithemius, Catalogus illustrium virorum. Opera Omnia, Frankfurt a. M., 1601.
L. le Vasseur O. Cart., Ephemerides Ordinis Cartusiensis, Monstrolii, 1892.
Arnold de Villanova, Tractatus contra detrahentes Carthusiensibus propter perpetuam eorum ab esu carnium abstinenciam. ms. Bazel, Universiteitsbibliotheek, A VII, 20.
Jacobus Trajecti alias de Voecht, Narratio de inchoatione domus Clericorum in Zwollis. ed. M. Schoengen. In: Werken van het Historisch Genootschap, III, 13, Amsterdam, 1908.
C. G. N. de Vooys, De handschriften van Hendrik van Kalkar's Werken. In: Nederlandsch Archief voor Kerkgeschiedenis, Nieuwe Serie, II, 1903, 306 vv.
C. G. N. de Vooys, Middelnederlandsche Marialegenden. Leiden, 1903.
G. J. Vossius, De historicis Latinis. Opera Omnia, IV, Amsterdam, 1699.
W. de Vreese, De handschriften van Jan van Ruusbroec's Werken. II, 1, Gent, 1902.
Wagenmann-Schmid, Artikel over Buridanus. In: Realencyklopädie für protestantische Theologie und Kirche, III, 1897.
Wegele, Artikel over Werner Rolevinck. In: Allgemeine Deutsche Biographie, XXIX, 1889.
A. Wilmart O. S. B., La Chronique des premiers Chartreux. In: Revue Mabillon, Mars, 1926.
J. A. Wolff, Geschichte der Stadt Calcar während ihrer Blüthe, mit Berücksichtigung der früheren und späteren Zeit. Frankfurt a. M., 1893.
H. Wolffgram, Neue Forschungen zu Rolevinck's Leben u. Werken. In: Zeitschrift für vaterländische Geschichte und Alterthumskunde. Westfalens.

REGISTER VAN PERSOONS- EN PLAATSNAMEN.

INHOUD

STELLINGEN

I

Ten onrechte wordt aan Hendrik van Kalkar toegeschreven een „Chronicon priorum Maioris Cartusie".

II

Het auteurschap van het aan Hendrik van Kalkar toegeschreven „Exercitatorium monachale" staat niet vast.

III

Er zijn geen voldoende gronden om aan te nemen dat het verblijf van Geert Groote te Monnikhuizen samenvalt met het prioraat van Hendrik van Kalkar te Monnikhuizen.

IV

De meening van Le Couteulx (Annales Ordinis Cartusiensis, t.V, p. 545 ss.), dat Hendrik van Kalkar in „Ortus et decursus Ordinis Cartusiensis" het stichtingsverhaal vertelt van de Chartreuse Vallis benedictionis te Villeneuve door Innocentius VI, en niet het stichtingsverhaal van S. Bartholomaeus te Trisultum door Innocentius III, wordt door de handschriften bevestigd.

V

Voor Luther en zijn tijdgenooten was de groote gebeurtenis van den 10en December 1520, het verbranden van de canonieke rechtboeken. Het verbranden van den pauselijken ban-brief was bijzaak.

VI

De ontwikkeling van den democratischen regeeringsvorm van de laatste vijftig jaar heeft niet aan de daarop gestelde verwachtingen beantwoord.

VII

Belangrijker voor de ontwikkeling van Gijsbert Karel van Hogendorp dan zijne ontmoeting met Washington (Fruin, in De Gids, 1867, I, blz. 439 vlg., II, blz. 40 vlg.; Verspreide Geschriften, V, blz. 239 vlg.), zijn geweest zijne relaties met Thomas Jefferson.

VIII

Ten onrechte verwerpt W. Zuydam („Justus van Effen", Academisch Proefschrift, 1922, blz. 40 vlg.) op psychologische gronden de mogelijkheid dat Justus van Effen in de „Lettre d'un Homme d'Age" zijn eigen innerlijke levensgeschiedenis zou hebben gegeven.

IX

Het bewijsmateriaal, door Dr. Kloeke aangevoerd voor zijn stelling, dat de ui' buiten Amsterdam omstreeks 1600 nog monophthongisch was (Dr. G. G. Kloeke, De Hollandsche Expansie in de zestiende en zeventiende eeuw, blz. 97—104), is in verband met zijn eigen theorie, dat het diphthongeeringsverschijnsel van de hoogere standen is afgedaald naar de lagere, onvoldoende om waarschijnlijk te maken, dat de diphthong zich van Amsterdam over Holland heeft verspreid.

X

Ten onrechte meent Prof. Debrunner (Altindische Grammatik von Albert Debrunner und Jacob Wackernagel, III, p. 1), dat behalve de Indogermaansche talen, alleen de Semietische en Hamietische flecteerend zijn.

XI

Met Prof. Debrunner (l.c. p. 11) moet men weliswaar aannemen, dat het Indogermaansche flexie-systeem een lange ontwikkeling achter zich heeft, maar het is niet gerechtvaardigd aan te nemen, dat ooit aan de Indogermaansche „onregelmatigheid" een regelmatigheid, of iets wat *wij* regelmatigheid zouden noemen, zou zijn voorafgegaan.

XII

De bewering, dat in „archaïsche" talen het vermogen om te generaliseeren en te abstraheeren zoo goed als geheel zou ontbreken (zie b.v. Prof. G. van der Leeuw, La Structure de la Mentalité primitive, p. 12), berust op onvoldoende of bevooroordeelde waarneming der verschijnselen, die zich in zulke talen voordoen.

H. VEENMAN & ZONEN
HANDEL VOOR ELK ZORGZAAM